REVISTA ISTORICĂ

Anul al XXI-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1935.

SUPT
CONDUCEREA
LUI
N. IORGA

SUMARIUL:

N. Iorga: Întemeietorul autorității în Franța medievală: Abatele Suger de la Saint-Denis.
A. Bitay: Un amănunt necunoscut din viața lui Atanasie Anghel (1703).
A. Sacerdoțeanu: De unde era Cavalioti.
Dr. Ananescu: Două documente privitoare la poetul Constantin Aristia.
N. Iorga: Un Aromân dascăl al Academiei din Constantinopol.
H. Dj. Sirouni: Însemnări armenești.
Aurel Sacerdoțeanu: Însemnări pe o Biblie a lui Șerban Cantacuzino.
V. Mihordea: De Hauterive secretar domnesc în Moldova (1785).
A. Sacerdoțeanu: Două acte din Titești-Argeș.
" " La vechile documente moldovenești pentru satul Vicșani.
T. Holban: Contribuție la pribegia lui Constantin-Vodă Șerban.
Marcel Ciuntu: Un călător englez în Orientul turc la începutul secolului al XIX-lea: J. C. Hobhouse.
Constantin Karadja: Un Saxon despre miseria Moților, pe la începutul veacului trecut.
Dări de samă, Cronică și Notițe de *N. Iorga*.

1935

TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 40 Lei.

www.dacoromanica.ro

DIRECTOR:

N. IORGA

BUCUREŞTI, 6, ŞOSEAUA BONAPARTE

SECRETARĂ DE REDACŢIE:

VIRGINIA SACERDOŢEANU

FACULTATEA DE LITERE, BUCUREŞTI

---

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXI-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1935.

Întemeietorul autorităţii în Franţa medievală

— Abatele Suger de la Saint-Denis —

Cea mai mare personalitate a Franciei în secolul al XI-lea este fără îndoială, pe lîngă regi şi peste dînşii, abatele Suger de la marea mănăstire Saint-Denis lîngă Paris, o bucată de vreme şi regent în vremea lui Ludovic al VII-lea plecat în Locurile Sfinte, şi, în acest timp mai ales, dar şi altfel, prin exerciţiul continuu al unei autorităţi care era de fapt romană, restabilitorul principiului de autoritate în ţara sa.

Viaţa şi fapta lui le cunoaştem, prin biografia, nepreţuită, a lui Ludovic al VI-lea, pe care a lăsat-o, şi prin scrisorile lui Ludovic, plecat pe acele meleaguri de cruciată, ca şi prin paginile pe care un altfel necunoscut călugăr Gulielm le-a închinat învăţătorului şi stăpînului său. Dar „Viaţa lui Ludovic“ e de sigur unul din cele mai însemnate izvoare pentru cunoaşterea epocei întregi.

Din aceste mărturii contemporane se desfac trei lucruri: desordinea feudală, duşmană nevoii de pace creştină şi concepţiei ierarhice a Bisericii, legimitatea puterii regale şi metoda Bisericii, întrebuinţate pentru a face pe oameni supuşi şi ordonaţi, în ciuda instinctelor prea multă vreme deslănţuite.

Cercetarea acestor trei linii de direcţie poate lumina istoria secolului întreg mai bine decît orice expunere cronologică.

I.

Clerul, mai ales cel de mănăstire, pe care-l întrupează Suger, este adversarul hotărît al violenţei stăpînitoare.

De aici portretele de feudali care ni se dau: oameni „atroci“, „tirani“, duşmani ai bisericilor, prigonitori ai martirilor îngropaţi în ele, vrednici să li se închidă împărăţia cerurilor, usurpatori

www.dacoromanica.ro

plini de răutate [1]. Așa sînt stăpînii castelelor din jurul mănăstirii: la Corbeil, la Puiset. Țeranii, supuși la dări grele, către ei și dregătorii lor, „abia de pot trăi", și situația lor trezește milă [2]. Ceia o fac ei călcînd satele nu e mai bun decît acea „apăsare" a Saracinilor [3], contra căreia regele pleacă la luptă în Orient. Iată descrierea unuia din acești „distrugători" [4]: „Domnul acestui castel, de cîte ori voia, își găsia prin violență adăpost cu oricine voia, înghiția cu gura plină averea țeranilor, căra pe vremea secerișului talia și dijma după obiceiu, își aduna lemnele de două sau de trei ori pe an cu căruțele satului, lua cu nesuferită supărare, tot după datină, porci, miei, gîște, găini" [5]. Castelele lor sînt ca „un culcuș de balauri și o speluncă de hoți" [6]; ale lor sînt drumurile: între Paris și Orléans nu se poate merge decît în arme fără voia acestora [7]. Ei nu respectă pe nimeni, nu se supun niciunei autorități. De Biserică nu li pasă, de și aceasta încearcă a-i stăpîni sufletește, luîndu-li, dar în lipsă, demnitatea de cavaleri [8]. Cutare ucide pe episcopul de Nogent, lasă trupul gol în piața, tăindu-i degetul cu

---

[1] Intolerabiles et pene consumptivas consuetudines habebat, videlicet tres in anno procurationes, unam de collata rusticorum... Atrocitas cuiusdam tyranni... Unde sanctos martyres in terra, inde se de coelo exhaeredare elaboravit... Tyrannis corbolensis... In malitia sua congelati; *Vita*, ed. Migne, c. 1222, 1223, 1225, 1226 și urm. Cf. c. 1298.

[2] Rapacitas Puteolensium... Esca populis Aethiopum... Sibi primum [annona et tallia], deinde dapifero suo, deinde praeposito suo... Vix qui aderant sub tam nefandae oppressionis mole vivebant... Humanae compassionis dolores... Iugum insuportabile, tyrannis nequissimi castri; *ibid*, c. 1219-20. Atac la posesiunile mănăstirii Sf. Denis, c. 1298 și urm. Suger însuși iea parte la luptele de la Corbeil; *ibid.*

[3] Non minus quam Saracenorum depressione; c. 1218.

[4] Destructor more antecessorum; *ibid.*

[5] Eiusdem castri dominus quotiescumque vellet in eadem hospitium cum quibuscumque vellet rapere, rusticorum bona plano ore devoraret, talliam et annonam tempore messis pro consuetudine asportaret, lignaria sua bis aut ter in anno carrucarum villae dispendio aggregaret, porcorum, agnorum, anserum, gallinarum importabiles quasque molestias pro consuetudine tolleret; *ibid.*, c. 1218. Cf. „consuetudo mala; *ibid.*

[6] Sicut draconum cubile et spelunca latronum; *ibid.*, c. 1304.

[7] Neque hi ad illos, neque illi ad istos absque perfidorum arbitrio nisi in manu forti valerent transmeare; *ibid.*, c. 1264.

[8] C. 1305: „ab omni honore, tanquam sceleratum, infamatum, christiani nominis inimicum, omnium iudicio deponit".

www.dacoromanica.ro

inelul[1]. Regele Filip se plîngea de unul dintre dînșii: „de ale cărui năcazuri mai că a îmbătrînit, de pe urma șireteniei și înșelătoarei ticăloșii n'a putut să aibă niciodată bună pace și liniște“[2].

Dacă acești mici stăpînitori de castel cocoțat pe o mică înălțime de unde pîndesc și vînează pe negustori și pe oricare drumeți fac atîta supărare unui monarh ale cărui puteri reale vom avea prilejul să le vedem, își închipuie cineva ce înseamnă, în lumea violenței libere, să se desfășure un puternic feudal, domn fără control pe pămînturile sale de moștenire, legate nominal de o coroană căreia îi cîntărește după capriciu aderența și sprijinul. Elegantul tînăr Teobald, conte de Champagne și de Brie, se unește cu unchiul său din Anglia, un vasal tot așa de arogant al regelui fără mijloace, își caută aliați între baroni și începe lupta cu Ludovic al VI-lea[3]. Contele de Corbeil, fiul unui părinte tot așa de trufaș, „om care nu era un om, pentru că nu era rațional, ci ca o vită..., buclucaș, de o minunată mărime, cap al făcătorilor de rele“, „aspiră la coroană“, cerînd odată soției sale să-i dea armele, pe care primindu-le în calitatea lui de conte, aceiași zi i le va da înapoi ca rege[4].

Regele e ajutat, de obiceiu, mai mult din causa legăturilor de rudenie, de cîte unul dintre dînșii. Astfel Ludovic al VI-lea are contra lui Teobald puterea unchiului Robert de Flandra, „om admirabil, foarte vestit ca ostaș la creștini și la Saracini de la începutul călătoriei la Ierusalim“ (a cruciatei)[5].

Dacă micul senior de la Corbeil n'a ajuns rege, cum se lăuda că e în stare, Foulques de Anjou, a cărui soție a fost sedusă de rege, dîndu-i un fiu, tot Filip, cu ale cării pretenții și cu intrigile mamei lui va avea atîta de lucru dreptul moștenitor, ajunge rege al primejduitului Ierusalim, care simte atîta nevoie de ajutor[6].

---

[1] C. 1306.

[2] Cuius devexatione pene consenui, cuius dolo et fraudulenta nequitia nunquam pacem bonam et quietem habere potui; c. 1264.

[3] C. 1275.

[4] Homo non homo, quia non rationalis, sed pecoralis..., tumultuosus, mirae magnitudinis, caput sceleratorum... ad regnum aspirans... Quia qui comes a te recepit, rex hodie tibi reddet“. Trece, ucis, in infern; c. 1297.

[5] Vir mirabilis, christianis et Saracenis a primordio hierosolymitanae viae armis famosissimus.

[6] V. și c. 1287.

www.dacoromanica.ro

De aici vin toate grozăviile unei epoce crude. Răsbunarea celor obijduiți face să fie strivite de o stîncă odraslele unui rău baron a cărui soție trebuie să se tîrască spre cadavru ca un șarpe; se văd trupuri aruncate pe ape, inimi înfipte în pari [1].

Cîte unii dintre acești stricători ai păcii publice merg la Ierusalim pentru iertarea păcatelor, dar și de dragul aventurii, de lăcomia prăzii și de patima măririlor. Pe lîngă cei doi pe cari i-am întîlnit, cel din Flandra și cel din Anjou, iată și unul din „domnișorii" de lîngă Paris, din tăietorii de drumuri și încasatorii prețului de răscumpărare, Guy de Montlhéry, fiu al unui alt „om zbuciumat și tulburător al regatului", care fugise din Antiochia contra căreia vin cetele lui Cherboga din Mesopotamia: el își dă fata după acel fiu al regelui Filip cu femeia despărțită de soț [2]. Din această categorie de călători supt cruce în Orient face parte și un Guy de Rochefort, care a făcut și el un „iter hierosolymitanum" [3]. Dar Suger nu crede că asemenea pioase excursii sînt în stare să curăță un suflet prihănit [4].

În fața acestei anarhii perpetue, cu care Suger va lupta biruitor, puind basele unei noi ordin de Stat, se ridică din fericire amintirea, foarte vie, a vechilor autorități, care vor trebui ajutate să devie din nou efective.

Imperiul e departe — și apare acum, cu osebirile naționale care prind a trece din instinct în conștiință, nu numai departe, dar și străin. Suger știe doar că este undeva un Împărat la Constantinopol, dar el nu-l interesează decît pentru bogățiile ce are și, cum vom vedea, pentru tesaurele de artă ce se păstrează în Capitala lui [5]. Este însă în Apus un *imperator romanus* [6]. Și pe acesta, Henric al V-lea, l-a cunoscut și-l judecă, nu numai ca dușman al regelui Franciei, ca pe un rău fiu față de acela pe care l-a prigonit foarte crud și l-a despoiat [7], ci ca năvălitor asupra Papei,

[1] *Ibid.*
[2] V. *ibid.*
[3] C. 1293-4.
[4] C. 1303.
[5] Constantinopolitanae gazae; c. 1228.
[6] P. 1215.
[7] Henricus imperator, vir affectus paterni et totius humanitatis expers, qui, et genitorem Henricum crudelissime persecutus, exhaeredavit; c. 1107.

www.dacoromanica.ro

insultător al acestuia, crud prigonitor al populației romane, pentru care scriitorul arată înțelegere și simțire.

Iată bucuria Romanilor, cari cred că regalul oaspete aduce pacea și cari primesc cu aclamații pe Papa care-i iese întru întîmpinare, cu clerul său, pe cai albi. Împăratul face jurămîntul pe Evanghelie care i se cere; el jură de trei ori, cu nobilii lui, înaintea porților bisericii Sfîntului Petru, unde va fi împărtășit. Încoronarea lui se face cu o mulțime și o pompă ca și cum ar fi fost Scipione Africanul victorios [1]. Germanii lui cîntă „grozav" alături de clericii romani [2]. Dar imediat cîntăreții înarmați se aruncă, în „furia lor teutonică scîrșnitoare", asupra locuitorilor orașului, cari n'au cu ce să se apere. E amenințat cu moartea Papa și cei din jurul lui. Șeful Bisericii, tîrît cu toată Curtea sa în Castelul Sfîntului Înger, e despoiat de insignii, silit a da stăpînului său prin violență privilegiul care i se cere. Dar un sinod de peste trei sute de episcopi îl sfarmă [3].

Și Suger povestește cum contra Împăratului prigonitor se adună la 1112 un alt sinod, la Vienne în Franța, unde Henric e anatemisat și înlocuit cu acel Lotar, care e presintat ca „un om bun de războiu, apărător neînvins al Statului". Și, pănă ajunge să spuie că aceste lucruri privesc pe istorici, el vorbește de luptele, mai tărzii, din Sudul Italiei, cu participarea regelui creat acolo de noul Împărat, „Roger Sicilianul" [4].

Suger va reveni la Roma, cu o solie de la regele, în 1121, apoi, după alegerea sa ca egumen, în 1123, ca să mulțămească pentru sprijinul ce-i dăduse Sfîntul Scaun contra opunerii de la început a regelui, jignit de neobservarea formelor, opunere care mersese pănă la închiderea solilor cari anunțau alegerea. Stă atunci șase luni, asistînd la un nou sinod de trei sute de membri și coborîndu-se, ca pelerin, pănă la mănăstirea Monte Cassino, la Benevent, la Salerno, la Bari, cetatea Sfîntului Nicolae, la Monte Gargano. Aflînd, la Lucca, de moartea Papei sprijinitor, el se

[1] Infinita nobilium quam si Africano victoria potito; p. 1272.

[2] Praecinentium clericorum odis et Alemannorum cantantium terribili clamore coelum penetrante; *ibid.*

[3] V. și expunerea amănunțită și exactă din vechea biografie a lui Suger de Alphonse Vétault, *Suger*, ed. a 2-a, Tours 1876, p. 86 și urm.

[4] Vir bellicosus, reipublicae defensor invictus... Praesente rege Rogerio, eo quod se regem creasset; *Vita*, c. 1273.

www.dacoromanica.ro

teme de „noua și vechea lăcomie a Romanilor“, dar se bucură de alegerea lui Honoriu al II-lea, om de autoritate și aspru [1].

Totuși Împăratul acesta, care se vede supt unghiul intereselor Bisericii și ale regatului frances, nu e un factor determinant în hotărîrea situației pe care o dorește conștiința, rămasă romană, a clerului. Sarcina readucerii la ordine o poate îndeplini numai *regalitatea.*

Regalitatea *în sine.* Oriunde o vede, chiar în tabăra opusă regelui său, Suger o privește cu simpatie, o admiră. Astfel pentru regele Angliei Henric I-iu, totuși, de sigur, nu un mare Suveran. Despre intențiile și acțiunea lui, Suger se exprimă astfel: „Avea de gînd ca, precum folosia tuturora, să-i servească toți. Căci mai sigur este să ai pe unul singur ca să apere pe toți de către toți decît, neavînd pe acela singur, toți să piară [2]“.

De aceia Henric e presintat ca „un om foarte puternic, vestit în pace și în războiu [3]“. Și, arătînd conflictul lui cu regele Ludovic, Suger aruncă lozinca: „regele și legea să capete aceiași maiestate în a porunci“ [4]. Așa face Henric, care, dacă-și împacă supușii englesi, întărind de hatârul lor „vechile obiceiuri“ ale „vechilor regi“, urmînd întru aceasta sfatul oamenilor experienți și de ispravă“ din regat [5], se poartă în Normandia, al cării duce este, ca un adevărat stăpîn care face să fie liniște în sate, muncă sigură, „dulapurile pline“ de bani *(plenis scriniis).* „Sprijinit pe ajutorul regelui Francesilor, el pune la cale țara, repune în vigoare legile, impune pacea cu de-a sila, puindu-li în vedere că, dacă ar călca-o, li se vor scoate ochii și vor fi ridicați în furci... Tace pămîntul la vederea lui“, cum spune Scriptura, „și fără voie toți păstrează

[1] Romanorum nova et vetus avaritia... Vir gravis et severus; c. 1316-7. V. și c. 1332-5 (cu Lotar, „augustus imperator“, la Roma). Cf. Vitault, p. 108 și urm., și mai ales Cartellieri, *Abt Suger von Saint-Denis*, Berlin 1898.

[2] Hoc intendens ut, sicut omnibus profici debet, ab omnibus ei serviretur. Tutius est enim unum ut omnes defendat ab omnibus habere quam, non habendo, [per] unum omnes deperire; c. 1283.

[3] Vir fortissimus, pace et bello clarus; c. 1281. Strenuissimus rex Henricus; p. 1229.

[4] Rex et lex eandem imperandi excipiant maiestatem; *ibid.*

[5] Cum consilio peritorum et proborum virorum regnum Angliae lege antiquorum regum gratanter disposuisset ipsasque regni antiquas consuetudines ad captandam eorum benevolentiam iureiurando firmasset; c. 1281.

www.dacoromanica.ro

pacea... Piere pofta de răpire a ulilor și se tocesc dinții lupilor, căci nici nobili, nici nenobili nu mai cutează în orice fel de îndrăzneală să prade sau să răpească... Mai pe toate turnurile și orice întărituri din Normandia, care e o parte a Galiei, ori le face să fie dărîmate, ori introducînd în ele pe ai săi și îngrijindu-le din ai săi bani, ori dacă erau stricate, le-a supus voinții sale". Ba chiar „balaurii din insulă tremurară, orice nobil din Anglia neîndrăznind să spuie un cuvînt în tot timpul cîrmuirii lui[1]". Lucru de laudă chiar dacă pentru a-l avea trebuiau stoarceri de bani, și anume de la toți, și de la „crinul" cari sînt clericii, și de la a celorlalți urzică[2].

În descrierea luptei cu Ludovic, sprijinit de Robert de Flandra, aducînd 4.000 de oameni, de Teobald, de contele de Nevers, de ducele de Burgundia, cu oferta de duel între cei doi monarhi — Henric obiectează că podul ales ca loc de luptă e putred și-și poate rupe piciorul —, luptă cruntă și îndelungată, se simte cruțarea pentru acela care a arătat contemporanilor ce înseamnă un stăpîn.

În ce privește pe regele său, Suger, care a avut să sufere de pe urma lui Ludovic al VI-lea și care avea de apărat drepturile mănăstirii sale, știe foarte bine că „orice putere nu admite rivală" și că „mînile regilor sînt lungi"[3]. Dar aceasta nu-l împiedecă să ceară intervenția regelui.

E bucuros cînd ea se produce, ceia ce întîmplă în momente deosebit de grele pentru țară și cînd nimeni altul decît dînsul n'ar putea îndeplini opera de justiție neapărată. Astfel cînd contele de

---

[1] Fretus domini regis Francorum auxilio, terram componit, leges recolit, pacem coactis imponit, nihil minus quam eruitionem oculorum et celsitudinem furcarum, si capiant, promittens... Silet terra in conspectu eius, pacem servant inviti... Perit milvorum rapacitas et dentes luporum hebetantur, cum nec nobiles, nec ignobiles depraedari aut rapere quacumque audacia praesumunt... Fere omnes turres et quaecumque fortissima castra Northmanniae, quae pars est Galliae, aut eversum iri facit, aut suos intru dens et de proprio aerario procurans, aut, si dirutae essent, propriae voluntati subiugavit. Insulani dracones tremuerunt, cum quicumque Angliae proceres nec etiam mutire tota eius administratione praesumpserunt; c. 1281.

[2] *Ibid.* Cf. c. 1226: „oppressio exactorum regiorum quos dicunt graffiones".

[3] Omnis potestas impatiens consortis erit; c. 1307. Scitur enim longas regibus esse manus; c. 1306.

www.dacoromanica.ro

Flandra, Robert Frisonul, e ucis de un anume Burcard, regele intervine și așează pe fiul lui, Robert de Normandia, iar pe ucigaș îl frînge pe roată, lăsînd să-l mănînce corbii, un complice fiind spînzurat în tovărășia unui cîne [1].

Sînt momente cînd de la sine țara, atacată, primejduită, se strînge, cu o formidabilă armată, în jurul acelui care de obiceiu poate aduna abia șapte sute de ostași [2]. Astfel cînd, la 1124, Împăratul Henric al V-lea, se aruncă asupra regatului, cu „Lotaringienii, Alemanii, Bavaresii, Suevii și Saxonii săi". Ludovic al VI-lea merge de se roagă la Sfîntul Dionisiu. El se duce acolo după datina veche, de cîte ori „un alt Stat îndrăznește să năvălească Statul Francilor" [3]. De acolo iea steagul cu care mănăstirea l-a înfeodat pentru comitatul de Vexin [4]. Stilul povestitorului gîlgîie de ură contra străinilor. Să fie loviți mai rău decît Saracinii, să li se dea trupurile lupilor și corbilor! Toată feudalitatea e acum în jurul regelui: Raoul din Vermandois, Carol din Flandra [5], Gulielm din Aquitania, Conan din Bretania, Foulques din Anjou, chiar un dușman, ca Hugo de Troyes. Fuga lui Henric e echivalentă cu o mare victorie. Fugarul va muri, ca un blăstămat, într'un an [6].

Către regele acesta, mare în clipele mari, iar de obiceiu așa de retras și de modest, clerul se îndreaptă de la sine, și pentru coroana pe care o poartă și pe care Ludovic o închină Sfîntului Dionisiu, și pentru legăturile personale cu dînsul.

Față de anume lovituri și păgubiri din partea seniorilor, abații mănăstirilor fac o intervenție pe lîngă acela care, de la stabilirea dinastiei Capețienilor, a rămas un ocrotitor și apărător al Bisericii, *un advocatus Ecclesiae:* „De aici a ieșit" scrie Suger, „că prin a noastră osteneală venerabilul episcop de Chartres, Yves, pentru partea sa, capitolul Bisericii Sfintei Marii, pentru a sa, arhiepis-

[1] C. 1326-8. Pe altul călugărit, îl despoaie de rasă și-l ucide.

[2] C. 1261-2. Cîndva, sînt cu el atîția „de ar putea supune Spania" (luptelor pentru Cruce), „qui etiam Hispaniam perdomare sufficerent"; c. 1324.

[3] Hanc ab eo habent praerogativam ut, si regnum Francorum invadere audeat, ipse beatus et admirabilis defensor cum sociis suis tanquam ad defendendum altari suo superponatur.

[4] Vexillum quod de comitatu Vulcassini, quo ad Ecclesiam feodatus est, spectat, votive tanquam a domino suo suscipiens; c. 1319.

[5] Pentru Balduin de Flandra „apprime militaris, elegans iuvenis et facetus", c. 1308.

[6] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

copul de Sens, pentru a sa, și noi, pentru a noastră, am mers la gloriosul rege în Laon și i-am expus cu lacrimi pustiirea bisericilor, starea nenorocită a săracilor și a orfanilor, desmoștenirea bisericilor [1]." Regele se simte apărătorul lor chemat *(ecclesiarum illustris defensor)*, jură că nu va mai îngădui asemenea abusuri și, ajutat de milițiile bisericești, distruge castelul amenințător, întăriri de piatră în locul celor de palisade ridicîndu-se în calea tulburătorilor [2].

Legăturile personale între regalitate și mănăstirea lui Suger sînt nu numai cele foarte vechi, pe care le vom semnala pe urmă, dar și cele din acest veac al XI-lea chiar. Nu cu frumosul Filip [3], tatăl lui Ludovic al VI-lea, criticat pentru legătura lui cu adultera Bertrada, care-l stăpînește cu desăvîrșire, și care, murind la Melun, în vrîstă de șeizeci de ani, nu dă nimic Sfîntului Dionisiu și de aceia e îngropat la mănăstirea Sfîntului Benedict pe Loira [4], ci cu însuși acest Ludovic, care, crescut supt îngrijirea egumenului din margenea Parisului, rămîne prietenul mănăstirii [5]. Încoronarea lui la Reims, pe care Roma ar fi voit s'o oprească, e pusă în legătură cu amintirile bătrînului creștinător Clovis. Cînd era acum bătrîn, gras, de unde porecla [6], — dar tot umbla printre țerani [7] —, el se gîndia ca, făcîndu-se călugăr acolo unde copilărise, să-și lese averea la săraci. Moare pe cenușă, cerînd a fi îngropat lîngă Carol-cel-Mare, ceia ce nu se poate îndeplini, spune Suger, fiindcă în acel loc zăcea Carloman și nu se pot izgoni din mormînt regii *(exhospitari)*. Om „amabil și binevoitor, pentru care unii îl socotiau slab de minte" [8]. Pe fiul său vrea să-l crească tot acolo unde el însuși își primise creșterea [9]. Acesta va fi însă, cum îl vom vedea, în calitate de cruciat, altfel de om.

---

[1] Ecclesiarum depopulationem, pauperum et orphanorum deplorationem, ecclesiarum exhaeredationem lacrymabiliter exposuimus; c. 1220.

[2] Palo et vimine... Castrum bene munitum; *ibid.*

[3] Procer et elegans corpus; c. 1276. Mențiunea mamei lui, Rusoaica din Chiev, „regis Ruthenorum filia"; c. 1335.

[4] C. 1277.

[5] Clarissimus dominus et amicus noster; p. 1215. Rex Ludovicus Philippi ab infantia sua dum hic nutrirentur; c. 1235. Cf. c. 1213, 1255.

[6] Iam gravis corpore et carneae spissitudinis mole ponderosus; c. 1324, 1335.

[7] C. 1338.

[8] Gratus et benevolus, quo etiam a quibusdam simplex reputabatur; c. 1258.

[9] Pp. 1337-40.

www.dacoromanica.ro

Privirea lui Suger nu îmbrățișează, în afară de această regalitate franceză pe care o crește, o conduce și o suplinește, un orizont geografic prea larg. Dar pentru dînsul, ca și pentru orice Frances din vremea lui, ducele de Normandia, de și a ajuns, dar abia, rege în Anglia, e încă un prinț de acasă.

Supt Ludovic al VI-lea aceste situații le are „mărinimosul rege al Anglilor Gulielm, fiul și mai mărinimosului rege Gulielm“ [1], biruitorul de la Hastings. E un om „bun de oaste, doritor de laudă și urmăritor de faimă“ [2], un răspînditor al comorilor adunate [3], dar și supus instinctelor și patimei pentru femei [4]. Dar ambiția regală pentru Franța jignește pe clericul, foarte frances, care enunță principiul că *poporul său nu trebuie să se supuie altui neam, ci, în acest cas, Englesii Francesilor.* „Se zicea în de obște că acel rege mîndru și năvalnic aspira la coroana Francesilor“, ca unul a cărui mamă era soră a lui Robert de Flandra. „Dar nu e iertat, nici lucru firesc ca Francesii să fie supuși Englesilor, ci Englesii Francesilor [5].“

Îl presintă pe acest Gulielm al II-lea pedepsit prin uciderea de săgeată în Pădurea Nouă pentru că răpise, la moartea prelaților, avere bisericească [6].

E adevărat că puternicul lui urmaș, Henric, de care a mai fost vorba, e „un om foarte cuminte, înzestrat cu distincție a sufletului și a trupului și cu știință“ [7], că era animat de ambiția ca nimeni să nu-l întreacă [8], dar nu-i e iertat s'o facă față de regele Franciei însuși, a cărui superioritate e evidentă față de regele engles și de ducele Normandiei, vasalul lui [9]. Normandia e o

[1] Magnanimus rex Anglorum Guilelmus, magnanimioris Guillelmi regis filius, Anglorum domitor.

[2] Usui militiae aptus, laudis avarus famaeque petitor.

[3] Opulentium Anglorum thesaurorum profusor; c. 1256-7.

[4] Lasciviae et animi desideriis deditus; c. 1257.

[5] Dicebatur equidem vulgo regem illum superbum et impetuosum aspirare ad regnum Francorum, quia famosus iuvenis unicus patri erat de nobilissima coniuge, Roberti, flandrensis comitis, sorore. Nec fas, nec naturale est Francos Anglis, imo Anglos Francis subici; c. 1257.

[6] *Ibid.*

[7] Vir prudentissimus..., animi et corporis strenuitas et scientia; c. 1258.

[8] Inferioritatis impatiens.

[9] Rex Francorum Ludovicus, ea qua supereminebat regi Anglorum ducique Nortmannorum Henrico sublimitate, in eum semper tanquam in feodatum suum efferebat; c. 1307.

www.dacoromanica.ro

regni portio întocmai ca Aquitania, de a cării soartă se ocupă acela care a avut o parte în căsătoria lui Ludovic al VII-lea cu Aliénor, fata ducelui Gulielm [1].

Am arătat că opera de cruciată nu e pentru el o datorie, devotamentul lui tot mergînd spre Biserica lui și credincioșii ei [2]. Dar legătura de familie încheiată de Boemund, istețul Normand, devenit în depărtatul Orient duce de Antiohia, cu dinastia franceză face ca Suger să se ocupe de zgomotoasa și izbutita lui visită în Apus, la 1106.

E, scrie Suger, „un om ales și faimos între Răsăriteni". Isprăvile lui sînt multe, pănă la ajutorul dat, contra Împăratului, Papei Alexandru. E firesc ca regele Franciei, de care se tem și Saracinii, să-i acorde pe sora sa Constanța, nunta făcîndu-se la Chartres, și ca Papa să-i dea ca întovărășitor un legat.

La Conciliul de la Poitiers, fiind de față și viitorul egumen, care abia-și mîntuise studiile [3], se aude, pe lîngă glasul Papei, și al lui Boemund, vorbind de o nouă cruciată [4]. Și scriitorul urmărește cu gîndul odraslele acestei căsătorii [5]: Ioan, care va muri în Apulia, Boemund al II-lea, „frumos băiat și bun ostaș" în Anatolia moștenirii sale, căruia i se rătează capul, cînd, cu o sută de călăreți, urmăria pe Saracini [6].

Vorbind de legăturile primului Boemund cu Bizanțul, abatele frances arată față de celalt Imperiu aceleași sentimente ca și primii cruciați. Se amintește lupta lui Boemund la Durazzo, continuînd campania tatălui, Robert Guiscard, contra Imperiului, resistența la ispitele ce veniau din Tesalonic și din Constantinopol, din „toată Grecia", a „Împăratului Grecilor" [7]. Grecii sînt pentru el cei mai șireți oameni [8].

Astfel de sentimente fuseseră provocate de nesuccesul cru-

---

[1] C. 1136.

[2] C. 1409-10. El dă privilegii cui pleacă în cruciată cu Ludovic al VII-lea; c. 1225.

[3] Cui et nos interfuimus, quia recenter a studio redieramus; c. 1266.

[4] De hierorolymitano ininere ne tepescat; c. 1267.

[5] Constanța fusese despărțită, pentru motive canonice, de Hugo, contele de Troyes (Vétault, *o. c.*, p. 44, nota 1).

[6] *Ibid.*

[7] C. 1265.

[8] Astutia enim praecipue Grecorum est; c. 1234.

www.dacoromanica.ro

ciatei lui Ludovic al VII-lea, solicitat de regele Ierusalimului și de patriarhul Antiohiei, de Papa, după uciderea de Musulmani a celui de-al doilea Boemund, a intreprinde o expediție fără țintă și fără resultat, care a costat mulți bani regatul Franciei [1]. Scrisorile regelui au aceiași notă ca și ale unora din participanții primei cruciate: dacă lucrurile au mers rău, poate fi și „greșeala alor săi", dar și „viclenia" Împăratului [2], care e acum marele Comnen Manuil. Dacă regele întîmpină piedeci în Asia Mică, e de pe urma acestuia, care a „îngăduit Turcilor să între în țara sa și să prigonească oastea lui Hristos" [3].

Orice sentimente ar avea el, reformatorul și orînduitorul născut, pentru regalitatea care poate să ajute la pedepsirea încălcătorilor feudali [4], cărora nu li permite măcar o participare prea importantă la cruciată, „cu o oaste care se cuvine numai regilor" [5], el așteaptă însă refacerea lumii pe bază de drept și de autoritate, supt binecuvîntarea lui Dumnezeu, care a creat și susține mai ales Biserica.

De la Biserica romană, de care e firește așa de legat? Să vedem. La 1107 el cunoaște pe Pascal al II-lea în Franța, cînd, izgonit de acasă, acesta merge la leagănul teoriei de stăpînire universală prin Scaunul pontifical, gloriosul Cluny trece la Charité, fiind întîmpinat de ofițeri regali, ca stolnicul *(dapifer)* care e contele de Rochefort — Suger el însuși vine să se plîngă contra arhiepiscopului de Paris, la cetatea Sfîntului Martin, Tours, și în sfîrșit la mănăstirea însăși a Sfîntului Dionisiu, apoi la Châlons, unde merge și Suger și egumenul său, Adam, și asistă la negociațiile cu Germanii: cancelarul Albert, arhiepiscopul de Trier, doi episcopi și adversarul Împăratului prigonitor, acel duce Welf, care e descris, cu plăcere, ca „un om voinic și de minune cît era de lung și de lat, și cu glas strașnic", observînd numai că astfel de oameni, afară de episcopul de

[1] C. 1202 și urm.

[2] Tum pro fraude imperatoris, tum pro culpa nostrorum; c. 1365-6.

[3] Turci qui permissione imperatoris in terran suam militiam Christi persequi venerant; *ibid.*

[4] V. și c. 1218. „Ad repellendos raptores" se ridică împreună întăriturí, c. 1219.

[5] Așa cu baronul de Roucy, care merge „in Hispaniam..., cum exercitu magno, quod solos reges deceret"; c. 1260.

www.dacoromanica.ro

Trier, elegant, sincer, plăcut, păreau trimeși „mai degrabă ca să sperie decît ca să discute“ [1]. De fapt, „în furia lor teutonică“, spune statornicul adversar al celor de peste Rin, ei „strigau scrîșnind din dinți“ și „insultau“, amenințînd cu o nouă expediție romană de înfricoșare și pedepsire: „Nu aici, ci la Roma, se va hotărî, cu sabia, conflictul“ [2]. De aceia urii arătate de „Teutonici“ i se opune, după conciliul ținut la Troyes, „iubirea Francesilor“ [3]. Și el constată cu bucurie că, în ciuda armatei de 30.000 de oameni pe care o conduce, Henric al V-lea a trebuit să facă față blîndă la Roma [4].

Regele Franciei a întîmpinat personal pe Papă și, cu acest prilej, pentru a explica pentru ce el „a plecat la picioarele lui Pascal maiestatea regală“, Suger invocă nu numai fireasca „iubire de Dumnezeu“, dar și vechile omagii la Roma înaintea mormîntului Sfîntului Petru, Sfîntul Părinte însuși amestecînd în cererea de ajutor contra Împăratului amintirea lui Carol-cel-Mare, cel încoronat de înaintașul său [5].

În ce privește raporturile sale proprii cu acela care e șeful creștinătății, Suger nu uită să arăte că în mănăstirea sa a fost, un moment, teama ca Papa, sărăcit și în exil, să nu puie mîna pe lucrurile scumpe din tesaur, dar Pascal „nici nu s'a uitat la ele“, ci a cerut numai un petec din veșmintele Sfîntului Dionisiu [6].

Urmașul lui Pascal, mort în 1118, Gelasiu, are și el de luptă cu Antipapa scos înainte de dușmănia persistentă a Împăratului, și astfel și el va trebui să facă drumul în Franța, apărînd la Maguelonne dar, înainte de a fi văzut pe regele, care voia să-i

---

[1] Vir corpulentus et tota superficie longi et lati admirabilis et clamosus, qui tumultuantes magis ad terrendum quam ad ratiocinandum missi viderentur; c. 1278.

[2] Theutonico impetu frendentes tumultuabant et, si tuto auderent, convicia eructarent, iniurias inferrent. *Non hic*, inquiunt, *sed Romae gladio determinabitur querela;* c. 1270.

[3] Cum amore Francorum, qua multum servierant, et timore et odio Teutonicorum.

[4] C. 1271.

[5] Amore Dei maiestatem regiam pedibus eius incurvantes [Philippus et filius Ludovicus], quemadmodum consueverunt ad sepulcrum piscatoris Petri reges submisso diademate inclinari. Quos dominus Papa manu erigens, tamquam devotissimos apostolorum filios ante se sedere fecit; c. 1269.

[6] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

iasă întru întîmpinare la Vézelay, se stinge de podagră. Și Suger se bucură, arătînd-o prin laudele pe care le răspîndește, prin legăturile așa de onorabile pe care le răscolește, că urmașul celui mort, Calixt al II-lea, episcop de Vienne, e însuși fiul lui Gulielm cel Mare, zis Tête Hardie, conte de Burgundia, și unchiul reginei Adelaida, care era fiica lui Humbert al II-lea de Maurienne, avînd deci bun sînge imperial, dar și sîngele regilor Franciei. El vede în alegerea celui care se visase — el o știe — cu lumină de lună supt veșmînt un triumf al punctului de vedere frances, pe care-i place să-l afirme. Conciliul, cercetat, de la Reims îl încîntă și nu-i desplace că, după negocierile cu Împăratul la Mouzon, vrăjmașul permanent al Romei pontificale e cxcomunicat [1].

Întors la Roma, Calixt e primit „glorios", adversarul fiind gonit de la Sutri, prins, purtat prin Capitala pontificală pe o cămilă, cu piei crude de capră pe umeri, închis; scena umilirii lui e zugrăvită apoi în camera învingătorului. Cînd Suger, care iea parte la Conciliul de la Laterano în 1123, merge la Bitonto să-și vadă conaționalul ridicat pe Scaunul Sfîntului Petru, acesta vrea să-l reție lîngă dînsul [2].

Și Honoriu al II-lea, urmașul lui Calixt, e lăudat ca „un om de bun sfat și apărător al dreptății" [3]. Cînd, chiar înainte de moartea lui, în 1130, de frica „tumultului roman", se alege diaconul Grigore, care e Inocențiu al II-lea, și i se opune Pierleone, noul Papă e silit și el să facă drumul în Franța, unde regele adunase un Conciliu la Étampes, venind apoi la St. Benoît-sur-Loire să-i cadă la picioare. Data aceasta, nu mai e în față aceiași „furie teutonică". Împăratul cel nou Lotar, vine la Liège, ca să ție frîul Papei, care străbătuse și Lotaringia. La întors, Inocențiu apare la St. Denis cu un coif de aur, călare pe un cal alb, răspîndind bani poporului după vechea datină la întrarea în Ierusalim. În urmă, cardinalii doi cîte doi, în mantii lungi, cîntînd, lumea feudală îngrămădindu-se după dînșii pe supt tapițerii și coroane de verdeață. Din mulțime nu lipsesc nici Evreii cu sulul, cărora li se urează ca „Dumnezeu atot puternicul să li iea vălul de pe inimă" [4]. După o visită la Paris,

[1] C. 1311-2.
[2] C. 1312-4.
[3] Vir consilii et iustitiae tutor; pp. 1214-5.
[4] Auferat Deus omnipotens velamen a cordibus vestris.

www.dacoromanica.ro

Papa se așează un timp la Compiègne[1]. Se dă un mare ospăț în casele abațiale. Deci, pe Inocențiu al II-lea Suger are mîndria de a-l ospăta. Dar bucuria lui e și mai mare cînd, cu prilejul călătoriei Papei Eugeniu al III-lea (1145-53), se vădește că visita făcută Sfîntului Dionisie în Casa lui e acum o datorie pentru Papii cari calcă pămîntul Franciei[2].

Dar nu de la Papă poate să aștepte Suger mîntuirea Franciei sale, restabilirea rînduielii pe care-o are în suflet. Nici de la episcopatul, cu care, în persoana lui Galon, arhiepiscop de Paris, el se găsește în luptă și care pîndește „libertatea" mănăstirilor[3], și care, în afacerea încoronării lui Ludovic al VI-lea, primește ordine de refus de la această Romă, totuși străină. Ci numai de la altă putere, de la aceia care a moștenit tradițiile de cultură ale epocei romane, care a dus mai departe literatura în limba latină, care a păstrat cărțile antichității, care a continuat școala, care, cum vom vedea, a cultivat arta, și care, pe lîngă aceasta, a dat continuul exemplu al unei administrații îngrijite și profitabile, condusă de șefi înaintea cărora, fără resistență, oricine trebuie să se supună: mănăstirea.

Aici e și locul unde se păstrează din veac în veac, prin pomelnic, prin daruri, amintirea unui trecut regal, care nu trăiește așa de puternic în dinastia însăși și în societate. Această amintire, plină de recunoștință și de venerație, care susține și îndreaptă, pleacă de la Clovis creștinătorul, care e invocat cînd e vorba de încoronarea, contra oricui, a succesorului din secolul al XII-lea. Pipin e calificat de „Împărat" și se arată de ce a fost înmormîntat acolo[4]. Se citează în materie de artă patronul giuvaiergiilor, Dagobert, „prea-piosul", „gloriosul și faimosul rege al Francilor" Dagobert, cel urmărit de mînia tatălui[5], și soția, Matilda. Se mai arată „scaunul nobilului, gloriosului rege Dagobert, în care,

[1] Pp. 1330-2.

[2] Sicut mos est romanis pontiiicibus in Galliis demorantibus ob honorem sancti apostolatus beati Dionysii; c. 1232-3.

[3] Eam etiam episcopi parisienses ex aemulatione ingenitae monasterii libertatis beato Dionysio abstulerunt; c. 1223. Ce i se iea se dă Cluniacensilor de la St. Martin des Champs și de la Gournay; *ibid.*

[4] Pro peccatis patris sui, Karoli Martelli; c. 1228.

[5] Și c. 1226.

www.dacoromanica.ro

cum se spune din vechime, regii Francilor, primind puterea asupra țerii, obișnuiseră a se așeza mai întâiu pentru a primi omagiile nobililor lor“ [1]. Ctitoria însăși a mănăstirii trimete la „Clotar cel mare“, cu vedeniile lui de oameni în alb, cari-l ajută la clădire [2]. Se aduce înainte și privilegiul lui Pipin. Ea se sprijină însă mai ales pe Carol-cel-Mare, de care e vorba și la creșterea lui Ludovic al VI-lea, ca și de a „altor regi de mare valoare“ [3]. Se păstrează hrisovul de donație al lui, al fiului, Ludovic cel Evlavios, se arată cele șapte candelabre ale Împăratului [4], un „gradalis“ de la dînsul [5], ușile de afară [6]. În archivele care cuprind documente pe care Suger le numește, pe jumătate în limba greacă, întru cîtva cunoscută atunci în Apus, *immunitatis bibli*, el studiază, cînd stătea la școală *(aetate docibili)*. Aceste acte-i permit să discute fundația lui Pipin, relațiile mănăstirii cu Carol-cel-Mare și fata lui, care a fost stareță, certele de după dispariția puternicului Suveran [6]. Carol cel Pleșuv dă o parte din altar [7]. De la „Carol al treilea“, cel-gros, bietul „glorios“, și el, îngropat supt altar [8], pentru că dăduse Sîntului Dionisie satul Rueil, vin cele șapte lămpi în vase de argint care ard de-asupra mormîntului, și, în memoria lui, la serbătorile cele mari se aprind șaizeci de făclii [9]. De aici șirul se întrerupe, odată cu Carolingienii. Nicio pomenire a celor d'intâiu modești „advocati ecclesiae“ cari sînt Capețienii: Hugo, Robert, Henric. Filip, fiul acestuia și al „Rutenei“ de la Chiev, e menționat numai pentru păcatul lui cu Bertrada. Numai cu „Ludovic al lui Filip“, Ludovic al VI-lea, se reiea seria donatorilor [10].

Din colecția de „bibli“ de la Saint Denis culege Suger tot ce-l

---

[1] Nobilis gloriosi regis Dagoberti cathedra, in qua, ut perhibere solet antiquitas, reges Francorum, suscepto regni imperio, ad suscipienda optimatum suorum hominia primum sedere consueverant; c. 1257.

[2] P. 1241.

[3] Ludovicus, regis magnifici Philippi filius, antiqua regnum Caroli Magni et aliorum excellentiorum consuetudine; c. 1255.

[4] C. 1258, 1317.

[5] C. 1225.

[6] Prior valvarum introitus; c. 1226.

[7] Pp. 1214-5.

[8] Karolus imperator tertius, qui eidem altari subjacet gloriose sepultus; c. 1236.

[9] C. 1236

[10] Rex Ludovicus Philippi; c. 1233.

www.dacoromanica.ro

leagă cu școala lui Carol-cel-Mare și cu antichitatea, pe o vreme cînd Roma pontificală nu mai avea legături cu trecutul cultural al vechilor Romani. Dacă se încrede în profețiile politice și vorbește, impresionat, de profeția lui Martin, „acel poet popular care a văzut și a povestit în chip minunat împrejurările Englesilor peste veacuri [1]", el va cita pe Lucan, va vorbi de *regii quirites*, de „brațele lui Hector" [2], de *Gades Herculis* [3]. Elevul și biograful lui, Gulielm, pomenește pe Horațiu, pe Caton și pe Cesar, pe Cicerone, pe stoici [4]. Îi place să presinte spectacole de poesie virgiliană, cu clarele ape care însenineză, cu plantele cînd verzi, cînd în floare [5]. Descrie minunile din „pămîntul nou" al ostenelilor sale, cu izvoarele vii și rîurile care-i străbat creațiunea [6]. Nu odată încearcă a caracterisa, fie și într'o formă confusă încă, personagiile de care se ocupă [7].

Ca artist, el înțelege și admiră opera marelui lucrător în aur și în pietre scumpe din vremea regelui Dagobert. Sf. Eligiu [8]. Piatra scumpă ca atare îi place, și el vorbește cu mîndrie de mulțimea negustorilor „din deosebite țeri și neamuri", cari-l copleșesc cu ofertele, știindu-l așa de doritor [9]. Vin la el și abați, ca acel de la Fontevrault cu astfel de podoabe, care, închise în „potire minunate", sînt daruri de la regele Angliei, Ștefan, de la contele de Champagne, Henric [10].

---

[1] Vaticinium... Ille agrestis vates, Anglorum sempiterni eventus mirabilis spectator et relator; c. 1231.

[2] Hectorei lacerti; c. 1294.

[3] C. 1300.

[4] Suger e pentru dînsul „Caesar animo, sermone Cicero"; c. 1199. El știe, de altfel, că în *historiae* sînt toți regii și prinții Franciei; c. 1196.

[5] Spatiantibus decurrentium aquarum clarificam exhilarationem et modo florentium, modo virentium graminum obtutibus et formis; c. 1273.

[6] In hac itaque nova terra, videlicet în medio villae, loci obiectantis amoenitatem, vividorum fontium et rivarum decurrentium amplectantes affinitatem; p. 1218. Cf. „ignes confabularentur"; c. 1279.

[7] V. c. 1196, 1199.

[8] Incluso S. Eligii opere; c. 1258.

[9] Venditorum etiam gemmariorum tanta de diversis regnis et nationibus ad nos turba confluebat ut nos plus emere quaereremus quam illi vendere sub administratione omnium festinarent; c. 1231.

[10] Quas in mirabilibus cuppis toto tempore vitae suae congesserat; c. 1232. Cf. la c. 1258 un dar de la Teobald, care avea obiectul de la regele Siciliei.

www.dacoromanica.ro

Îi lucrează „giuvaiergii“ din Lotaringia [1], și el crede că meșterii lui sînt mai buni decît cei vechi [2]. Cu prilejul căsătoriei lui Ludovic al VII-lea știe că-i face plăcere regelui dăruindu-i un vas [3]. El știe însă, din convorbirea cu „Ierosolimitani“, cu episcopul de Laon, Hugo, la ceas de leturghie, ce comori, de rîvnit, se ascund, de frica lăcomiei latine, la Sfînta Sofia și în alte biserici ale Constantinopolului Grecilor celor „vicleni“ [4]. Încă de atunci se desemnează perspectiva prădăciunilor fără pereche din 1204, cînd cetatea împărătească, supusă cu armele, va fi la dispoziția baronilor.

Marele ziditor, care se crede ajutat și prin minuni dumnezeiești, se gîndise a aduce pe Mediterana, pe Marea Angliei, și pe Seina, fie și înțelegîndu-se cu Saracinii, „coloanele minunate ale palatului lui Dioclețian și ale altor terme“ din Roma [5]. Pentru pictură chiamă pe meșterii „cei mai buni ce s'au putut găsi în deosebite părți“ [6].

Cea mai mare bucurie i-a fost cînd, după nouăsprezece ani de conducere, a putut consacra la 1140, în fața regelui și a reginei, biserica refăcută de dînsul [7].

Dar, chiar fără această mare operă, numele lui Suger ar fi înscris în istoria civilisației europene prin *ctitoria de țară* pe care a făcut-o.

Pe ruinele castelelor distruse, și cu ajutorul regelui, el întemeiază și tîrguri [8], dar, înainte de toate, pe pămînturi de multă vreme pustii el taie brazda [9], plantează vii [10], adună locuitori [11].

---

[1] „Aurifabri lotharingi“ (cinci pănă la șapte); c. 1232.

[2] Profusiores nostratibus erant artifices; c. 1233.

[3] Cum in primo itinere Aquitaniae regina noviter desponsata domino regi Ludovico dedisset; c. 1258.

[4] Cum Hierosolymitanis, quibus constantinopolitanae patuerunt gazae et Sanctae Sophiae ornamenta... Admiranda siquidem et fere incredibilia a viris veridicis quam pluribus et ab episcopo laudunensi Hugone, in celebratione missae, de S. Sophiae ornamentorum praerogativa, necnon et aliarum ecclesiarum audieramus; c. 1234.

[5] C. 1243. Cf. c. 1243-5.

[6] Meliores quos invenire potui de diversis partibus pictoribus; c. 1227.

[7] C. 1140.

[8] Publicum forum; c. 1298. C. 1303: effosis puteis.

[9] Carruca terram incultam derumpi fecimus: c. 1216. Erat locus ille quasi spelunca latronum, habens ultra duo milliaria deserti... Cubilia in quibus dracones habitabant; c. 1216-8.

[10] Clausus vinearum; c. 1213.

[11] Villas omnino rapinis exhospitales rehospitari fecimus; c. 1222.

www.dacoromanica.ro

Sună din nou clopotele în regiuni unde „peste iarba crescută din singurătate oile și caprele păsteau adesea“ și unde numai se afirma că „Sîmbăta, arătînd sfințenia locului, se vedeau arzînd candele[1]“.

Minuni se fac: orbi, șchiopi, lunateci, dropici alergînd pentru însănătoșare, cutare mută văzînd pe Maica Domnului și strigînd către dînsa: „Doamnă!“ [2]. Biserica e plină, de se uită femeile peste capul bărbaților[3]. Mănăstirea e și un pantehnic industrial, și se pomenește „odaia încălțăminților“[4].

Pe pămînturile astfel liberate se iea dijma de la „colonii“ cari devin „censuali“; se așează „advocați“, ale căror drepturi trec și la fete, pe care mănăstirea caută să le mărite cu oameni de casă[5]. I se cedează cîte unui senior cum e contele de Dammartin *tallia (taille)* de cinci măsuri de grîu, censul de la berbeci *(exactio arietum)* și dreptul de *hospitare* pe sama țeranilor, dar se reservă „censul“ propriu-zis, așa-numitul *tensamentum*, dreptul de mînă moartă *(mortuae manus)*, „talia pierdută“ *(forisfacta tallia)*[6]. Se ieau și Evrei arendași[7].

Astfel, cînd se împlinește aproape un șfert de veac de abație a lui Suger, Casa Sfîntului Dionisie, mănăstirea, culege veniturile noilor ogoare date la țerani sau în arendă: „schimbul“ *(cambiatio)*, darea pentru trecere sau, cum se zicea la noi: brudina *(pedagium, theloneum)*, și la poarta Parisului, unde Sfîntul are o casă[7].

Egumenul e însuși un mare, un foarte mare senior, cel mai bun administrator al proprietăților încredințate lui. El întră, nu numai ca mijlocitor către rege al săracilor[9], și în viața de tot felul a acelora pe cari i-a înlocuit. Vînează cu amici, cum e contele de

---

[1] Supra ex solitudine concretam herbam oves et caprae frequenter depascebant... Ubi testimonio multorum saepe in die Sabbati, sanctitatem loci significantes, candelae videbantur ardere; c. 1223.

[2] C. 1223. *Ibid.*, pentru moaște; brațul Sf. Simion apără de furtună; c. 1249.

[3] C. 1242.

[4] Camera calciamentorum; c. 1221.

[5] C. 1220-1.

[6] C. 1214.

[7] C. 1212-3.

[8] C. 1212-4. Pentru „consuetudo quam vulgo dicunt aquariam“, c. 1227.

[9] Per hunc clamor pupilli et causa viduae ingrediebantur ad principem; c. 1195.

www.dacoromanica.ro

Evreux, cerbii, dar împarte prada fraților bolnavi și „oaspeților“ de la spital [1].

Înaintea lui, o lume se închină. La sfințirea noii biserici vine arhiepiscopul de Canterbury și cel de Constanța [2]. Pe lîngă mari feudali ca Teobald sau Godefrid de Normandia, regi, ca Scoțianul Daniel, Roger Sicilianul, Henric al Angliei, îi presintă omagiile lor [3].

Nu e de mirare deci că, atunci cînd Ludovic al VII-lea pleacă în cruciată și se chiamă sfatul clericilor și baronilor pentru a hotărî de administrația țerii, Suger e ales el, cu Gulielm, conte de Nevers, care, dorind a se călugări, refusă, fiind apoi îndemnat și de Papa Eugeniu să primească [3] (1147).

I se zice de acum „serenissime domine“, „Sublimitas Vestra“, „ești cel mai mare prinț în țară“ [4]. Englesii îl întitulează „regni Francorum rector“ [5]. Cereri de ajutor contra reapariției „brigan-zilor“, *latrunculi*, vin de la Limoges, de la Bourges, de la Poitiers, din depărtata Gasconie; regele-i cere necontenit bani. Fratele acestuia, Robert, e îndemnat, întors mai înainte din cruciată, să usurpe [6]. Cu o energie de fier, Suger biruie, sacrificîndu-se: „bătrîn eram, dar în acestea mai mult am îmbătrînit: *Senex eram, sed in his magis consenui* [7]“.

Când, mult după întoarcerea regelui căruia-i păstrase regatul, abatele se stinge, la 12 lanuar 1152, în vrâstă de șaptezeci de ani, sînt de față episcopii de Soissons, de Noyon și *silvanectensis* și la îngroparea lui servesc șase episcopi, Marele Maiestru al Templierilor fiind și el de față [8].

N. Iorga.

---

[1] C. 1217.

[2] C. 1250.

[3] C. 1197 (Viața, de Gulielm). Pentru prinți, regi, clerici cari-și scot inele *(digitos exanulare)*, c. 1230-1.

[4] Initum est a pontificibus regni vel proceribus generale concilium, cui potissimum ex optimatibus vel personis ecclesiasticis rerum summam et regni oporteret committi gubernacula; c. 1202 (Viața, de Gulielm). Regele-i dase abația Chaumont; c. 1157.

[5] Maximus princeps estis in regno; c. 1152 (Viața citată). Îl ajută arhiepiscopul de Reims și Raoul de Vermandois; *ibid.*

[6] C. 1202-4 (corespondență).

[7] C. 1337-8.

[8] C. 1140 (Viața citată).

www.dacoromanica.ro

Un amănunt necunoscut din viața lui Atanasie Anghel (1703)

Întîmplarea mi-a scos înainte un document latin din 1703, care ni povestește un amănunt necunoscut din viața lui Atanasie Anghel. Amănuntul acesta privește și întregește întru cîtva pe cele dovedite de d. N. Iorga despre berăria, respectiv cîrciumăritul „ius educilli, educillatio" lui Atanasie Anghel *(Două scrisori ale lui Atanasie Anghel*, Academia Romînă, Mem. Secț. Ist., ser. III, tom. XII, mem. 5, București 1932, pp. 3 și 7-8).

Înainte de a intra în arătarea celor cuprinse în documentul găsit (și păstrat acum) de mine, în vederea scoaterii la iveală a conexiunii, legăturii lucrurilor și a deschiderii perspectivei istorice juste, ținem să semnalăm următoarele:

Îndată după ce pacea de la Carlovăț (1699), prin care întra Ardealul în cadrele Imperiului Habsburgilor, a apărut la Alba-Iulia o „commissio cameralis", delegată din sînul așa-zisei „Hofkammer" (Camera Aulica) din Viena, avînd însărcinarea de a descurca și organisa finanțele ardelene. Pănă la mișcările lui Francisc Rákóczy al II-lea comisia aceasta a avut trei președinți: baronul Ludovic Thavonat și doi conți (v. următoarele izvoare ungurești contimporane: Bethlen M., *Önéletírása*, adecă autobiografia lui N. B., și Cserei M., *Historiaja*, Istoria lui M. Cserei, apoi *Erdélyi Országgyülén Emlékek*, *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, XXI, Budapesta 1898, p. 66). Comisia s'a apucat cu temeinicie de lucru, impunînd la o cercetare amănunțită toate documentele și privilegiile de ordin financiar: „scotea, scutura pe mulți donatori din averile și bunurile lor de nu se făcea irupțiunea lui Rákóczy"—precum spune M. Cserei (1668—1756). „Irupțiunea" lui Rákóczy (1703—1711) în privința aceasta i-a priit și lui Atanasie Anghel, precum vom vedea din cuprinsul documentului nostru, care e un fel de proces-verbal și raport, înaintat Guvernului Ardelean de către cei trei delegați ai lui, însărcinați a apăra veniturile ce le aducea cîrciumăritul, față de părinții Iesuiți, episcopul și Colegiul calvin și, în cele din urmă, și față de „Reverendissimus Dominus Episcopus Valachicus", care a fost Atanasie Anghel.

Delegația de trei și-a făcut datoria în ziua de 1-iu Maiu 1703. Arătînd răspunsul celor d'intăiu, așa continuă procesul-verbal:

„Quo peracto, eiusdem Inclyti Gubernii nomine ivimus ed Re-

www.dacoromanica.ro

verendissimum Dominum Episcopum Valachicum, simili instructione ut, siquidem monasteria ad hoc extructa sunt ut ibi commodius divina peragantur, nihil scandalosorum et vitiosorum exercitiorum ibi tractari debent, quod vel maxime in popinis fieri solet, ibi enim quivis perversissimi eiulatores, blasphematores, maledici, meretricarii, etc., convenire solent. Ille etiam praedictus Reverendissimus Dominus ab educillatione cesset, hederas ex cemeterii muro deponi curet, quo facto illas inconventias *(sic)* quae in popinis accidere solent evitabit, alias Inclytum Gubernium modum compescendi certe invenire non intermittet. Qui respondit sir: ego educillationem non intermittam, hac ratione quia mei antecessores etiam semper vendebant etiam temporibus principum. 2-do, quando me Ecclesiae vel Fidei Romano-Catholicae univi, cum homagii depositione, Viennae, tunc non tantum[1] sum confirmatus in Episcopatu, sed illo omni privilegio condecoratus, quo omnes Episcopi Catholici utuntur. Catolici autem Episcopi Viennae etiam curant educillari, et hac ratione etiam ego non cessabo donec a Sua Maiestate et Eminentissimo Domino Cardinali[2] mandatum non accepero. Praeterea Inclytum Gubernium custodias constituit ad impediendam meam popinam: iam constitui haidukones aliosque homines; si non dederint pacem meae popinae, certe maxima inconvenientia sequetur".

Apoi urmează clausula de autentificare și întărire a delegației de trei:

„Quae per nos et coram nobis sic dicta et pronuntiata nos etiam pro futura cautela annotavimus et conscripsimus, manuum nostrarum propriarum subscriptionibus, sigillorum quoque usuali nostrorum appressione muniendo, extradedimus, fide nostra mediante. Datum Albae-Iuliae, anno 1703, die prima maii ut supra".

Iscăliturile, întărite și de niște frumoase peceți de ceară, sînt următoarele: „Iohannes Gombkőtö, ductor nobilium albensium. Sigismundus Tokai, Iuratus asseor *(sic!)*, Ioannes Szebeny". (Acesta din urmă la începutul documentului ni se înfățișează cu titlul său nobilitar: „de Csik Superiori Taplocza".) Documentul însuși constă dintr'o coală întreagă (de patru pagini), din care însă numai cele d'intăiu două pagini sînt scrise. În partea de sus a paginii a patra

[1] Textul aici repetă, de sigur greșit, pe „non".

[2] Care a fost Leopold Kollonics, născut din părinți de origine croată la 1631, † 1707.

www.dacoromanica.ro

(nescrisă) se află următorul extras scurt în limba maghiară: „Fejérvari korcsmálás dolgában" („În causa cîrciumăritului din Alba-Iulia").

Documentul acesta dovedește că în apropierea mănăstirii Bălgradului, ctitoria lui Mihai Viteazul, și înainte de Atanasie Anghel, „etiam temporibus principum" („și în vremea principilor", adecă până la 1690) a existat o cîrciumă *(popina)*, asigurînd oarecare venituri. Cîrciuma aceasta a avut și semnul obișnuit, un mănunchiu de iederă, planta închinată lui Bacchus, atîrnat de zidul curții bisericii, respective a mănăstirii.

În ce privește învinuirile aduse în legătură cu ea, ele ni aduc aminte din capul locului de cele îndreptate pe vremuri contra unui Ilie Iorest sau Sava Brancovici. Iar la judecarea și cumpănirea lor trebuie luată în samă împrejurarea că le aduc calvinii supărați pe Atanasie Anghel din causa unirii lui religioase cu Roma. Precum ni arată însuși documentul, chiar cancelarul Guberniului, contele Nicolae Bethlen, a trimes și povățuit delegația de trei („ex mandato Illustrissimi Domini ac Comitis Nicolai de Bethlen, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Gubernii Transilvanici Cancellarii Supremi, sumus expediti"). Bethlen (1642-1716) a fost un om foarte luminat, care a cunoscut tot Apusul cult, de oare ce acest contimporan maghiar al lui Constantin Cantacuzino Stolnicul în călătoriile sale a umblat la Roma, Paris și Londra. Posedînd limba francesă, s'a putut înțelege cu generalul Rabutin, comandantul frances al armatei Habsburgilor în Ardealul de pe la 1700, fără să-i fi putut cîștiga simpatiile. Bethlen a fost un stîlp al Bisericii calvine (v. și Iorga, *loc. cit.*, pp. 3 și 7). Din causa vederilor sale politice (și religioase), în cele din urmă e fost deținut de Rabutin și internat la Viena (v. și Iorga, *ibid.)*, de unde nici nu s'a mai întors viu. El a părtenit și pe Ioan Țircă, cunoscutul dușman calvinisat al lui Atanasie Anghel.

„Irupțiunea" lui Rákoczy însă a prelungit existența acestei cîrciume până la 1711, în care ni-o înfățișează din nou documentul publicat de d. N. Iorga.

A. Bitay.

Alba-Iulia.

De unde era Cavalioti

S'a discutat mult asupra originii aceluia care a fost preotul și dascălul Teodor Anastasie Cavalioti, protoiereu al Moscopolei și director al noii Academii de acolo. Mulți l-ar vrea Grec. Nu

www.dacoromanica.ro

adăogăm nimic asupra acestui lucru, întru cît se vede toată discuţia la cel mai recent şi bine informat biograf al său[1]. Amintim numai că îl socotiau unii a fi născut în Moscopole, iar alţii în Cavalla[2]. Elevii lui şi Thunmann îl considerau Moscopolean[3]. El însuşi se intitula la fel: „din Moscopole" (τοῦ ἐκ Μοσχοπόλεως), şi, vorbind despre şcoala la care funcţiona, spunea că e „în propria-i patrie" (ἐν τῇ τῆς ἰδίας πατρίδος)[4]. Din causa acestor numiri Papacostea îl consideră Moscopolean. În ceia ce priveşte numele de Cavalioti, crede mai probabil că ar veni de la tatăl său, care va fi locuit... vreme îndelungată la Cavalla[5]. Aici însă Papacostea observă o deosebire de grafie în transcrierea acestui nume: Καββαλιώτου şi nu Καββαλλιώτου, cu doi λ, cum ar trebui să fie după numele oraşului Cavalla (Καβάλλα)[6].

Numele de „Moscopolean" cred că îl va fi luat după locul în care profesa şi unde ajunsese ilustru, iar, asupra locului de naştere al lui Cavalioti, găsesc cu cale să dau această notă[7].

S'a stabilit că e Aromîn ca origine. Privitor însă la locul de naştere, se vede că e încă îndoială. Aceasta mă face să aduc informaţia de faţă, care poate fi luată în consideraţie cu mai multă probabilitate atîta vreme cît vor lipsi dovezile precise.

D. Nicu Balamace, Aromîn care locuieşte la Corita în Albania, vorbindu-mi despre tîrgul Cavaia, în care sînt încă o sută pănă la o sută zece familii de Romîni, a adăugat la numele tîrgului că se pronunţa altădată *Cavalĭa,* cu „l" îndulcit[8]. Cum Papa-

[1] V. Papacostea, *Teodor Anastasie Cavalioti, Trei manuscrise inedite,* extras din *Revista istorică romînă,* I-II, 1931-1932, Bucureşti 1932; cf. recensia mea, în *Arhivele Olteniei,* XII, 1933, pp. 292-3.

[2] V. discuţie la Papacostea, *o. c.,* pp. 22-5.

[3] După Thunmann, îl consideră Aromîn şi Th. Capidan, *Aromînii, dialectul aromîn,* Academia Romînă, *Studii şi cercetări,* XX, Bucureşti 1932, pp. 49-50; ortografiază *Cavallioti;* tot aşa ortografiază Capidan şi în *Daniil Moscopoleanul,* în *Închinare lui Nicolae Iorga,* Cluj 1931. p. 101.

[4] Papacostea, *o. c.,* p. 24.

[5] *Ibid.,* p. 25.

[6] *Ibid.,* p. 25, n. 1. Observaţia este foarte preţioosă.

[7] În recensia citată am stăruit numai asupra paternităţii Romînilor, nu şi asupra locului de origine, ceia ce mă face să revin acum.

[8] Tîrgul Cavaia e aşezat cam la 15 km. la Sud de Durazzo, pe drumul spre Elbasan. Privitor la Romînii de acolo Capidan, *Aromînii,* p. 11, arată „un număr destul de mare", iar în *Fărşeroţii, Dacoromania,* VI, 1929-1930, p. 59: „nu trece de 500 de suflete". G. Weigand, *Die Aromunen in Nord-*

www.dacoromanica.ro

costea relevă faptul că Teodor Cavalioti vorbia greaca, aromîna şi albanesa ca limbi materne [1], pe care nu le-ar fi putut învăţa la Cavalla, e poate probabil să le fi învăţat din copilărie în această regiune albanesă. Şi e mai probabil să fie aşa, întru cît la Moscopole nu erau Albanesi, ci Aromîni, iar cei veniţi acum sînt din Opari [2]. Majoritatea locuitorilor este şi azi cea aromînă. Cît despre Greci, ei au fost totdeauna în număr foarte restrîns în toată regiunea moscopolitană. Insă Cavaia, tîrg aşezat în plin centru albanes şi pe drumul comercial de la Mare spre interior, cu un apreciabil element grecesc fixat sau de fluctuaţie, şi de-a lungul căilor fărşerote, întruneşte în sine toate naţiunile Albaniei. Adăugăm că aici, la Mare, era regiunea vestitelor saline albanese. În casul acesta, cel mai probabil lucru este să admitem originea lui Cavalioti din Cavaia-Cavalîa. Numele va trebui ortografiat numai Cavalioti.

A. Sacerdoţeanu.

Două documente privitoare la poetul Constantin Aristia

– comunicate de dr. Ananescu –

I.

Traducţie din greceşte:
Întru mărirea lui Hristos şi Dumnezeul nostru.

Fiindcă Sfînta Providenţă a binevoit ca fiica mea să se mărite, de aceia pe cît am putut după datoria mea părintească, am făcut această foaie de zestre, care cuprinde toate cîte din suflet şi din inimă, d'impreună cu binecuvîntarea mea, dau de zestre fiicii mele Luxiţa, iar Dumnezeul tuturor şi dătătorul bunătăţilor să dea ei bunurile lui Avram, Isaac şi Iacov, amin.

---

albanien, în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, XVI, 1910, p. 202: „etwa 60 Familien Aromunen". Informaţia d-lui Balamace că se zicea altă dată Cavalîa de către Aromîni e întărită de fenomenul observat de Capidan, *Aromînii*, pp. 349-50, tot numai la Rominii din Albania; cf. şi *idem.*, *Fărşeroţii*, pp. 193-8.

[1] Papacostea, *o. c.*, p. 24.

[2] După comunicaţia d-lui Balamace.

www.dacoromanica.ro

	Lei, parale
În un șal negru — — — — —	1.500.—
În un șalop nou — — — — —	450.—
Întăia rochie de mireasă cu fusta și cu toate accesoriile	400.—
A doua rochie, fular — — — —	250.—
A treia rochie, de gros de Naples — —	200.—
A patra rochie de mătasă — — — —	200.—
În cinci rochii de toate zilele bune — —	300.—
În două capoate de noapte, șase cămăși de batistă de zi și șase pantaloni și două cămăși de noapte cu toate accesoriile lor — — —	500.—
În trei boccealîcuri, două pentru mirele și unul pentru Mitropolit — — — —	1.000.—
În două gevrele cusute cu fir pentru făcliile —	60.—
În două semizete — — — — —	100.—
În patru batiste de mînă — — — —	60.—
În patru prosoape cusute cu fir și trei cu lînă —	150.—
În patru peșchire pentru șters mînile — —	50.—

Așternutul.

O plapomă de atlaz dublu simplu, altă plapomă de stambă, două rînduri de cearșafuri de batistă supțire, unul brodat și celalt simplu, de opt perine, patru brodate și patru simple, de batistă, îmbrăcate cu mătăsărie și umplute cu puf subțire. Saltea cu trei perine mari, cu două rînduri de fețe, cel întăiu cu damasc și cel al doilea cu stampă bună.

	Lei, parale
Aceste toatea costă — — — —	1.700.—
În o duzină de fețe de masă pentru douăsprezece persoane	250.—

Bijuterie.

O pereche de cercei de diamant lungi — —	3.500.—
Un inel de briliant — — — —	2.000.—
Alt inel cu diamanțele cu rubin în mijloc — —	500.—

Argintărie.

1 tavă de argint, 12 cuțite și furculițe cu lingurile lor,	}

www.dacoromanica.ro

1 lingură mare de supă, poleită, 1 păreche solnițe poleite, 1 păreche sfeșnice de argint 1 coșuleț săpat, cu șase linguriță săpate pentru dulceață, 12 farfurii de argint. Cele de sus toate au greutate de dramuri 1645. 12 cești pentru cafea în loc de filigiane, Argintăriile de mai sus sânt nouă, proba cuțitelor și cu cești costă una sută parale dramul.		4.112.20
În cîteva cevrele pentru dar	— — —	120.—
În un scrin pentru haine	— — — —	320.—
În un lighian galben pentru spălat	— — —	120.—
	lei .	. 17.842,20
În numerar	— — — — —	17.500.—
		35.342,20

Adecă lei treizeci și cinci mii, trei sute patruzeci și doi, parale douăzeci.

Îi mai dau și o vie la capătul Podului de Pămînt, de zece pogoane: are cramă, alături două camere; sînt însă doi sau trei ani că am luat-o păragină și nu am căutat-o, neputînd.

Este situație excelentă. Se poate face vie ori grădină excelentă. Tot odată s'a făcut și biserică acolo aproape, și are să ajungă la mare preț.

(ss) **Mărgărit Ioan Serdar.** 1836, Ianuar 12, București.

Am primit toate cele însemnate pe pagina din dos,

(ss) **C. Aristias.**

II.

În Numele Sîntei Treime, de o ființă și nedespărțită.

Noi subscrișii, Constantin Aristias tatăl și Alexandra Aristias, mama Arlstiei, de origine Helleni, de patriă Romîni, de religiă Christiani Ortodoxi, născuți în Capitala Romăniei București, astăzi cu aquel sublim pact irrevocabil și suprema voință aquellui fără de mórte părinte al tatălui Dumnezeu, noi părinții unei singure nóstre fică Aristeea, prețuind moralul physic, meritul personal, onorabilul caracter, omul de inimă și de suflet selectu în junele

www.dacoromanica.ro

profesor Romîn, profesor de sciinçe înalte d. Demetrius Ananescu, considerînd sympathia de om format, născut şi crescut bine şi amorul divin declarat spontaneu şi crescut din ambele părţi fără întrevederi frequente, ci fórte rar şi numai de patru ori în casa părintească, vĕzêndu-se şi faça cu noi, astfel noi pe de unâ parte admirînd frumosul în integritatea sa, onestul amor spre căsătoriă şi junele pe de altă parte stimînd caracterul părinţilor copillei şi plin de nobleţă simţire şi convins fiind el quă omul de merit, de inimă şi onóre caută iar tot merit, inimă şi onóre, nu venézâ la viţei de aur, nu adoră metalul conruptor de inime, am decis şi decidem în numele Provedinçei qua prin angajamentul fiçal (logodnă) astăzi în anul una miă optu sute şeizeci şi patru (1864), lanuariu douăzeci şi şése (26), mărturisindu-ne de spre făcuta allegere, façă şi cu mai mulţi nobili părinţi şi mame de familiă invitaţi aqui la noi à casă, şi, prin uă ceremoniă religiósă, schimbînd şi inelele, am decis a conclude măritagiul lor, à uni şi formal după legge şi după religiă inimile lor, unite dejà de quînd junele ne-a querut copilla, prin nunţiul unirei, trimis de sus, d. Alexi Marin, profesor de sciinçe superióare, am decis şi decidem a effectuà a lor căsătoriă bine cuvêntată de Dumnezeu, Creatorul, de la quare se speră tot binele şi tótă feriçirea umană atît în astă viaţă provisoriă, quît şi în aquea eternă, şi tot de uă dată bine cuvênd numele Aristeea şi declarăm şi despre zestrea copillei nóstre quelle que soçul ei fórte voios acceptă în generositatea sa, offerite de noi, aqui mai jos înscrise şi adeverite cu autographa nóstră subscriere.

Foaia de zestre.

I-iu. Casele nóstre din quartierul Stejar, vis-à-vi de ecclesia Calvină, preţuită galbeni cesaroimperiali două mii adică No. . . . galbeni 2.000.

II. Bani numeraţi galb. patru sute — — galbeni 400.

III. Argintăriă (fără lucru) doă ocà — — galbeni $62^1/_2$.

IV. Un clavir şépte-zeci şi quinci — — galbeni 75.—

V. Una pereche cercei de diamante galbeni şeizeci „ 60.—

VI. Un inel de diamante cu un rubin la mijloc galbeni doĕ-zeci — — — galbeni 20.—

VII-a. Garderobul doĕ-sute galbeni şi doĕ-zeci galbeni 220.—

galbeni 2.837.$^1/_2$

www.dacoromanica.ro

Total opt-zeci și noĕ de mii opt-sute, adică 89.800 sau galbeni cesaroimperiali doĕ mii opt sute treizeci și șapte și jumătate,

galbeni 2.837.$^1/_2$.

Anul 1864, Mart 20.

(ss) C. Aristias, (ss) Alexandra Aristias.

— Am primit pe deplin celle coprinse obiecte și bani suma arătată.

(ss) Ananescu.

Un Aromîn dascăl al Academiei din Constantinopol

În același timp cînd, urmaș în judecata liberă a chestiunilor teologice, al lui Teofil Coridaleu, Ioan Cariofil se luptă cu arhiereii tradiționaliști și cu invidia lui Alexandru Mavrocordat, care-l făcu să fie condamnat de un sinod, preda la aceiași Academie patriarhală din Constantinopol un Anastasie, zis Pantodynamos, „atot puternicul", pentru că se încumeta la toate, despre care se spune că era din Cărpeniș și că tatăl său era „un cioban dintre așa-zișii Vlahi"[1].

Fusese elevul lui Evghenie Ianuli, ai cărui ascultători l-ar fi „smomit" la școala lui din Cărpeniș (1644-5). De acolo trece, tot la Aromîni, în Tyrnabon, Tîrnova Tesaliei. Împăcat cu Ianuli, capătă de la acesta voia de a fi „sholarh" și în capitala Imperiului. El întrece pe toți, și-l laudă și gura rea a criticului universal care era Cariofil.

Predă la Constantinopol „gramatica și poetica" de la 1655 pănă la 1660. Apoi e chemat de Mitropolitul Adrianopolei ca director de școală acolo.

Ajunge și Mitropolit de Salonic, la 1671. Dar nu-l primesc locuitorii, cari aveau alt candidat. Așa încît, întors la Adrianopol, își mîntuie acolo viața, la o dată necunoscută.

N. Iorga.

---

[1] Ποιμένος τινὸς ἐκ τῶν καλουμένων Βλάχων υἱὸς; Manuil I. Ghedeon, Χρονικὰ τῆς πατριαρχικῆς Ἀκαδημία, Constantinopol 1883, p. 92. Cf. *ibid.*, p. 112. Izvorul e cartea lui Gordios, pe care n'o am la îndemînă.

www.dacoromanica.ro

Însemnări armenești

D. Garabed Basmadjian, cunoscutul filolog și istoric armean, publică în ziarul „Haratch" din Paris (10 Oct. 1934) memorialul unei Evanghelii, scrisă în anul 1329 și nerelevată până acum. Memorialul spune:

„S'a terminat această sfîntă Evanghelie, în anul șapte sute șaptezeci și opt, era armeană (=1329), în timpul catolicosului Hagop și supt domnia credinciosului și iubitorului de Hristos regele Leon al IV-lea, de mîna păcătosului și nedemnului Hovhannes, pentru usul nepotului mieu Minas. S'a terminat scrisul acesteia în anul cînd regele nostru a ridicat viața prin sabie generalisimului Armenilor Constantin și fratelui acestuia, marele baron Oșin, pe cari să-i miluiască Domnul nostru Isus Hristos. Tot odată el a ridicat viața reginei sale tot prin sabie."

Acest memorial lămurește mai multe puncte rămase până acum nelămurite pentru istoricii armeni și străini.

I. În primul rînd, el consacră definitiv clasificarea regilor armeni cu numele de Leon. Într'adevăr, regii armeni cu același nume sînt în număr de șase, după unii istorici, și cinci după alții. Cei cari ridică numărul lor la șase încep prin acela care a domnit în Armenia Ciliciană între anii 1123, 1137 ca simplu baron, domnitorii Ciliciei neavînd atunci titlul și drepturile de rege. Acei istorici clasifică astfel seria regilor armeni cu numele de Leon: Leon I (1123—1137), Leon II (1185—1219), Leon III (1270—1289), Leon IV (1305—1308), Leon V (1320—1341), Leon VI (1374—1375).

Pentru alții, însă, seria regilor armeni cu numele de Leon începe cu Leon Magnificul, care era al doilea Leon printre baronii Armeniei Ciliciene, urcat pe tronul princiar în anul 1185, iar în anul 1196 investit ca rege, deschizînd astfel dinastia regească a Armeno-Ciliciei și tot odată seria regilor armeni cu numele de Leon.

Manuscriptul pomenit, scris de un contimporan, desemnînd ca Leon al IV-lea pe cel care a domnit între anii 1320 și 1341 și pe care unii l-au considerat greșit că al V-lea, reduce astfel numărul regilor cu nume de Leon la cinci, Leon al V-lea (1374—1375) fiind ultimul Leon și tot odată ultimul rege al Ciliciei.

Adăogăm că d. G. Basmadjian, în lucrarea sa *Leon al V-lea*

www.dacoromanica.ro

de Lusignan (pp. 15–19), dovedise că ultimul Leon era al V-lea. D. N. Iorga *(Brève Histoire de la Petite-Arménie*, Paris, 1930, p. 52), vorbind şi d-sa despre ultimul Leon, îl numeşte Leon al V-lea, adăugînd că el este al cincilea printre regii cu numele de Leon, de şi era al VI-lea printre domnitori.

II. Memorialul precisează şi sfârşitul tragic al reginei, afirmînd că regele Leon al IV-lea a ucis pe Constantin şi pe marele bail Oşin, şi împreună cu ei şi pe soţia sa, pe toţi trei cu sabia.

III. Memorialul precisează definitiv şi data acestui eveniment tragic, spunînd că el s'a întâmplat în anul când a fost scrisă Evanghelia (= 1329), dată care corespunde şi relatării d-lui N. Iorga, care spune: „Le roi (= Léon IV), devenu majeur, essaya un coup contre les barons, vrais maitres du pays. Il fit arrêter Ochine de Gorigos, son beau-père, et Constantin de Lampron et les condamna à mort. Puis, s'étant débarassé par le bourreau de sa femme arménienne, — une cousine épousée par permission du Pape, — accusée d'adultère, il montra ses préferences latines en épousant la veuve du roi Henri de Chypre, Constance, qui était la propre fille du roi de Sicile, en 1330" *(Brève Histoire de la Petite Arménie*, p. 139).

H. Dj. Sirouni.

Însemnări pe o Biblie a lui Şerban Cantacuzino

Pe cînd eram student, d. I. Vlădescu mi-a dat o Biblie a lui Şerban Cantacuzino, de am transcris însemnările din ea. Îmi pare, după cît mi-aduc aminte, că era a d-nei Alexandrina Cantacuzino, provenind din cărţile brîncoveneşti. Legătura, posterioară unora din aceste însemnări, a făcut să fie tăiate în parte. Găsindu-le acum între hîrtiile mele, cred că foloseşte publicarea lor.

*

Pagina 156:

....să ştie.... în measeţa Iunie 10 zile, leat 7200 [1629], şi au fost mare jale de acel boer. Şi am scris eu, Costandin sin Mihai Clucer ot Netoţi, ca pentru să nu să uite.

*

P. 286:

....care ţinu Constandin Vo[evod] fecioru Ducăi-Vo[dă] care a fost la Mo[l]dova [să] fie Domn, şi a[colo], scoţîndu-l din Domnie, du-

www.dacoromanica.ro

su-i-au la Ţarigrad, şi acolo i s'au tămplat morte, şi au fost mare jale tătine-său lui Costandin Vo[evo]d şi măni-sa, Doamnii Maricăi, de moarte fie-sa [1]. Şi am scris eu, Costandin sin Mihai Clucer ot Netoţi, ca să se ştie, umblăndŭ văleat 7205 [1697], în meseţa Iulie dni 9.

*

P. 738:

...şi, rămăind părenţii, în zilele lui Costandin Voevod, şi multă pagubă se-au făcut [2]. Şi am scris eu, Costandin sin Mihai Clucer, în zioa de S-ţii Grig[ore], şi, făcînd clacă cu vecinii la loc, casele le-au dres, iar de pagubă nimic n'au mai ales.

*

P. 740:

...apoi, mazilind Împărăţia de'n Domnie, dusu-i-au la Ţarigrad, şi acolo i s'au întămplat moarte, făcînd un cocon: au murit şi ia şi coconul. Şi au fost mare jale de acea Doamnă tăti-seu, lui Costandin Voevod, şi măine-sa Doamnii Maricăi, şi moaşă-sa, Stanca Brîncoveanca, şi surorilor şi fraţilor ei, şi toate rudeniile cu amară jale o plăngea [3]. Şi au murit în luna lui Iul. dni 4, la leat 7205 [1697]. Şi am scris eu, Costandin sin Mihai Clucer ot Netoţi, pentru să să ţie minte.

*

P. 744:

...au trăit cu Doamna lui Ilinca un an, şi au murit e[l], şi l-au îngropat în Mitropolia den Tîrgovişte, şi multă jale a avut Costandin Voevod şi Doamna Marica de gineri-său Scarlatache [4]. Şi am scris eu, Costandin sin Mihaiu Clucer ot Netoţi, pentru ca să să ţie minte, Avgust 2 zile, leat 7207 [1699].

*

---

[1] Maria.

[2] E vorba de arderea unor case brîncoveneşti.

[3] Cred că e vorba de aceiaşi fiică a lui Constantin Brîncoveanu, pomenită în însemnarea de mai sus, anume Maria, soţia lui Constantin Duca, Domnul Moldovei, mazilit în 1695, despre care vorbeşte şi Radu Greceanu, *Istoria Ţerii Rominesti*, în *Magazin istoric*, II, 1846, p. 333, unde nu se dă însă şi motivul morţii.

[4] E vorba de Scarlatachi Mavrocordat, despre care Radu Greceanu, loc. cit., p. 353, lămureşte că a răposat la 28 Iulie 1699, după un an şi jumătate de căsnicie, fără copii. Văduva Ilinca s'a măritat apoi cu Şerban Greceanu; v. N. Iorga, *Constantin-Vodă Brîncoveanu. Viaţa şi Domnia lui*, Bucureşti 1914, p. 154.

www.dacoromanica.ro

P. 3, copertă:

La leat 1833 a venit vremea de am cetit şi eu pă această sf. carte şi am iscălit numele ce me-au rămas de la sfăntul botez, ca cine va ceti să zică: Dumnezeu să erte. Popa Nicolae, ce am slujit la sf. bis. Creţulescu.

Aurel Sacerdoţeanu.

De Hauterive secretar domnesc în Moldova (1785)

Este destul de cunoscut numele autorului cărţii pe care Academia Romînă a editat-o la 1902 supt titlul *Memoriu despre starea Moldovei la 1787*, în românește și în franţuzește[1]: nobilul frances, pentru epoca lui, rămîne unul dintre informatorii cei mai conştienţi ai opiniei publice apusene cu privire la ţerile noastre. Mai puţin cunoscut – dacă nu aproape de loc – este rolul lui de secretar domnesc şi împrejurările politice în care a venit să ocupe acest post, la Curtea Domnului Moldovei, în 1785.

„Alexandre-Maurice Blanc de la Nautte, comte d'Hauterive", – care mai tărziu avea să joace un rol important şi în viaţa publică francesă[2] – şi-a început cariera la vrista de treizeci de ani, luat fiind în suita contelui de Choiseul-Gouffier, care pleca în 1784 să represinte pe Ludovic al XVI-lea în calitate de ambasador pe lîngă Poarta otomană, – destinat să îndeplinească funcţia de bibliotecar al ambasadei francese din Constantinopol[3].

Pe acea vreme, şi în tot timpul vechiului regim pănă la Revoluţia

---

[1] Lucrării cu acest titlu i-au fost adăugate, în acelaşi volum, încă alte două, ce mai fuseseră publicate de Ubicini: a) *Journal inédit d'un voyage de Constantinopol à Jassy (Revue de Géographie*, 1877, II, pp. 120-31, 274-87); b) *La Moldavie en 1785 (ibid.*, 1879, pp. 366-76; 1880, I, pp. 45-58).

[2] Comandor al Legiunii de onoare, consilier de Stat, consul al Franciei în America, director al Archivelor Naţionale, membru al Academiei de Inscripţii, a servit „cu zel" pe Napoleon, iar Ludovic al XVIII-lea i-a lăsat sarcina Ministeriului Afacerilor Străine supt „cele o sută de zile", cînd s'a întors Napoleon din insula Elba.

[3] Cf. raportul consulului prusian König, din 3 Maiu 1785: „Son secrétaire (al Domnului Moldovei) d'Hauterive, ci-devant bibliothécaire de l'ambassadeur de France à Constantinople, vient tous les jours me voir"; Hurmuzaki-Iorga, X, p. 21, No. XIX.

www.dacoromanica.ro

franceză, plecarea ambasadorilor de la Versailles în Orient era însoţită de o misiune ştiinţifică, cu savanţi trimeşi de Academia de Inscripţii, în scop de a căuta manuscrise rare şi urme arheologice ale vechilor civilisaţii, din a căror protecţie şi din înlesnirea cercetărilor noul Trimes îşi făcea un titlu de glorie [1].

Cum după ambasada lui St-Priest, care se termină în 1784, Franţa a făcut o tentativă de reluare a vechii influenţe în Imperiul Otoman – pierdută pe vremea ambasadei lui Vergennes, în urma inversării alianţelor politice în Europa [2] –, misiunii ştiinţifice obişnuite a lui Choiseul-Gouffier i s'a adăugat şi una militară, supt conducerea baronului de Tott [3], care avea de scop să încerce o reformă a armatei turceşti supt toate raporturile: să formeze ofiţerii, să disciplineze trupele, să ridice fortificaţii şi să construiască vase de războiu [4]. Însă, cu toate că în această misiune militară au venit la Constantinopol ingineri – ca Chambaud, Le Roy, Durest, Monnier –, ofiţeri din diferite arme, lucrători de toate specialităţile, ieşiţi din arsenalele francese, cu toate că Lafitte punea în grabă în stare de apărare Oceacovul, în faţa cetăţii ruseşti Chinburn, pe vremea cînd se punea la cale voiajul triumfal al Ecaterinei a II-a în Crimeia, această încercare de modernisare a Turciei supt raportul militar a rămas fără resultate apreciabile, datorită în primul rînd spiritului de neînţelegere al bătrînilor Turci şi, în al doilea rînd, propagandei Statelor adverse, care, influenţîndu-i, făcea să se pună tot felul de obstacole misiunii francese [5].

Pentru construirea flotei, ambasadorul frances propunea Turcilor un proiect prin care Paşii ţinuturilor şi toţi demnitarii cari ocupă funcţiuni rentabile în Imperiu să fie obligaţi a construi pe propria

[1] Omont, *Missions archéologiques françaises en Orient au XVII-e et XVIII-e siècles* (Collection des documents inédits sur l'histoire de France), Paris, 1902, I, Introducere.

[2] Prin tratatul din Versailles (1756), Franţa devine aliata Austriei şi Rusiei, duşmanele firesti ale Imperiului Otoman. Locul Franciei in Orient de la acea dată il eau Anglia şi Prusia.

[3] Cf. Baron de Tott, *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, Amsterdam, 1784, II, partea a 2-a, *passim*.

[4] Léonce Pingaud, *La France en Orient sous Louis XVI. L'ambassade de Choiseul-Gouffier*. Paris, 1887, p. 95.

[5] V. *Archives des Affaires étrangères (France), Mémoires et documents, Turquie*, vol. XXVIII, memoriul 23; Paul Masson, *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIII-e siècle*, Paris 1911, p. 275.

www.dacoromanica.ro

lor socoteală vase de război [1], dar, în urmă, dîndu-şi sama că această insistenţă i-ar aduce duşmănii neimpăcate printre demnitarii Porţii, s'a mulţămit să obţină ca numai Domnii principatelor – Muntenia şi Moldova – să fie supuşi la această contribuţie. La 15 Novembre 1785, Choiseul-Gouffier raporta lui Vergennes, ministrul de Externe frances, că Domnii construiesc la Galaţi fiecare cîte o fregată de douăzeci şi şease tunuri, iar, pentru ca aceste vase să nu mai fie executate în proporţii tot aşa de defectuoase ca acele pe care Turcii le au acum şi nu servesc aproape la nimic, ambasadorul a dispus să trimeată la Galaţi lucrători specialişti, supt conducerea unui maestru turc, căruia inginerul frances Le Roy i-a fixat principiile după care să urmeze executarea; ar fi expediat un maestru frances în Moldova, însă n'a putut, de oare ce, pentru construcţia de vase, la Constantinopol exista doar cîte unul de fiecare specialitate [2].

Tot în acel timp Turcii aveau unele neînţelegeri cu Austriecii, cari li căutau diferite pretexte pentru a pune în discuţie chestia amestecului în Principatele româneşti. Unul dintre aceste pretexte a fost formulat în modul următor: pe la sfîrşitul anului 1784, Guvernul austriac constată că mulţi locuitori din Ardeal au trecut în cele două Principate de supt suzeranitatea turcească: opt mii de familii în Moldova şi şaisprezece mii în Muntenia sau un total de nouăzeci şi şase de mii de suflete. A şi trimes în Moldova un căpitan cu zece sergenţi, cu misiunea de a controla în fiecare sat „numele şi semnalmentele" locuitorilor trecuţi din Ardeal, spre a-i reclamă de la Poartă. Dar consulul prusian din Iaşi, König, observă cu această ocasie că emisarii austrieci atrag cu tot felul de promisiuni foarte mulţi locuitori originari din Moldova, în scopul de a-i colonisa în Bucovina şi Polonia imperială [3]. Cum o parte dintre locuitorii ademeniţi se pregătiau să emigreze, Domnul, Alexandru Constantin Mavrocordat (Delî beiu), s'a opus. Faţă de acest act de autoritate, la Constantinopol internunţiul austriac Herbert şi ambasadorul rus Bulgacov, de comun acord, au cerut

[1] Ideia nu constituie o noutate, de oare ce a mai fost experimentată în Imperiul Otoman pe vremea asediului Vienei, în 1683-1684.

[2] Affaires Étrangères, Turquie, vol. 173, fol. 210. V. anexa III.

[3] Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 189. – V. şi raportul lui Raicevich către Herbert din 26 Ianuar 1785, Iaşi, despre doleanţele supuşilor austrieci în principate, etc.; Hurmuzaki, XIX [1], p. 234, No. CCVII.

www.dacoromanica.ro

Turcilor mazilirea Domnului, care s'a şi efectuat la 12 Ianuar 1785 [1].

Singur ambasadorul frances a îndemnnat, de şi fără efect, pe Turci la resistenţă. Aceasta părea a duce la o răcire de relaţii – cel puţin în chestiile orientale – între Franţa şi Austria. Sesisat de ceia ce s'a petrecut la Constantinopol, Vergennes comunica ambasadorului său să nu ducă lucrurile prea departe şi să găsească o formulă convenabilă pentru a ceda faţă de Internunţiu, mai cu samă că Turcii, cu toate că au avut slăbiciunea de a sacrifica pe Domnul Moldovei intrigilor Curţii din Viena [2], se pregătiau de oarecare demonstraţii la graniţa austriacă şi rusească [3]. Se vorbia atunci că, şi din partea Ruşilor, trupe se adună la graniţa din spre Turcia, iar Iosif al II-lea ordona ca treisprezece regimente să se îndrepte către frontiera Moldovei şi Ţerii-Româneşti [4]. Zvonul circula că Austriecii au căutat aceste pretexte Turcilor ca să li dea prilej să ieie în stăpînire o parte din Muntenia, şi Moldova în întregime, spre a li da posibilitatea să stabilească o mai strînsă comunicaţie cu Bucovina [5]. Din partea Turcilor, Domnii Moldovei şi Munteniei [6] primiau ordinul de a avea privirea aţintită asupra mişcărilor pe care le fac Austriecii la frontiere [7].

Faţă de această încordare, ambasadorul frances găseşte prilejul să intervină ca mediator. Internunţiul raporta Guvernului din Viena, la 10 Februar 1785, faptul că a remarcat o uşoară schimbare în atitudinea lui Choiseul-Gouffier, ceia ce-l face să presupună că

---

[1] Iorga, *l. c.*, p. 190.

[2] Scrisoarea regelui Prusiei din 26 Mart 1785: „Cependant ils (Turcii) ont eu la foiblesse de déposer le prince de Moldavie et de le sacrifier aux intrigues de la Cour de Vienne" (Iorga, *l. c.*, p. 192).

[3] La 12 April, regele scria: „Ils [Turcii] ont fait defiler beaucoup de troupes en Europe, jusqu'en Moldavie et à Belgrade" *(ibid.*, p. 193).

[4] Raportul ambasadorului Diez către regele Prusiei, Constantinopol, 25 Februar 1785 *(ibid.*, p. 191).

[5] Acelaşi ambasador scria la 25 Mart: „Il est vrai qu'il court le bruit sourd à Vienne que l'Empereur augmente le nombre de ses troupes du côté de la Valachie et que, de coucert avec la Russie, il songeoit à s'emparer d'une partie de cette province et de la Moldavie, pour avoir la communication avec la Bukovine" *(ibid.*, p. 192).

[6] Alexandru Ioan Mavrocordat Firariul (1785–1786) şi Mihai Suţu I (1783–1786).

[7] Raportul lui Diez din 9 April, către rege: „Les princes de Moldavie et de Valachie vont recevoir l'ordre d'avoir l'oeil à tous les mouvements des Autrichiens aux frontières" (Iorga, *l. c.*, p. 193).

www.dacoromanica.ro

acesta a primit, fie direct de la Versailles, fie prin intermediul ambasadorului frances de la Viena, marchisul de Noailles, un avertisment în acest sens [1]. Internunțiul se grăbi să profite de această dispoziție pentru a vorbi cu el în chestia conflictului din Moldova și asupra „extravaganțelor" Domnului mazilit [2].

La acea dată, Rusia, Austria – recent de tot Prusia – erau represintate oficial în țerile noastre, avînd instalați consuli, în basa dispozițiilor tratatului de la Chiuciuc-Cainargi și a modificărilor ulterioare ce i s'au adus, prin convenția explicativă din 1779. Franța nu avea încă o Agenție consulară, însă, de la jumătatea secolului, ea a fost represintată aproape în permanență, în mod semi-oficial, prin secretarul frances al Domnilor, care a sfîrșit prin a fi o instituție în Principatele românești [3]. Nu e aici locul să arăt rolul acestei instituții a secretariatului frances [4], care din punct de vedere politic a fost un prețios auxiliar al ambasadorilor în Orient, o pîrghie prin care ei puneau în mod indirect, și fără a se compromite, în mișcare resorturile ascunse ale susceptibilității turcești pentru a o determina la acțiune în sensul vederilor politice de la Versailles.

Cum, în primele zile ale lunii Februar, noul Domn al Moldovei, Alexandru Ioan Maurocordat Firariul, era numit și se pregătia de plecare la Iași, Choiseul-Gouffier îi propune ca secretar pe d'Hauterive, care este acceptat cu un salariu de cinsprezece mii de livre pe an [5], avînd misiunea principală de a căuta să se

[1] „J'ai remarqué dans la conduite de mr. le comte de Choiseul quelque changement léger qui me fait presumer qu'il a reçu ou directement de sa Cour, ou par le canal de Mr. le marquis de Noailles quelqu'avertissement salutaire" (Hurmuzaki, VII, p. 433, no. CCLXXI).

[2] „J'ai profité d'abord de cette disposition pour causer un peu avec lui sur nos griefs, entre autres sur ceux de la Moldavie et les extravagances du prince déposé" *(ibid.)*.

[3] Ubicini, într'o notiță referitoare la d'Hauterive *(Revue de Géographie*, 1877, II, p. 120, nota 3), crede că această instituție este mai veche decît anul 1769; n'a putut găsi însă data exactă. O putem spune acum: ea începe în anul 1749, supt Constantin Racoviță.

[4] Cf. lucrarea noastră (în manuscris) asupra politicii orientale francese și Țerile românești în secolul al XVIII-lea.

[5] Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1898, p. 149. — D'Hauterive își începuse cariera cu un salariu de 160 de livre pe an, pe care Vergennes i l-a ridicat la 1200. Modul cum era plătit în Moldova devenia dintr'o dată excepțional (Artaud de Montor, *Histoire de la vie et des travaux politiques du comte d'Hauterive*, Paris 1839, p. 56).

www.dacoromanica.ro

pună de acord cu Raicevich, consulul austriac, pentru aplanarea neînțelegerilor turco-imperiale din Moldova. În raportul către Vergennes de la 10 Februar, ambasadorul relatează faptul că a anunțat pe Internunțiu despre alegerea pe care a făcut-o Domnul Moldovei în persoana lui d'Hauterive, rugîndu-l să binevoiască a-l preveni asupra chestiilor în discuție de la frontiera moldavo-austriacă și tot odată asigurîndu-l de zelul pe care d'Hauterive îl va aduce pentru lichidarea acestor neînțelegeri, ceia ce a determinat pe representantul austriac să-i dea un răspuns satisfăcător [1].

În raportul Internunțiului către Guvernul austriac cu aceiași dată găsim, pe lîngă relatarea ideilor de mai sus, și mențiunea că d'Hauterive s'a dus să-i ofere serviciile cu dorința evidentă de a fi recompensat de Curtea din Viena [2]. În scrisoarea de recomandare către Raicevich, de la 12 Februar, Internunțiul face cunoscut consulului că d'Hauterive, atît prin înclinația firească, cît și prin recomandarea expresă a ambasadorului, este dispus să întrebuințeze influența sa pe lîngă Domnul Moldovei în serviciul Curții austriace, în scopul de a-i fi util [3].

Posedăm, din momentul cînd se pregătia să plece în Moldova, o singură scrisoare a acestui secretar domnesc ; ea e trimeasă direct lui Vergennes, care i-a răspuns. În ea, d'Hauterive se arată mai puțin măgulit de postul pe care-l ocupă la Iași, ci mai mult de stima pentru ambasadorul care i l-a procurat, regretînd în același timp că s'a despărțit de dînsul. A plecat în Moldova cu un cifru

---

[1] Constantinopol, 10 Februar 1785, Choiseul-Gouffier către Vergennes : „J'ai cru devoir faire part à l'Internonce du choix que le Prince de Moldavie avoit fait de l'abbé d'Hauterive, en le priant de vouloir bien le prévenir des objets de discussion qui pourroient naître sur les frontières autrichiennes et l'assurant du zèle qu'il apporteroit à étouffer les affaires qui ne deviennent fâcheuses que par la maladresse ou la mauvaise volonté de ceux qui les ont d'abord traitées. J'ai été pleinement satisfait des reponses de ce ministre et de sa loyauté" (Hurmuzaki, Supl. I [2], p. 36, no. LIX).

[2] Herbert către Ministeriu : „L'abbé d'Hauterive vient ensuite me faire des exhibitions de service, avec un desir très visible de mériter les bontés de la Cour Imperiale" (Hurmuzaki, VII, p. 433, no. CCLXXI).

[3] Herbert către Raicevich, Pera, 12 Februar 1785 : „M. l'abbé d'Hauterive est très disposé, et par l'inclination naturelle, et par la recommandation expresse de son ambassadeur d'employer son influence à Jassy au service d'une Cour amie et alliée de la France, de sorte qu'il pourra vous être fort utile auprès d'un prince entouré de gens qui ne cherchent qu'à surprendre sa religion" *(ibid.*, p. 438).

www.dacoromanica.ro

pentru corespondența directă cu Choiseul-Gouffier, însă ar fi dorit să mai aibă unul prin care să poată ține în curent, direct, pe ministrul Afacerilor Străine cu chestiunile „utile de care el ar putea fi instruit" [1]. În răspunsul lui Vergennes de la 21 Mart, i se recomandă să aibă în purtarea lui toată înțelepciunea pe care o reclamă țara unde se află și postul ce i s'a încredințat. Cît privește cifrul, ministrul e de părere să renunțe, pentru motive de siguranță, la ideia de a corespunde direct cu abatele și să se mulțămească a o face prin intermediul ambasadorului din Constantinopol. Îi promite în schimb să dea samă regelui despre serviciile aduse, spre a fi recompensat noul secretar ca și predecesorii lui în această funcțiune [2].

Nu cunoaștem în amănunte modul cum s'a achitat d'Hauterive în chestiunea neînțelegerilor turco-austriece, de oare ce corespondența lui cu Choiseul-Gouffier se găsește – cu toată probabilitatea – în archivele ambasadei francese din Constantinopol, care nu sînt încă deschise cercetătorilor. Însă aceste pretexte austriece au fost reluate în anii următori de represintanții Rusiei supt altă formă [3] și au constituit prefața războiului care s'a terminat cu păcile de la Șiștov și Iași.

D'Hauterive nu s'a putut acomoda în Moldova, unde, închis într'un „castel" din împrejurimile Iașilor, nu putea să comunice cu niciun călător [4]. După doi ani, la începutul lui 1787, el cere voie să se întoarcă în Franța, și noul ministru de Externe, – Vergennes murise în anul precedent –, contele de Montmorin, îi acordă permisiunea [5].

În afară de memoriul asupra stării Moldovei pe care l-a scris pentru principele Alexandru Ipsilanti în anul plecării, interesant pentru istoria noastră ar putea fi și acela pe care Napoleon i l-a cerut în 1808, cu ocasia întrevederii de la Erfurt, privitor la o eventuală împărțire a Turciei [6].

---

[1] D'Hauterive către Vergennes, Constantinopol, 10 Februar 1785. Anexa I.

[2] Vergennes către d'Hauterive, Versailles, 21 Mart 1785. Anexa II.

[3] Cf. Giers, *Din trecutul consulatului Rusiei în Iași*, în revista *Arhiva*, VIII (1897), pp. 640-54; v. și XIX (190), pp. 17-19, 59-63, 117-21, 204-8, *passim*.

[4] Confiné dans un chateau aux environs de la résidence, il ne pouvoit communiquer avec aucun voyageur.

[5] Artaud de Montor, *l. c.* p. 57.

[6] Șt. Orășanu, in *Memoriu despre starea Moldovei*, p. 392, după P. de Pardines, în Hoefer, *Nouvelle biographie générale Didot*, XXXIII, col. 589.

www.dacoromanica.ro

Mai trebuie semnalat şi faptul că d'Hauterive a fost contemporan cu cavalerul de Gentz, confidentul intim al lui Metternich, cu care a avut discuţii de idei politice generale[1]. Gentz, se ştie, a purtat o întinsă corespondenţă cu Domnii Munteniei la începutul veacului trecut[2].

Cind se va putea cerceta corespondenţa pe care d'Hauterive a avut-o din Moldova pe timpul scurtului său stagiu, nu rămîne îndoială că eventualele lui observaţii vor constitui încă o reală contribuţie la cunoaşterea mai amănunţită a vieţii politice din Principatele noastre, în legătură cu mersul general al evenimentelor.

* * *

Scrisorile care urmează în anexă, inedite, se dau păstrîndu-li ortografia.

I.

Constantinopol, 10 Februar 1785.

D'Hauterive către Vergennes, comunicîndu-i numirea ca secretar al Domnului Moldovei şi cerîndu-i un cifru de corespondenţă.

Monseigneur,

Monsieur le comte de Choiseul-Gouffier a bien voulu vous rendre compte du choix que le nouveau prince de Moldavie a fait de moi pour son premier secretaire. Je suis moins flatté de cette place que de l'estime de Monsieur l'ambassadeur qui me l'a procurée, et les regrets que j'ai de me separer de lui ne sont adoucis que par l'esperance de justifier son suffrage et de meriter vos bontés.

Je vous supplie, Monseigneur, d'être bien persuadé que je serai toute ma vie un des serviteurs les plus zelés du roi, et que je ne negligerai rien pour remplir dans toutes les circonstances les ordres dont vous voudrés bien m'honnorer. Monsieur le comte de Choiseul m'a assuré que vous me permettrés de vous rendre compte des objets dont il me paraitra utile que vous soyés instruit. Il m'a remis une table de chiffres pour correspondre

---

[1] C. Krupenski, *Citeva cuvinte asupra lui Gentz*, în *Convorbiri Literare*, LI (1919), pp. 604-5.

[2] V. *Chevalier de Gentz, Dépêches inédites aux hospodars de Valachie, pour servir à l'histoire de la politique européenne (1813–1828).* Publicată de contele Prokesch-Osten fiul, Paris, 1876-7, 3 vol. in 8°. – Analisate de I. C. Filitti, în *Corespondenţa Domnilor şi boierilor romîni cu Metternich şi cu Gentz (Memoriile Academiei Române*, secţ. ist., XXXVI, 1914).

www.dacoromanica.ro

avec lui. Je vous prie de m'en faire passer une pour chiffrer les dépêches qui pourroient exiger cette precaution."

(Aff. Étr., Turquie, vol. 172, fol. 76.)

II.

Versailles, 21 Mart 1785.

Vergennes către d'Hauterive, recomandîndu-i norme de purtare în postul pe care-l ocupă şi promiţîndu-i din partea regelui o recompensă.

Je ne doute pas, Monsieur, que vous ne vous fassiez une juste idée des nouveaux devoirs auxquels vous venez d'être appellé et que vous ne soez disposé à mettre dans votre conduite toute la sagesse qu'exige le pays que vous allez habiter et le poste qui vous est confié.

Je ne pourrois avoir des occasions de vous écrire directement et vous ferez très bien de n'entretenir correspondance qu'avec M. le comte de Choiseul, parce que vos lettres peuvent lui parvenir surement et que passé Constantinople il pourroit en être autrement. Soyez assuré, Monsieur, que je n'en serai pas moins instruit de vos services et à portée d'en rendre compte au Roy, pour vous procurer les recompenses qui n'ont pas été refusées à ceux de vos predecesseurs qui se sont bien conduits[1].

(Ibid., fol. 124.)

III.

Constantinopol, 15 Novembre 1785.

Choiseul-Gouffier către Vergennes, privitor la construirea flotei turceşti.

....J'avois suggeré au Capitan-Pacha l'idée de faire donner des vaisseaux par les Pachas et les personnes en charge les plus opulentes, mais j'ai bientôt senti que je ne manquerois pas de me faire des ennemis redoutables, si je mettois trop de chaleur à un projet si peu fait pour être accueilli, et je me suis restraint à faire contribuer les Princes de Valachie et de Moldavie; ils feront construire à Galatz chacun une fregate de 26 canons, et, afin que ces batimens ne soient pas executés sur de proportions aussi vicieuses que ceux des Turcs, presque tous incapables d'aucun service, j'en fais preparer ici les gabaris, qui seront envoyés à Galatz

[1] Dintre predecesorii lui, la postul de secretar în Moldova, Linchoult a obţinut numai promisiunea unei pensiuni, ori scrisoi de inobilare (după cum ar fi preferat), fără să fie tradusă in fapt această promisiune, iar De la Roche primia, incepînd de la 1767, o pensie de patru mii de livre pe an, pe care a ţinut-o pînă în 1791, data cînd a murit.

www.dacoromanica.ro

avec un charpantier turc, auquel le Sieur Le Roi a donné quelques principes ; il seroit à souhaiter de pouvoir detacher un de nos maîtres, mais n'en ayant qu'un seul de chaque espece, le service plus essentiel du vaisseau pourroit en souffrir....

(Ibid. vol. 173, fol. 210.)

V. Mihordea.

Două acte din Titeşti-Argeş

Adaug la documentele argeşene care s'au publicat până acum aceste două acte necunoscute Mi-au fost date spre transcriere şi publicare de d. I. Conea, asistent universitar, care a stăruit îndelung în cercetarea geografică a ţinutului din Nordul judeţului Argeş. Ele sînt în posesia d-lui Conea.

I.

1709 (7217), Sept. 12. Cartea de judecată a vameşului Zamfir către diaconul Dumitru[1] şi Ion Cizmaru din Titeşti, pentru o bute cu vin, care s'a vărsat.

† Dat-am cartea noastră de judecată lui Dumitru diiacon ot Titeşti şi lui Ion Cizmariu precum să să ştie că, aducînd o bute cu vin a jupănului Danciul şi o au adus tot vinu, numai cînd au vrut să o descarce s'au întîmplat de au sărit cercuri la un căpătîi de bute şi au cursu vinul jumătate. Apoi jupănul Danciul aşa bănuia că cuiul de la mijlocul cariului au ajunsu de au scos cercuri[le], dar noi aşa am jurrat *(sic)* cu sufletile noastre cum nu s'au făcut de la cuiul acela paguba, ce s'au întâmplat paguba, fiind cercurile slabe, au sărit; ci aşa am adevărat cum ei să fie răbdători de chirie şi dumnealui să fie răb[dă]tori, pentru că aşa am aflat cu drept. Ăcasta scriem.

Sept. 26 dni 7217.

Ζαφαρὴς Βαμοίσης.

II.

1728 (7237), Noemv. 26. Zapisul diaconului Oprea din Titeşti, prin care vinde mai multe bucăţi de pămînt popei Dimitrie.

† Adecă eu Oprea diiacon, snŭ pop[ei] Irimiei ot Titeşti, dat-am zapisul mieu ca să fie de bun[ă] credinţă la mâna văru-mieu pop[e]i

[1] Ctitor la biserica din Titeşti. V. Brătulescu, *Biserica din Titeşti, Buletinul Com. Mon. Istorice,* fasc. 75, 1933, p. 40.

www.dacoromanica.ro

Dimitrie ot tam, precum să să știe că i-am vândut livadea de la Săcături, de la lac și dincoač de lac și dincolo, până în muche, direpț bani gata bani 200 și cămaș[ă] 1. Și iar i-am vândut un loc supt coasta Putineiului, car[e] se întîmpină în căp[ă]tăiu] cu al Mărtiniștilor, direpț bani gata bani 100. Și i-am mai vândut un loc în fața Sintilii, pe din jos de al lui, car[e] l-au fost cumpărat de la uncheșul Iordan, direptŭ bani gata tl. 1. Și iar i-am [vîndut], – afar din care i-au fost vîndut soru[-mea] Voica, pe din sus de aceaia, precum vine răzorul seliștii mătușii –, direpț în cornul Malului prin pruni[i] cei văratič. direpț bani gata tl. 1, grău – 1, zeche 1.

Și acestea le-am vândut de a mea bună voe, nesilit de nimini, să-i fie lui moșie stătătoare, lui și fečorilor lui și nepoților lui cît Dumnezeu ii va da, să-i fie moșie în veac și de cătră fečor[ii] miei și de cătră suroril]e] meale și de cătră nepoții miei val și băntuială să nu aibă. Iar cin să va ispiti din rudele meale peste zapisul mieu, să fie supt blestem[ul] acelor 318 sfinți părinți car[i] au fost la Nichiia.

Și, cînd am făcut acest zapis, fost-au mulți oameni buni mărturii, care să vor iscăli mai jos. Și pentru mai adeverit[ă] credință mi-am pus numele mai jos ca s[ă se] crează. Și am scris eu, Barbul dascal, cu zisa lui.

Mța. Noem. 26 dni, lt. 7237.

† Eu diaconul Oprea †
Eu popa Matei, martur.
Eu Gheo[r]ghie Ungureanul, martur.
Eu Iane Timiraș ot Boișor, martor.

[Pe Vo:]

Zapisu cu livadia de la lacu, i cu locurile pecum arată, și în față Sintili, pe din jos de cel de la Iordan.

*

Actul al doilea e rupt într'un loc, unde, fiind nume proprii, nu se poate completa. Se vede că vînzătorul, „diaconul" Oprea[1], nu învățase încă să se iscălească.

A. Sacerdoțeanu.

La vechile documente moldovenești pentru satul Vicșani

Colecția de documente moldovenești până la 1504, pe care ni-au dat-o Mihai Costăchescu și Ioan Bogdan pune la îndemîna

[1] Diaconul Oprea este cel care sapă în piatră, la 1722, inscripția de la Boișoara, în slavonește. V. Brătulescu, *Biserici din Argeș*, *Buletinul Com. Mon. Istorice*, 1933, fasc. 75, p. 41.

www.dacoromanica.ro

cercetătorilor istoriei Moldovei cel mai temeinic material[1]. Meritul colecţiei e de netăgăduit; cuvintele frumoase care s'au spus din partea celor mai chemaţi să se pronunţe sînt suficiente mărturii[2]. Deci nu ni e în gînd să mai vorbim despre acest lucru. În rîndurile de faţă dorim să aducem o simplă complectare bibliografică la trei din documentele publicate, care întîmplător îmi este cunoscută. La un al patrulea document, privilegiul Liovului din 1408, am dat notiţa în altă parte[3]. Fac aceasta cu gîndul că nu e inutil a cunoaşte încă o discuţie.

Mă refer la documentele din 18 Novembre 1393, 1-iu Februar 1429[4] şi 15 Mart 1488[5]. In afară de bibliografia dată de editori, ele au fost cunoscute şi resumate pentru întăia oară de Engel, a cărui inserţie o dăm în întregime[6]:

„A. Donation des Fuersten Roman, mittelst welcher er den Gebruedern Theodor, Petre, Michailo, Dumitru und Schursche Dragomire das Dorf Wikschany mit den beschriebenen Graenzen. ddo. 18 Nov. 6908=1400.

„B. Confirmation des Fuersten Alexander ueber die von dem Bojaren Schursche Dragomira seinem Sohne Ivaschka gegebene Haelfte des Dorfs Wikschany. ddo. 5 Febr. 6957=1429.

„C. Donation des Fuersten Stephan, worin geschrieben, dass der

---

[1] Mihai Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan-cel-Mare*, Iaşi 1931–1932; Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, Bucureşti 1913; M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefan-cel-Mare*, Iaşi 1933. Bogdan a fost editat de Comisia Istorică a României, iar Costăchescu de Fundaţia Regală Ferdinand I.

[2] Pentru Bogdan v. informaţia la P. P. Panaitescu, *Ioan Bogdan şi studiile de istorie slavă la Romîni*, în *Buletinul Comisiei istorice a României*, VII, Bucureşti 1928, p. XXVI. Pentru Costăchescu, v. N. Iorga, *La cronologia vechilor Domni moldoveni*, în Academia Romînă, *Memoriile secţiunii istorice*, XII, 1931–1932, pp. 35-40; *idem.*, *O culegere de acte moldoveneşti*, în *Bul. Com. Ist. a Rom.*, X, 1931, pp. 81-91; *idem.* în *Revista Istorică*, XVIII, 1932, pp. 362-73; XX, 1934, p. 70; *Revue Historique du Sud-Est européen*, IX, 1932, pp. 335-6; şi P. P. Panaitescu, în *Revista Istorică Romînă*, I, 1931, pp. 152-6; II, 1932, pp. 411-4; III, 1933, pp. 418-9.

[3] A. Sacerdoţeanu, *Despre circulaţia monetară la Romîni în evul mediu, după documente*, în: Şcoala Superioară de Arhivistică şi Paleografie, „Cursul de diplomatică", IV, Bucureşti 1934. unde se menţionează şi două inedite.

[4] Costăchescu, *Documentele moldoveneşti*, I, pp. 13-5 şi 242-4.

[5] Bogdan, *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, I, pp. 331-3.

[6] J, Chr. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, I, Halle 1804, pp. 74-5. Engel întrebuinţează originalele; cf. *ibid.*, p. 73.

www.dacoromanica.ro

gedachte Fuerst das ganze Dorf Wikschany erkauft, und solches dem Kloster Putna verliehen habe, ddo. 15 Maerz 6996 = 1488".

După cum se vede, data primului document e greșită, dar este aceiași pe care o dau și alții [1]; la cel de-al doilea nu corespunde data zilei [2], iar pentru mileniu este o evidentă greșeală de tipar: 6957 pentru 6937. Evident că datele admise de Costăchescu sînt cele bune.

Ceia ce mă face să relevez aceste resumate este însă altceva. Ele au fost întrebuințate și interpretate de Șincai, care, cel d'intăiu, a observat unele nepotriviri. Iată notele sale: supt anul 1400, din cronica sa scrie că Roman ar fi domnit „după tatăl său Petru III", după cum se vede „și dintr'un hrisov ce se aduce de la preavestitul Engel [3], prin carele Roman, în anul de la plăsmuirea lumii 6908, iar de la Hristos 1400, în 18 Noemvrie, au dăruit la patru frați, lui Teodor, Petru, Mihail și Dimitrie Dragomir, satul Vicșanii; ci eu pentru aceia pre Roman acesta nu-l pun în sireaoa Domnilor Moldovei acum de odată, dară l-oiu pune la anul 1403 [4]". Pentru cel de-al doilea act supt anul 1429 [5] scrie: „Mai nainte de a se intîmpla, care le-am scris mai sus, adecă in 5 Fevruar din anul de la plăsmuirea lumii 6957 [6], carele iaste de la Hs. 1429, au dat Alexandru I, Domnul Moldovei, un hrisov prin carele au întărit giumătatea satului Vicșanii lui Ivașco Dragomir, precum i se dăduse prin tatăl lui Giurge Dragomir, după cum arată preavestitul Enghel [7]". Tot de la Engel știe, supt anul 1488 [8], că Ștefan „prin hrisovul său cel dat în 15 Martie din anul de la plăsmuirea lumei 6996, carele este de la Hs. 1488, au cumpărat satul Vicșani, și l-au dăruit mănăstirii de la Putna; a doao, că același prinț, prin

---

[1] D. Onciul. *La chestiunea lui Iuga-Vodă*, in *Convorbiri literare*, XX, 1886, p. 271 și 276-7 nota; D. Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, ed. A.R., București 1905, p. 174.

[2] F. A. Wickenhauser, *Geschichte der Klöster Woronetz und Putna*, I, Cernăuți 1886, p. 147, dă tot 5 Februar.

[3] Engel, in Introductione Litteraria ad Historiam Moldaviae, no. 70 (nota lui Șincai).

[4] Gh. Șincai, *Chronica Românilor*, ed. II, t. I, București 1886, pp. 590-1.

[5] *Ibid.*, p. 613.

[6] Șincai transcrie aici greșeala de tipar a lui Engel, nebăgînd de samă neconcordanța.

[7] Ioann. Christ. Engel in Historia Moldaviae, o. 1, p. 75 (nota lui Șincai).

[8] Șincai, o. c., II, p. 127.

www.dacoromanica.ro

hrisovul său cel dat în 3 Aprilie din acelaş an [1], au dăruit iarăşi mănăstirei de la Putna şi satul Cosminului, în care hrisov se înseamnă şi marginile otarului Cosminului".

Adăugăm că documentele acestea n'au rămas necunoscute lui Hasdeu, însă direct prin Engel, şi nu prin ediţia întâiu a lui Şincai, de la Iaşi, 1853, care i-ar fi putut fi accesibilă [2].

A. Sarcedoţeanu.

Contribuţie la pribegia lui Constantin-Vodă Şerban

Constantin, fiu nelegitim al lui Radu Şerban şi al fiicei preotului din Dobreni, căruia i se mai zise şi „Cîrnul", a avut o viaţă foarte zbuciumată şi plină de aventuri, dar nu lipsită de eroismul caracteristic Domnilor păminteni. După ce a domnit în Muntenia (9 April 1654–Mart 1658) patru ani, din causa politicii sale creştine a fost nevoit să iea drumul pribegiei spre Ardeal, unde-l aştepta Gheorghe Rákóczy al II-lea, devenit bun prieten după pacificarea Munteniei prin lupta de la Şoplea (1655). La 12 Maiu 1658 Constantin-Vodă era salutat la Cluj de studenţii teologi, cărora Domnul li-a dăruit o sumă de bani [3], iar spre sfîrşitul lunii îşi cumpăra un castel în Ardeal, unde se stabilia cu familia.

Din Ardeal Constantin Şerban a încercat să ocupe din nou tronul Ţerii-Româneşti, însă n'a reuşit, şi atunci s'a gîndit că ar putea ajunge Domn al Moldovei. La 21 Octombre 1659 Constantin-Vodă, trecînd pe la Oituz cu o armată improvisată, se îndreptă spre Capitala Moldovei. La 14 Novembre Domnul pribeag a fost bătut de Gheorghe al II-lea Ghica, Voevodul Moldovei [4], iar la 21 Novembre 1659 Aloise Molin scria dogelui Veneţiei că Vodă Constantin Şerban a ocupat toată Moldova [5]. Această veste era confirmată şi la 28 Novembre 1659 [6]. Dar, cu

[1] Publicat de Bogdan, *o. c.*, I, pp. 333-41, în original şi după două surete. De adaus, la bibliografia resumatelor, Engel, *o. c.*, p. 75.

[2] Hasdeu, *Negoţul moldovean supt Alexandru Bunul*, în *Foaea de storiă română*, I [1859], p. 7.

[3] *Revista Istorică*, XV, n-le 7-9, p. 265.

[4] Hurmuzaki, *Documente*, IX[1], p. 152.

[5] *Ibid.*, pp. 156-157.

[6] *Ibid.*, p. 18.

www.dacoromanica.ro

tot succesul momentan, Constantin Şerban nu s'a putut menţinea.

Începutul anului 1660 Constantin-Vodă Şerban l-a întrebuinţat pentru ocuparea tronului Munteniei, unde de asemeni nu s'a putut ţinea. Din Muntenia a încercat din nou să capete tronul Moldovei, pentru care a susţinut mai multe lupte lîngă Iaşi, însă fără să poată rămânea ca Domn.

După luptele purtate la Iaşi, Constantin-Vodă avu doar timpul necesar să-şi desgroape bogăţiile ascunse în heleşteul de la Dobreni, lăsate acolo după o fugă a sa anterioară, şi luă drumul spre Ardeal. La graniţa Ardealului însă, trupele lui Acaţiu Barcsai voind să-l prindă, Constantin-Vodă a luat-o în sus prin munţi şi a trecut Nistrul pe la Hotin spre Mohilău, ducîndu-se la Cazaci, unde-şi avea prieteni de arme în chiar persoana hatmanului Hmilnitchi.

De la Cazaci Domnul pribeag a încercat din nou să ocupe Domnia Moldovei. Cu vre-o 5.000 de Cazaci alungă pe Ştefăniţă-Vodă, şi la 26 Ianuar 1661 el dădea un act de Domnie la Iaşi. La 30 Ianuar se ştia şi în Ardeal că el luase Moldova [1].

Ştefăniţă-Vodă, vechiul stăpînitor al Moldovei, veni cu ajutor tătăresc şi izgoni pe Domnul intrus. De data aceasta Constantin-Vodă Şerban a plecat în Polonia, unde-şi asigurase întrarea încă din Martie 1660 printr'un „universal" dat de regele polon prin intervenţia marelui Cancelariu al Coroanei polone, Nicolai Prazmowski, prieten personal al Domnului pribeag [2].

Se ştie în ce condiţii a pierdut Constantin Şerban tronul Munteniei, ca şi încercările lui de mai tărziu de a ocupa, cînd tronul Ţerii-Româneşti, cînd pe cel al Moldovei, ceia ce a iritat şi mai mult pe Turci. De aceia fuga lui în Polonia a fost imediat urmată de o intervenţie a Turcilor pentru a fi extrădat şi apoi decapitat. Încă nu ajunsese bine la Cameniţa şi Marele Vizir s'a şi grăbit să-l ceară viu sau mort [3]. Extrădarea însă n'a avut loc. La 12 Mart 1661 Constantin-Vodă trimetea din Cameniţa scrisoare de mulţămire Cancelariului Nicolae Prazmowski că i s'a permis să locuiască pe teritoriul Poloniei.

În Cameniţa a stat până în Iunie 1662, cînd i s'a permis să

[1] Hurmuzaki, XV², p. 1306.
[2] Documentul din 12 Mart 1661.
[3] Hurmuzaki, V², pp. 82 şi 85.

www.dacoromanica.ro

plece spre Cracovia ca să mulţămească personal regelui pentru ospitalitate. În scrisoarea din 24 Iunie 1662, dată din Podhaecz, mulţămeşte Cancelariului că a intervenit la rege să fie mutat din Cameniţa, unde duşmanii lui căutau mereu să-l omoare. Dar cere scuse că nu poate pleca direct la Cracovia, întru cît în Podhaecz vrea să se întîlnească el cu Voevodul Krakowski, la care va interveni ca să i se aducă în Polonia şi soţia, care se afla în Ardeal.

La 6 Iulie era tot în Podhaecz, unde-i sosise şi Doamna. Cere din nou iertare că a trebuit să zăbovească atîta pe drumuri, însă spune că altfel nu şi ar fi putut aduce nevasta, care doreşte de asemeni să se bucure de ospitalitatea Republicii polone. Roagă pe prietenul său Nicolae Praznowski să intervie la rege ca să-i uşureze căpătarea indigenatului polon.

Se vede că se afla şi în strîmtorare financiară pe timpul şederii în Podhaecz, fiindcă arată în scrisoarea de la 6 Iulie că, dacă nu i-ar fi venit Doamna, nu ştie cum s'ar fi descurcat de datorii.

Constantin-Vodă Şerban iscăleşte scrisorile polone cu cirilice, ceia ce dovedeşte că nu ştia încă limba polonă, de şi stătuse mai mult de un an şi jumătate în regat. De sigur că mai tărziu o va fi învăţat, fiindcă a trăit în Polonia pănă la moarte. Nu se ştie sigur cînd a murit, ştim însă că la 24 August 1681 încă trăia, fiindcă la acea dată iscălia o scrisoare [1].

ANEXE.

No. 1.

Constantin-Vodă Şerban scrie lui Nicolae Praznowski că prin stăruinţa lui a căpătat din partea regelui universal protectorial.

Jasnie Wielmożny Miłosciwy Książe Kanclerzu.
Moi wiele M. P. i Panowie.
Jakom tak rok przed posła mego otrzymał z miłosciwej łaski J. K. M. Pana mego miłosciwego Uniwersał Protektorjalny, i od Wielmożnego mego M. Pana i Patrona, tak i teraz [2]..., onim całe sie uciekam pod płaszcz Majestatu J. K. M. i Protekcję W. mego miłosciwego Pana, uniżenie upraszając (ponieważ sie łata tak) że obiecawszy mi fortuna łaskaw się w sprawach moich stawicz, niechoiała umysł swój do effectu przywieść abyś W mój M. P. i

[1] *Revista Istorică*, 1936, n-le. 7-9, pp. 213-5.
[2] Un cuvint neceteţ.

www.dacoromanica.ro

Patron do końca chociał promovere desideria moje u J. K. M. Pana mego miłościwego i wszystkiej Rzeczypospolitej żeby się z tego nie urągał i owszem we wsydzie został w czym jednak poseł mój będzie potrzebował łaski Miłosciwej W. mego M. P. i patrona aby łaskawe jako mógł otrzymać pokornie proszę winien zostając W. M. memu M. P. i Patronu memu powolności usług moich zawsze jako we wszem życzliwym i uniżony sługa.

Datum w Kamenec Podolski, dnia 12 Marca 1661.

Iw Константинъ Воєвода.

[Pe plic : [1]]

Jaśnie Wielmożnemu a mojemu wiele miłosciwemu Panu i Przyjacielowi Jego Miłosci Księdzu Mikołajowi Prażmowskiemu Kanclerzowi Wielkiemu, Biskupowi Żuckiemu, Opatowi Sieniechowskiemu M. Panu.

(Originalul se afla in Archiwum Głowne din Varșovia, dział tatarski, no. 70).

Traducerea :

Prea-luminate și milostive principe Cancelar,
Mult cinstiții miei domni.

Cam un an în urmă am primit prin solul mieu, din milostiva bunătate a Maiestății Sale Regelui, domnul mieu milostiv, și de la mieu domn și patron, un universal protectorial. Așa și acuma cu totul mă ascund supt haina maiestoasă a Maiestății Sale Regelui și supt protecția măritului și milostivului domn. Cer iertare (pentru că se întîmplă așa) că din nou solul mieu va avea nevoie de ajutorul milostivului domn și patron la Maiestatea Sa Regele și la întreaga Republică, pentru ca dorințile mele să fie duse la bun sfîrșit ; nu ca să mă fălesc cu aceasta, ci ca să rămîn de rușine (?). Mă rog cu multă plecăciune și rămîn dator milostivului domn și patron, în toate binevoitor și slugă plecată.

S'a scris în Cameniţa Podoliei, ziua 12 Mart, anul 1661.

Io Constantin Voevod.

[Pe plic:]

Prea-luminatului și măritului mieu domn mult milostiv și prieten, principelui Nicolai Prazmowski, Cancelariu Mare, episcopu lui de Zuck, domnului Sieniechowski, Domn milostiv.

[1] Toate scrisorile lui Constantin-Vodă Șerban sînt închise în plic, pe care stă scrisă adresa.

www.dacoromanica.ro

No. 2.

Constantin-Vodă mulţămeşte lui Nicolae Prazmowski că a binevoit să-i permită a se muta din Cameniţa, unde oameni răi vroiau să-l omoare; însă nu va merge direct la Cracovia, ci se va opri în Podhaecz, ca să se întîlnească cu Voevodul Krakowski.

Jaśnie Wielmożny M. Książe Kanclerzu Wielki Korony, Panie Panie mój miłosciwy i dobrodzieju.

Dostałem wielkiej łaski W. M. Pana i dobrodzieja i zawsze doznawam, kiedy mnie sługa swego mniej zasłużonego Jego M. M. Pan i dobrodziej wziąwszy mnie w opieką i miłościwą protekcją podawac nie choiał (?) krwie mojej pragnącym ludziom ale owszem jako łaskawy ojciec ogarnawszy mnie łaską swą pańka sprowadzać z Kamieńca nie zadbywasz takową łaską miłościwą protekcją W. M. Pana i dobrodzieja a pokornie a uniżeniepodzię kowawszy za to (?) zostaja i deklaruję sie [1] moją jego W. M. M P. i dobrodziejowi. Ale do zniesienia się z Jego Mością Panem wojewodą Krakowskim zatrzymałem się w Podchajcach, rozumiem iz mi to niema nic szkodzic w łasce W. M. Pana i dobrodzieja, ponieważ gotowem sequi mandatum J. K. M. i Jego W. M. Pana i dobrodzieja gdziekolwiek będzie rozkazanie samego W. M. Pana i dobrodzieja, i zaraz zniósłszy się z Jego M., po Domne swoje pośle aby i ona cieszyć się łaską W. M. P. do Państwa Jego K. M. ze wszystką wyszła [2]... siebie samego całe miłosciwej protekcji W. M. Pana i dobrodzieja oddawszy zostaję zawsze W. M. M. Pana z usługą, najniższym sługą.

Iw Константинъ Воєвода.

W Podchajcach, 24 Czerwca 1662.

[Pe plic:]

List od Hospodara Constantego do Jego M. KS. Kanclerza.

Traducerea:

Prea-luminate principe, mare Cancelariu al Coroanei,

Domnul, domnul meu milostiv şi binefăcător.

Am primit marea milostivire a măritului Domn şi a binefăcătorului mieu, şi totdeauna am primit, căci pe mine, sluga cea mai puţin demnă, măritul Domn m'a luat supt protecţia sa şi nu m'a lăsat pradă oamenilor miei doritori de sîngele mieu, ci a binevoit să mă aducă din Cameniţa, iar pentru aceasta cu umilinţă şi plecăciune mulţămesc şi rămîn şi mă declar ... al măritului Domn

[1] Un cuvînt neceteţ.
[2] Un cuvînt neceteţ.

www.dacoromanica.ro

şi binefăcătorului mieu. Dar pînă la înţelegerea cu Măria Sa Voevodul Krakowski m'am oprit în Podhaecz. Am nădejde însă că aceasta nu-mi va strica întru nimic în mila măritului domn şi a binefăcătorului, şi, îndată ce mă voiu înţelege cu Măria Sa, voiu trimete după doamna mea, pentru ca şi ea să se poată bucura de mila Măriei Sale în ţara M. S. R.. Lăsîndu-mă cu totul în nădejdea protecţiei măritului domn şi a binefăcătorului, rămîn pentru totdeauna cea mai plecată slugă: Constantin Voevod.

In Podhaecz, 24 Iunie 1662.

[Pe plic.]

Scrisoare de la domnul Constantin către M. S. principele Cancelariu.

(Archiwum Główne din Varşovia, dział tatarski, No. 11.)

No. 3.

Constantin-Vodă mulţămeşte regelui că a binevoit să-l elibereze din Cameniţa.

Najaśniejszy Miłosciwy P. Panie mój miłościwy.

Majestatowi Waszej Królewskiej Mości Pana Pana mego Miłosciwego za ojcowskie pieczilowanie i wyswobodzenie z Kamieńca pokornie a uniżenie podziękowawszy, Pana Boga mego za długo fortunae panowannie cum [1] aby on długoletnie W. K. M. P. P. Miłościwego chowaj dla mnie najniższego sługi W. K. Mości raczył prosić nigdy nie przestane. Że tedy teraz do zniesienia z Jego Miloscią Panem Wojewodą Krakowskim zostaje w Podchajcach, rozumiem że mi niema nio zskodzič w łasce W. K. M. Pana mego miłosciwego, i owszem gotowem sequi mandatum W. K. Mości gdziekolwiek będzie wola i pokazanie W. K. M., gdyż po zniesieniu się z Jego Mością Panem wojewodą zaraz i po Domne swoje poślę aby ona cieszyć sie miłosciwą protekcją Jego K. M. ze wszystkiem w Państwa W. K. M. wysyła siebie samego na ten czas sub protekcię W. K. M. oddawszy zostaję Waszej Królewskiej Mości P. M. miłościwego najniższym sluga.

Iw Константинъ Воевода.

W. Podchajcach, 24 Czerwca 1662.

[Pe plic:]

List do K. M. od Hospodara Constantego, 24 Iunii z Podhajec 1662 pisany; o swoje wprowadzenie z Kamienca pisze.

(Archiwum Głowne din Varşovia, dział tatarski, No. 10.)

[1] Două cuvinte latineşti neceteţe.

www.dacoromanica.ro

Traducerea.

Prea-luminate și milostive rege, domnul mieu milostiv.

Maiestății Voastre Regale, domnului mieu milostiv, mulțămesc pentru îngrijirea părintească și eliberarea din Cameniţa. Pe Domnul Dumnezeu îl voiu ruga pentru o domnie lungă și fericită... și niciodată nu voiu înceta de a-L ruga pentru aceasta. Cum că acuma, pînă la întîlnirea cu domnul Krakowski, stau în Podhaecz, cred că aceasta întru nimic nu mă va încurca în mila Măriei Voastre Regale, domnul mieu milostiv, căci oricând sînt gata să urmez voința și arătarea Milostivirii Voastre Regale, fiindcă după întîlnirea cu domnul Krakowski îndată voiu trimete și după Doamna mea, pentru ca și ea să se bucure de milostiva protecție a Măriei Voastre Regale, cu de toate, în țara Milostivirii voastre Regale. Rămîn al Milostivirii Voastre Regale cea mai umilită slugă:

Constantin Voevod.

În Podhaecz, 24 Iunie 1662.

No. 4.

Constantin-Vodă roagă pe Nicolae Prazmowski să intervie la rege în chestiunea căpătării indigenatului.

Jaśnie Wielmozny Mnie Wielę Mości Książe Kanclerzu Panie Mój Wiele Miłościwy i dobrodzieju.

Widzę ja to bardzo dobrze że W. M. M. M. Pan i dobrodziej antecedentis mentis mei tak wiele pokazałeś mi dobrodziejstwo w Jego Królewskiej Mosci Pana Mego Miłościwego na których zasłużenie jeżeli sie zdobędę, jako jest in noto (?) u mnie Boga mego o to prosić będę. Sprowadzony z Kamieńca z woli Jego K. M. Pana Mego miłościwego, żem zastanowil się przy łasce J. M. Hetmana Wielkiego Koronnego dobrodzieja mego w domu Jego Miłość dla dalszego zniesienia się, i umówienia dostatecznejszego, rozumiem że mi to nic nie będzie szkodzić w łasce J. K. M. i Jego W. M. M. M. Pana dobrodzieja, każde gotów exequi mandatu i przyjmować me ochotnie zaś poznawszy... Miłościwej łasce i protekcej J. K. M. przez powagę Jego M. M. M. Pana dobrodzieja. Tego bowiem nieuczyniwszy Panu tym i dobrodziejowi swemu wypisnego (przez pułtora lata w zasrzymaniu sostając a tym bardziej przez mych ludzi zawiedzony wyniszczyć sie przysiło ja żadnej subsystencji we Lwowie mieć nie mógł bym, a pogotowiu (credytorowię moi, którzy dla mnie siła czynili bardzobyście zawiedli). Te tedy czas (?) mego zatrzymania sie z woli M. Pana wojewody Krakowskiego w domu Jego Mości sincere W. M. M. M. Panu dobrodziejowi wypisawszy, uniżenie upraszam, aby ta która

www.dacoromanica.ro

się zawsze [1]..., mogła i dalej namme exteadi łaske W. M. M. M. Pana dobrodziejowi Protekcej. Ossobliwie gdy formae moje umyślłem całe sprowadzić w Państwa J. K. M. Pana mego Miłosciwego, aby formata loca mógł mieć na zawsze (?) od Waszej Mości, na którebym z fortuna moją szedłszy me tam i lokował, i sekuras przy indygenacie J. K. M. Pana Mego Miłościwego pozwolonym, który zawsze wszyscy uciekający się pod skszydła J. K. Mości i miłości i łaski uznawali, abym od tego nie był oddalony będę się o to starał, żebym ja najpierwszym oglądaniem wesołej twarzy W. M. M. M. Pana dobrodzieja, takowe dobrodziejstwo... [2] ja wdzięczył J. K. M., zasię Panu memu Miłościwemu i wszystkiej Rzeczpospolitej do żywotnia moje moneo (?) et tenevo (?) usługe. Mam nadzieję dobrą że i niebo same w tym mi się opaczne nie stani gdy to jeszcze mogę przynieść (?) przysługi co może być umyślonym umyśle, oddaję sie przy tym całe Miłościwej łasce W. M. M. M. Pana dobrodzieja Protekcjej, zostając zawsze Jego M. M. M. Pana życzliwym przyjacielowi i sługę powolnym.

Iw Константинъ Кобода.

W. Podchajcach, 6 Lipca 1662.

(Archiwum Główne din Varşovia, dział tatarski, No. 12.)

Traducerea.

Prea-luminate şi puternice al mieu principe Cancelariu, Domnul mieu mult milostiv şi binefăcător.

Văd eu prea bine că prea-măritul şi binefăcătorul mieu domn, în timpul cît am stat în regatul măritului domn, mi-a arătat foarte multe binefaceri, pentru care, de voiu fi în stare, mă voiu ruga, precum îmi este obiceiul, lui Dumnezeu. Fiind adus din Cameniţa din ordinul M. S. R., că m'am oprit prin bunătatea Marelui Hatman al Coroanei în casa d-sale, socot că acest lucru nu va putea supăra îndurarea M. S. R., precum şi a măritului domn binefăcător mie, căci în fiecare moment sînt gata să ascult şi să execut orice ordin vine din partea prea-măritului mieu binefăcător. Căci, nefăcind acest pas mai întăiu, îmi dau sama că niciodată n'aş fi putut să-mi aduc Doamna; apoi recunosc în mod sincer (în timp de un an şi jumătate fiind reţinut şi mai ales desamăgit de oamenii miei, am fost nevoit să mă scap de ei), că la Liov nu puteam să am niciun fel de existenţă la îndemînă (iar creditorii miei, cari dădeau năvală, s'ar fi amăgit amar). Astfel că pentru

[1] Un cuvint neceteţ.
[2] Un cuvint neceteţ.

www.dacoromanica.ro

oprirea mea în casa Voevodului Krakowski cer umil iertare și aștept ca protecția binefăcătorului mieu să se reverse și mai departe asupra mea. Dar, întru cît am de gînd să mă stabilesc pentru totdeauna în țara M. Voastre, rog să mă aveți supt protecția M. Voastre la căpătarea indigenatului, așa precum toți bejenarii găsesc oploșire supt aripa M. Voastre. Eu sînt recunoscător pentru aceasta tuturor, și întregii Republici voiu rămîne dator. Am nădejde că nici Dumnezeu nu va rămînea la aceasta indiferent. Serviciile ce se pot face le voiu face. Dîndu-mă în întregime bunătății și milostivirii M. Voastre, rămîn pentru totdeauna prieten și slugă redată.

Constantin Voevod.

În Podhaecz, la 6 Iulie 1662.

T. Holban.

Un călător engles în Orientul turc la începutul secolului al XIX-lea: J. C. Hobhouse

Cu aceleași preocupații ca și mulți dintre concetățenii săi, John Cam Hobhouse [1] lord Broughton, visitează în anii 1809 și 1810 provinciile europene ale Turciei: Albania (asupra căreia dă bogate și prețioase informații) și Grecia, – precum și cele asiatice, unde însă amintirea vechilor colonii grecești îl cucerește, transformîndu-se astfel partea aceasta mai mult într'un studiu de antichități.

Călătorul, bun prieten al lordului Byron, va avea și o interesantă carieră politică liberală, fiind la început un panegirist al lui Napoleon, petrecînd cele „O Sută de zile" la Paris, închis apoi la Newgate din pricina unor scrisori apologetice asupra Împăratului, în sfîrșit ales în Camera Comunelor și membru activ al partidului liberal, cu timpul ideile sale evoluînd de la un aprig radicalism la o concepție mult mai conservatoare.

Călătoria aceasta interesează, în afară de lucrurile aduse din mediul său, prin cercetarea plină de simpatie a realității presente, sa-

[1] J. C. Hobhouse, *A journey through Albania and other provinces of Turkey in Europe and Asia to Constantinople during the years 1809 and 1810* (Londra, fără an [1813], 2 vol.). Cf. nota de d. N. Iorga, în *Revue historique*, Octombre-Decembre 1928, p. 333.

www.dacoromanica.ro

crificată de alți călători amintirilor clasice, descrierea urmînd să dea cetitorilor și o parte de informație asupra posibilităților de viitor ale locurilor visitate.

Părăsind Malta în toamna anului 1809, Hobhouse se îndreaptă prin Patras, unde se remarcă (p. 3) aspectul pitoresc al orașului, și spre Prevesa. Și, pentru că nu poate da o relație complectă și sigură asupra antichităților de aici, dar mai ales din faptul că, trecînd răpede prin Albania și urmînd un drum central, nu putea să aibă astfel o informație proprie asupra părților muntoase și asupra coastei, el va întrebuința, – după cum o mărturisește (p. 10), – călătoria atît de importantă a aceluia care va deveni în 1812 consul al Franciei pe lîngă Ali-Pașa din Ianina, Fr. Pouqueville [1]. Acesta, un observator serios și inteligent al intregii Peninsule Balcanice, interesîndu-se, din causa rolului său aici, de realități, a căutat mai tărziu, pe lîngă o altă călătorie în Grecia [2], să deie și o sintesă a revoluției grecești [3], pe care a privit-o mai ales din părțile albanese. Pentru Hobhouse însă „partea savantă și de ipotese din această carte este de sigur cea mai slabă... Dar, în ciuda tuturor defectelor ei..., nu este o altă carte pe care călătorul în Albania să o poată duce cu dînsul" (p. 10). O comparație, de altfel, a celor spuse de Pouqueville cu rapoartele oficiale, pe care în calitatea sa de consul le-a trimes, nu s'a făcut încă [4].

Prevesa are un aspect miserabil; palatul guvernatorului, aparținînd lui Ali-Pașa, — și astfel de palate vor fi amintite în toate punctele visitate, – este o adunare de „barrack-rooms". Se remarcă marele număr al Albanesilor și se trece apoi (pp. 18, 19) la povestirea asediului orașului, întărit de Francesi prin inginerul Richemont și generalul la Salcette, de către trupele lui Ali. După cum observă un alt călător engles de mai tărziu, Thomas Smart Hughes, continuatorul istoriei Angliei lui Hume, orașul este marele deposit naval [5]; și sistemul acesta de a sprijini porturile se va observa și la alte localități ca Salora și Galaxidi.

---

[1] Porqueville, *Le voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie et dans plusieurs autres parties de l'Empire Ottoman pendant leș années 1798, 1799, 1800 et 1801*, (3 vol.).

[2] *Voyage dans la Grèce* (1826), 3 vol.

[3] *Histoire de la regéneration de la Grèce* (4 vol.).

[4] Caracterisare de d. N. Iorga în *Les voyageurs français dans l'Orient européen*, pp. 121-3.

[5] T. S. Hughes, *Voyage à Janina en Albanie par la Sicile et la Grèce. Traduit*

www.dacoromanica.ro

Starea de decădere a oraşului se observă şi aici (p. 176), ca şi în preţioasa carte a Englesului Leake[1]: „but the greater part of dwellings are wretched huts, made of wattled branches plastered with mud".

La Salora, unde nu există decît cîteva case, – Pouqueville vorbise de „un misérable village"[2] –, se notează comerţul, dîndu-se relaţii asupra vămii: „3 % pe orice marfă de import aparţinînd unui Turc şi 4 % pe bunurile comerţului creştin" (p. 30). Informaţia pare, de altfel, luată din Pouqueville, întrebuinţîndu-se chiar expresia acestuia: „Salagora, qui est l'entrepôt général du commerce de la Basse Albanie, l'échelle de Ianina et d'Arta" *(l. c.)*. Aşezarea se datoreşte în întregime lui Alî, care ar fi ordonat constituirea unui oraş[3]. Tot aici se descriu moravurile curioase pentru Occidental ale localnicilor la o cină şi apoi se dau cîntece în care se vede toată mîndria Albanesilor pentru cel care a cucerit Prevesa.

La Arta, urme de civilisaţie apuseană atribuite stăpînirii veneţiene şi şederii în acest oraş a consulului frances, înainte de mutarea acestuia la Ianina. Oraşul, de şi mai îngrijit decît cele văzute pînă acum, este socotit în decădere, mai ales de cînd se ridică Ianina (p. 39-40). Situaţia, astfel cum este dată, pare a nu corespunde tendinţilor lui Alî-Paşa, care urmăria înainte de orice crearea unor forţe navale cuprinzînd Albania, Grecia şi Tesalia, constituind astfel un bloc asămănător celui al lui Mehemet-Alî. Alţi călători remarcă lucruri contrare celor spuse de Hobhouse: Cockerell[4] spune: „Arta is a flourishing place under the special eye of the vizier. The bazaar is considerable and there is every sign of industry", iar Henry Holland dă în amănunţime comerţul Artei[5].

Ianina, reşedinţa temutului Paşă, are o înfăţişare deosebit de pitorească (p. 52), şi impresia se evidenţiază la toţi visitatorii acestor

---

de l'anglais de Thomas Smart Hughes par l'auteur de „Londres en 1819" (Paris, 1821, 2 vol.), I, p. 178.

[1] William Martin Leake, *Travels in Northern Grece (1845)*, 4 vol.; I, p. 176.

[2] *Le voyage en Morée*, III, p 133. Cf. Hughes, *o. c.*, I, 183.

[3] Vezi şi Leake, *Travels*, I, p. 200.

[4] C. R. Cockerell, *Travels in southern Europe and the Levant, 1810-1817*, Londra 1903, p. 233.

[5] Henry Holland, *Travels in the Ionian isles, Albania, Thessaly. Macedonia, etc...*, *during the year 1812 and 1813* (Londra 1819, 2 vol.), I, pp. 122-3.

www.dacoromanica.ro

locuri; pentru Hughes „cele trei palate, frumoasa întindere de apă care li este vecină şi munţii măreţi cari formează fundul tabloului oferă o privelişte de o strălucire deosebită“ [1]. Alì lipseşte însă din oraş pentru a termina, — după expresia celui trimes să salute pe călători —, „une petite guerre“.

Pitorească şi descrierea visitei la fiul lui Muctar-Paşa (p. 55), în care se arată fina educaţie a acestui copil de numai zece ani; el e mult iubit de Albanesi [2]. Tot atît de bună impresia pe care o face un alt nepot al lui Alì, Mohamed, fiul lui Velì, cîrmuitorul Moreii, despre care spune că „ar avea geniul bunicului“. Şi pentru Hughes: „un tînăr dintre cei mai interesanţi din ciţi am văzut...; o călimară, cîteva pene ne făcură să înţelegem că, de şi numai de cinsprezece ani, îşi trecea timpul cu studii“ [3]. Aceasta cu atît mai nou, cu cît amîndoi călătorii au aceiaşi antipatie pentru bizantinism şi pentru ceia ce a înlocuit bizantinismul: Imperiul Otoman.

Ianina „have been almost unknown“ (p. 67); trebuie pusă după Salonic, Adrianopol şi poate Vidin (şi aici domina Pasvantglu cel întru toate asămănător lui Alì), reieşind astfel ca una din cele mai importante aşezări din Imperiu. Ceia ce se descrie aici este un oraş în plină înflorire, datorită în mare parte lui Alì, ceia ce, după cum se spune (şi însemnări de felul acesta vor reveni), se datoreşte şi străinilor (e vorba aici de Francesi [4]).

Însă tot accentul cade asupra întinsului comerţ pe care îl face oraşul: este vorba, la pagina 61, de drumul trecînd prin ţinutul Zagora şi îndreptîndu-se spre „Valahia“: „acest drum este luat de către negustori călătorind spre Valahia, ca fiind mult mai sigur decît cel care merge prin cîmpiile Tesaliei“. Pentru un şi mai bun cunoscător al acestor locuri „Ianina, în afară de prerogativa culturii sale născînde, e antrepositul unui comerţ considerabil, care se întinde în toate părţile Imperiului. Se găsesc mulţi dintre negustorii ei în Rumelia, Valahia, Moldova, Ungaria şi chiar în Viena“ [5].

Pentru un altul [6], în afară de ştirea asupra învăţămîntului, — este

---

[1] Hughes, *o. c.*, I, p. 192. Cf. Leake, *o. c.*, IV, pp. 130-64.

[2] „In the whole of the conduct of his people towards him, there was a singular mixture of familiarity and respect“; p. 56.

[3] Hughes, *o. c.*, I, pp. 221, 223.

[4] Hobhouse, *o. c.*, I, p. 70.

[5] Pouqueville, *o. c.*, III, p. 42.

[6] Hughes, *o. c.*, I, pp. 298-300.

www.dacoromanica.ro

vorba de o şcoală întemeiată de un Ghioni, „acum o sută treizeci de ani", care se îmbogăţise în urma speculaţiilor comerciale făcute în Muntenia, – negoţul se face cu Constantinopolul, Rusia, Veneţia, Malta. Din Turcia ar veni chihlimbar, şaluri, din Nord boi, cai şi blănuri, din Veneţia catifea, iar din Malta produse ale manufacturii englese; multe case din Ianina au residenţi în toate aceste ţeri.

Grecii (pp. 71-72) stau trei sau patru ani în Trieste, Genova, Viena şi Veneţia, dar pentru aceasta li trebuie o specială învoire a Paşei, acesta urmărind mai ales întărirea activităţii comerciale în Albania; se vede, de altfel, şi în Holland că „această metodă de a preveni emigrarea are drept efect reţinerea aici a vechilor familii şi stabilirea legăturilor comerciale" [1]. Într'o familie grecească, – înseamnă acelaşi călător, – dintre patru fraţi, unul s'a stabilit la Ianina, altul la Moscova, al treilea la Constantinopol, şi ultimul undeva în Germania

Bilciurile anuale, care acum renasc, sînt orînduite şi la Ianina (p. 73) cu lucruri de import din Insulele Ionice, din Malta supt steagul turcesc; sînt depuse la Prevesa, Salora, Vallona şi Durazzo; Lipsca îşi trimete postavurile. Legăturile cu Apusul sînt mai ales importante, din Albania aceste produse răspîndindu-se în toate colţurile Imperiului [2]. Supt denumirea generală de Greci se pot foarte bine ascunde o sumă de neguţători vlahi, ale căror acte se găsesc în Archivele veneţiene. Hobhouse nu-i remarcă, pentru că părţile muntoase răsăritene nu au fost visitate de dînsul, iar ceia ce a auzit de la alţii a fost prea puţin pentru a-şi da el sama de importanţa acestora.

În Octombre, călătorii părăsesc Ianina, îndreptîndu-se spre Nord. La Ziţa, oraşul este în întregime grecesc, neavînd decît un singur Turc, cel însărcinat cu grija casei Paşei. Preotul satului se plînge că suma de 13.000 piaştri pe care o cere anual Alî este prea mare, mănăstirea neplătiud nicio taxă. De fapt, o libertate perfectă a cultului creştin, însoţită de o puternică desvoltare a lăcaşurilor, este observată de Leake [3], iar un călător german [4] remarcă că însuşi Alî

[1] Holland, *o. c.*, I, pp. 214-5.

[2] Desvoltarea acestui comerţ se poate cerceta în N. Iorga, *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balcans*, p. 37.

[3] Leake, *o. c.*, IV, p. 93.

[4] Bartholdy, *Voyage en Grèce, fait dans les années 1803 et 1804 par J. L. S. Bartholdy, traduit de l'allemand par A. du C.* (Paris 1807, 2 vol.), II, p. 22.

www.dacoromanica.ro

caută prin susținerea clerului să aibă o cît mai puternică influență asupra populației, aceasta în vederea mișcării separatiste pe care o pregătește.

Înaintînd spre nord, culturile încep să abunde, cu toate că tîrgurile au aceiași înfățișare sărăcăcioasă. Totuși Delvinachi are o activitate comercială asămănătoare cu a Ioaninei; ținuturile de aici sînt mai populate, și elementul albanes predomină. Se ajunge astfel la afirmarea că „Albania propriu-zisă sau țara de baștină a Albanesilor începe de la tîrgul Delvinachi" (p. 93). Pentru Pouqueville, partea aceasta este „un pays bien cultivé" [1], în Holland [2] găsindu-se chiar afirmația Pașei că această regiune este deosebit de bogată și mai mult locuită decît cea din jurul Ioaninei.

Arghirocastro nu-l pot visita drumeții, această cetate fiind în stăpînirea lui Ibrahim-Pașa din Vallona, cu care Alì duce războiu, asediindu-l în ultima-i așezare, Berat [3].

La Tepeleni (p. 105), locul de naștere al lui Alì, se vorbește de aspectul feudal al Curții. Și acest cuvînt atrage de fapt atenția asupra caracterului acestei dominații cu care trebuiesc comparate încercările de autonomie ale unui Mehemed-Alì, Pasvant-glu, Velì-Pașa din Moreia, cari cu toții încearcă, în acest început de veac, sprijinindu se mai ales pe elemente locale, – și se va vedea cît de strînși sînt Albanesii în jurul lui Alì, – o rupere din Imperiul Otoman. Pentru Leake [4], aspectul feudal „afford some fine pictures of feudal life, which carry one back in imagination to Europe in the tenth century".

Palatul lui Alì, de fapt o frumoasă casă de țară, e destul de bogat mobilat, ridicîndu-se pe o înălțime de unde domină totul [5].

Albanesii formează paza în jurul Pașei. Ei sînt considerați în întreaga Turcie, fie servind cîrmuitorilor, fie așezați în mase. Asistăm astfel la o adevărată diaspora albanesă. Pouqueville vorbește, în legătură cu Pașa din Tripolița, „despre Albanesi (popor mai ales războinic) cari se găsesc în serviciul tuturor Pașalelor" [6].

---

[1] Pouqueville, *o. c.*, III, p. 33; cf. Leake, *o. c.*, IV, pp. 99-103, 110.

[2] H. Holland, *o. c.*, I, 260.

[3] Cf. Leake, *o. c.*, I, p. 26.

[4] *Ibid.*, I, p. 53.

[5] Cf. Pouqueville, *o. c.*, I, 286, și Leake, *o. c.*, I, p. 30.

[6] Pouqueville, *o. c.*, I, p. 56; v. și traducerea italiană de la Torino, 1828, vol. I, p. 98.

www.dacoromanica.ro

Bartholdy îi găsește în întreaga Moreie [1]. Un călător francez, Forbin, îi va întîlni până și la Curtea lui Mehemed-Alî din Egipt [2]. Pentru Alî, în afară de mărturia lui Hobhouse, cea interesantă a lui Leake [3], în care se vede că însuși fiii Pașei poartă costumul albanez.

Ceia ce mai întîlnesc aici călătorii și ceia ce-i face să se apropie și mai mult de o adevărată caracterisare a puterii lui Alî sînt străinii în serviciul lui. Hobhouse amintește (p. 107) doi medici străini, unul Frances din Alsacia și altul Grec; de pe escadra englesă sînt chemați alți doi medici. Francesii, – și nu poate fi vorba decît de întrebuințarea lor în ceia ce Orientalii nu pot da, – sînt arătați (p. 107). Italieni, Dalmatieni, ingineri francesi și lemnari sînt însemnați și de Leake [4]. Curtea pare deci a fi formată după trebuințile lui Alî, dînd impresia unei culturi specifice; lordul Byron a redat aspectul general în „Childe Harold's Pilgrimage".

În sfîrșit sînt primiți de către Pașa, și impresia nu poate fi decît bună; se notează și simplicitatea îmbrăcămintii (p. 109). În genere, călătorii englesi nu au decît cuvinte de admirație pentru acest om, pe care toți îl socotesc extraordinar. Leake observă dorința lui de-a se face cunoscut în Europa [5]. Dorința aceasta de reclamă explică primirea în deosebi de curtenitoare ce se face tuturor. Holland, fiind medic, – s'a arătat numărul însemnat al medicilor la curtea din Tepeleni, – a avut dese ori ocasia de a vorbi cu Pașa; el mărturisește [6] impresia de inteligență și vioiciune și, mai ales, dorința necontenită de a ști tot ceia ce i-ar putea folosi. Altul notează purtarea lui atît de „agreabilă și atrăgătoare" [7]. Cockerell vorbește în același sens: „spunînd aceasta, rise cu atîta bonomie, purtarea-i era atît de dulce și părintească și atît de încîntătoare în felul ei de sinceritate, încît, aducîndu-mi aminte de istoriile singeroase relative la dînsul, cu greu puteam crede ochilor" [8].

[1] Bartholdy, *o. c.*, II, p. 70.

[2] Comte de Forbin, *Voyage dans le Levant en 1817 et 1818* (1819), p. 301.

[3] Leake, *o. c.*, I, 39.

[4] *Ibid.*, p. 43.

[5] *Ibid.*, IV, pp. 220-1.

[6] Holland, *o. c.*, I, pp. 79-186.

[7] Hughes, *o. c.*, I, 205.

[8] Cockerell, *o. c.*, 236; la p. 243: „a most agreeable old man he is. I was more than ever struck with the easy familiarity and perfect good humour of hss manners".

www.dacoromanica.ro

Chiar trimesul Franciei, cu toată antipatia pe care trebuia să i-o inspire cel de la care suferise atîtea, nu se poate opri asupra lui fără să vorbească de noblețea persoanei stăpînitorului[1]; și tot aici aflăm că el se socotește ca un Pyrrhus modern, plătind tributul Porții numai de formă, dar fiind de fapt independent.

La o primă întrevedere cu Alì, acesta caută să producă o impresie de putere asupra lui Hobhouse (pp. 110-11), spunînd: „acest om pe care-l vedeți pe drum este sfătuitorul lui Ibrahim-Pașa, dușmanul mieu, și el vine la mine părăsindu-și stăpînul pentru a lua partea celui puternic". Într'o a doua convorbire, Alì nu poate decît să-l măgulească pe oaspe lăudînd pe Englesi (p. 112); li va da sfaturi cum să se îndrepte spre Moreia, purtîndu-se familiar cu interpretul lor (p. 113).

Întinderea dominației lui Alì cuprinde, în afară de pașalicul laninei, cel al Ohridei, toată Tesalia, Teba, Negroponte și întregul golf de Lepanto: „in tot acest Ținut firmanul imperial este puțin respectat, în timp ce o scrisoare cu semnătura lui Alì cere supunere desăvîrșită" (pp. 118-9). Armata-i se ridică la 8.000 de soldați (p. 120), 400 de sate sînt stăpînite de el în plină proprietate, veniturile fiind de 6.000.000 de piaștri. Albanesii, în folosul cărora Alì încearcă o independență de fapt, îl socotesc ca pe un stăpîn excepțional.

În scrisorile următoare se dau, după un scurt istoric al Albaniei (pp. 125-130), informații cu privire la portul și obiceiurile Albanesilor. Descrierea se face cu multă simpatie; costumul nu e lipsit de o oarecare bogăție: „the whole Albanian costume, when quite clean and new, is incomparably more elegant than any worn in the Turkish Empire and it may be made very costly" (p. 136). La femeile albanese acel obiceiu notat de toți călătorii, — și în deosebi de Francesul Castellan, în deosebit de poetica-i carte,[2] — de-a purta banii zestrei în șuvițele de păr.

Locuințile descrise (pp. 137-8) se apropie de cele din părțile noastre, ca, de altfel, multe din obiceiurile și din ocupațiile albanese; se dau indicații cu privire la limba albanesă; în regiunile muntoase se remarcă stăruința localnicilor de a rămînea în ortodoxie, — „the Christian religion, if the degrading superstition

[1] Pouqueville, o. c., III, p. 24.

[2] A. L. Castellan, *Lettres sur la Morée*, partea II, p. 97.

www.dacoromanica.ro

of the Greek church can deserve such a title", – pe coastă populația fiind atrasă la catolicism.

Dragostea Albanesilor de independență explică în bună parte adorația de care se bucură Alî Pașa. Dorința lor de a purta arme și popularitatea „clefților" pornesc din aceiași vitalitate (pp. 149-55)[1]. Clefți albanesi trăiesc în regiunile muntoase, fiind în bună înțelegere cu păstorii; și aici trebuie să găcim existența elementului vlah, arătat de toți cari au trecut prin aceste regiuni. Holland dă relații asupra lor, arătîndu-i ca „un popor rătăcitor din munții Albaniei, cari își hrănesc turmele vara în regiunile deluroase și iarna se îndreaptă peste cîmpii în vecinătatea golfului Arta și în lungul coastei... Numărul cailor întovărășind pe emigranți poate depăși mia... Aceste triburi de păstori sînt mai ales din districtele muntoase în continuarea Pindului"[2].

În scrisoarea a XIV-a, Hobhouse descrie Albania, ocupîndu-se mai ales de împărțirea administrativă. Unele districte și orașe sînt comandate de un singur om (bulubbașă), alții, – și informația relevă o existență a unei organisații populare –, ascultă de bătrînii lor (p. 160). Poarta a împărțit țara în provincii, dar acum, supt conducerea lui Alî, – și cu sprijinul elementelor tradiționale rurale am adăuga noi, – unitatea se reface[3].

Prin Patras ajung la Galaxidi, „unde se face un oarecare trafic" (p. 240). Peste cîțiva ani însă „comerțul înfloreste de cîtva timp aici, și se găsesc chiar lucruri necunoscute în alte părți ale Greciei... Această încurajare, această protecție de care se bucurau locuitorii din Galaxidi vine din dorința lui Alî-Pașa de a-și crea o putere maritimă"[4].

Ajung astfel prin Beoția la Atena, unde autorul se găsește în acea societate în care au trăit toți cei cari au visitat orașul în primele decenii ale secolului. Pictorul napolitan Lusieri, în serviciul lordului Elgin, și mai ales cel cunoscut și admirat de toți, consulul Franciei, Fauvel, un bun cunoscător al antichității clasice, par să fi

---

[1] Cf. Pouqueville, III, p. 21: „Eux seuls, dans l'État de décadence de l'Empire, ont conservé leur caractère fier et avide de combats; ils tressaillent, ils s'animent au bruit des armes".

[2] Holland, *o. c.*, I, pp. 132-3; v. și Pouqueville, *o. c.*, vol. III.

[3] Organisația Albaniei este redată mai complet de Pouqueville „Voyage de la Grèce", vol. I, II.

[4] Hughes, *o. c.*, I, pp. 165-7.

www.dacoromanica.ro

fost în relaţii strînse cu Hobhouse. Albanesii locuiesc şi aici vre-o trei sute de case (p. 293), şi se observă că „mulţi dintre Atenienii din ziua de azi sînt tot atît de familiarisaţi cu limba albanesă ca şi cu cea proprie lor" (p. 295); în Atica populaţia e formată în bună parte din coloni albanesi şi—Hobhouse iarăşi nu o spune – probabil Vlahi. Ei fuseseră însemnaţi şi în Attica, dar şi în Beoţia, de doi călători ai secolului al XVII-lea: Iacob Spon şi George Wheler [1]. Atmosfera generală e mult mai ospitalieră, accentuîndu-se fertilitatea solului şi cultura în deosebi de bogată a acestui ţinut, spre deosebire de alte regiuni greceşti.

Eleusis (p. 375) este locuită, – treizeci de case, – de Albanesi; la fel Keratea (p. 410); iar la Marathon sînt găzduiţi în „albanian cottages", Chouli fiind numit „an albanian village". „Scimitari" (p. 444) e proprietatea lui Alî-Paşa. La Argos, Hughes remarcase „case locuite în cea mai mare parte de Albanesi, popor care în diferite epoci a inundat toată Grecia..., pretutindeni păstrîndu-şi obiceiurile, costumul, limba şi acea activitate care îi face superiori Grecilor şi Turcilor [2]". La Megara, aceiaşi scoborîtori ai Albanesilor, în număr de trei mii. Şi iată ce spune Hobhouse despre Vlahi: „ţeranii locuind în fiecare din aceste oraşe formează o rasă deosebită de restul Grecilor, fiind cu toţii ocupaţi cu cultivarea pămîntului, conducînd turmele sau tăind lemnul în munţi; sînt de o fire puternică..., purtarea lor fiind extrem de simplă. Se îmbracă cu lînă albă, ca acea a plugarilor greci, dar au pentru serbători costume de-o extremă strălucire... De credinţă ortodoxă, mulţi întră în mănăstiri. Limba lor este un dialect al aceleia vorbită de Albanesi în Epir... Ţara locuită de Vlahii de Sud este formată din hotarele Macedoniei, Tesaliei şi Epirului, cuprinzînd Castoria, Larisa, Farsala, Demetriada şi părţile de jos ale Tesaliei şi văile Pindului, unde poporul este numit de Greci: Cuţo-Vlahi" (pp. 488-93). Autorul i-a auzit spunînd: „noi sentem de sangue rumena".

Se trece la arătarea patriotismului Grecilor, spunîndu-se că toate

[1] Jacob Spon et George Wheler, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant fait ès années 1675 et 1676*, Amsterdam, 3 vol.; II, p. 96: „le lendemain matin nous partîmes de Thèbes et passâmes une plaine de sept ou huit milles, puis nous traversâmes des lieux montagneux et incultes pendant deux heures et vinmes diner à un village appelé Vlaghi, parce que il est peuplé d'Albanois ou de Vlaques, car c'est le nom qu'ils se donnent dans leur langage particulier".

[2] Hughes, *o. c.*, I, p. 90.

www.dacoromanica.ro

silinţile lor se îndreaptă spre restabilirea Imperiului bizantin; Revoluţia franceză a deşteptat multe simpatii în Grecia. Suli a fost în 1790 centrul operaţiilor greceşti (p. 589); trei Greci din acest oraş s'au dus la Petersburg şi l-au salutat pe Marele Duce Constantin cu noul şi augustul titlu de Împărat al Elenilor (βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων).

Pe un vas se trece la Smirna, unde activitatea comercială este importantă; consulatele francese şi englese foarte puternice, de şi antipatisate de Turci; Greci, Armeni, Turci în mare număr, relevîndu-se şi înfiltraţii occidentale (pp. 616-21) [1]. Călătorii parcurg coasta occidentală a Asiei Mici, cu preocupări de antichităţi. La Constantinopol se dau relaţii cu privire la reformele militare ale lui Selim al III-lea, la crearea prin acest Sultan, de influenţă apuseană, a unui corp de armată, „nizam gedìd", menit să înlocuiască pe Ieniceri, turburările provocate de aceste reforme şi întronarea lui Mahmud [2].

Călătoria se sfîrşeşte aici.

Marcel Ciuntu.

Un Saxon despre miseria Moţilor, pe la începutul veacului trecut

În *Revue historique du Sud-Est Européen*, XII, 1-3 (Ian.-Mart 1933) am publicat însemnările Austriacului Joh. Friedel despre suferinţile Romînilor din Banat, pe la sfîrşitul veacului al XVIIII-lea.

Dau azi o nouă dovadă, rămasă şi ea neobservată, a miseriei în care se afla populaţia românească din Ardeal, în timpul stăpînirii maghiare.

Informatorul nostru este, de data aceasta, un Saxon, *Wilhelm Gottlieb Ernst Becker*, „Bergmeister" la Freiberg, care întreprinde, în August 1805, o călătorie în Ungaria şi Transilvania, unde va sta pînă în Mart 1806, cu scopul a se documenta asupra progreselor tehnice realisate în exploatarea minelor din acele ţeri.

Resultatul studiilor sale îl avem într'un ziar publicat supt titlul: *Journal einer Bergmännischen Reise durch Ungarn und Siebenbürgen.*

[1] Cf. Forbin, *o. c.*, p. 49.

[2] Cf. Pouqueville, *Voyage en Morée...*, pp. 160-1. Asupra reformei marinei prin străini (Suedesi, Francesi), p. 209.

www.dacoromanica.ro

Freiberg (Craz und Gerlach), 1815-1816, in 8-o, VIII-224 pp. și 6 planșe și X-212 pp.- 1 F., cu 3 planșe și cinci tabele.

Crezînd că publicarea *in extenso* a principalului pasagiu care ne interesează este preferabilă celei mai bune traduceri, îl dau precum urmează :

II, p. 179 : *Vöröspatak* (Roșia Montană, Abrud), 29 Novembre 1805 : „Die Unmöglichkeit, in den rauhen unzugänglichen Gebirgen eine andere Lebensart zu ergreifen" erhält die Bergarbeiter in der Notwendigkeit, nicht nur selbst bey der Bergarbeit auszudauern, sondern auch ihre Kinder dazu anzuhalten, um einer ähnlichen Dürftigkeit entgegenzugehen ; denn ich habe noch keine ärmere Klasse von Bergleuten gesehen als die Wallachen in der reichen Goldgegend um Vöröspatak. Ihr starker und dauerhafter Körper gibt ihnen eine seltene Gesundheit unter dem Bergvolke, und Arbeitsamkeit macht sie zu Anstrengungen fähig, welche nicht oft belohnt werden. In einem engen Kreis der Thättigkeit eingeschlossen, kennen sie weiter nichts als Bohren, Schiesen, Aufbereiten und bei den Pochwerken zu wachen, und ohne den unverdrossensten Fleis ihrer Hände sind sie nicht im Stande die Natur zu nötigen, ihnen Unterkunft zu geben. Indem sie sich bestreben, ihren eigenen Vortheil zu befördern, werden sie dem Staate durch die reinen Einkünfte welche er durch die Früchte ihrer Anstrengungen bezieht, vielleicht eben so einträglich als durch die Belebung und die Betriebsamkeit einer Gegend, welche ausserdem wahrscheinlich eine Wildnisz und blos von Bären und Wölfen bewohnt wäre ; aber es bleibt ihnen gerade nur so viel Gewinn übrig, als in einem sehr wohlfeilen Lande nöthig ist um nicht zu verhungern. Bey vielen Personen ist der Hunger allerdings ein sehr kräftiges Zwangsmittel zur Bergarbeit ; allein ich konnte mich nicht enthalten die Frage aufzuwerfen, ob es nicht politisch vortheilhafter seyn möchte, etwas für das Wohl so vieler armen Familien zu thun und ihnen den Glauben an die Möglichkeit nicht ganz zu benehmen, durch den Bergbau zu einem geringeren Grade von Gemächlichkeit und Wohlstand gelangen zu können. Das Zunehmen der Miszverhältnisse, unter welchen die Vöröspataker Bergarbeiter seufzen, kann auch den Fall herbeyführen dasz die unvertilgbare Sehnsucht nach einem besseren Zustande ihnen endlich den Muth macht, ihre Lebensart zu verlassen und

www.dacoromanica.ro

dadurch dem ganzen Bergbau einen Nachtheil beyzufügen, der um so grössere Folgen hat, weil sich seine Hebung kaum durch Befehle und Verordnungen schnell bewirken, sondern nur von dem langsamen Erfolge neuer Privilegien und Unterstützungen erwarten lässt".

Dacă viața Moților este aspră și azi, trebuie să fi fost într'adevăr încă mult mai grea pe vremea cînd s'au scris acele rînduri

Constantin Karadja.

DĂRI DE SAMĂ

Regina Maria, *The story of my life,* Londra 1934, 2 vol.; traducere românească a volumului I-iu.

Noua carte a reginei văduve arată în chip strălucit darurile ei de scriitoare, al cării simț pentru coloare și viață, al cării instinct de frumuseță și putință de a smulge lucrurilor filosofia lor sînt de sigur vrednice de admirație: traducerea, anonimă, a primului volum e departe de original. Ea cuprinde multe pagini, pline de humour, despre o tinereță departe de noi, în țara de origine, care i-a rămas fanatic de scumpă, ori în călătorii, la rude princiare; din mijlocul lor se desfac portrete, de o mare pătrundere sufletească, ale conducătorilor Europei și mediului lor superior, stînd alături de schițe ale casnicilor celor mai umili, pentru cari firește că interesul publicului, de astfel mișcat pentru așa de duioase amintiri, va fi mult mai mic. Romînii, către cari nu e îndreptată în primul rînd această mărturisire, primită, cum era de așteptat, așa de călduros în Anglia, vor găsi despre regele Carol I-iu și despre regina Elisabeta, ca și despre familia amîndurora, judecăți care se explică prin deosebirea fundamentală în ce privește concepția vieții, dar pe care în întregimea lor ni-ar fi greu să le acceptăm; alături societatea românească e presintată numai în ce privește o aristocrație pe sfîrșite, foarte amestecată, pentru ale cării capricii și interese n'am avut și n'avem inimă. Dimitrie Sturdza apare ca împăciuitor, aproape simpatic, în ciuda obișnuitei note de caricatură a unui fisic care nu era de sigur cel mai atrăgător. În rîndul „personalităților politice" prea puțin cunoscute d'inainte de războiu, găsim cu mirare pe Fotin Enescu, pe atunci un onest funcționar la cooperative.

www.dacoromanica.ro

Pentru studiile viitorului Carol al II-lea, se denunță acțiunea, judecată „socialist" periculoasă, a unui Mörlin — numele e trecut supt tăcere —, despre care am auzit de la Elvețieni distinși numai bine, și se uită cu totul profesorii lui, între cari un om de valoarea lui Murgoci, ca și urmarea lui la Universitate; regina își atribuie meritul trimeterii prințului la Potsdam.

Partea politică, din care nu lipsesc, în treacăt, unele revelații pentru pregătirea intervenției noastre în războiu — le relevez în revista mea francesă, — e redusă la minimum. Dar se vor ceti cu emoție paginile care presintă pe viitoarea regină în mijlocul holericilor campaniei din Bulgaria.

Publicația se oprește la 1914.

* * *

K. S. Chandan, *La paix européenne, la Hongrie et les attentats*, Paris 1934.

În cartea aceasta a unui scriitor politic iugoslav se dau precisări asupra vinovăției ungurești în crima îndoită de la Marsilia. Se lămurește mai deplin rolul lagărului de conspiratori de la Ianka-Puszta. Se definește rolul Croaților din gruparea *ustași* a lui Ante Pavelici, desfăcuți din vechiul partid frankist, partisan al trialismului în Monarhia habsburgică (Radici îi considera ca „agenți ai străinului" ; p. 56). Se înșiră isprăvile acestei grupări de asasini (și mașinile infernale din trenuri, și pentru „a pedepsi pe turiștii cari merg în Iugoslavia"). Se regăsește în lista infamă cutare consilier maghiar de Legație la București, implicat în falsificarea biletelor de bancă (p. 66). Se reproduce comunicatul maghiar că refugiații de la Ianka-Puszta făceau „agricultură" (p. 71). Pentru legăturile cu asociația O. R. I. M. a lui Vancea Mihailov, p. 75 și urm. Acusările aduse violent și brutal Papei (p. 97 și urm.) sînt însă regretabile: Piu al XI-lea e presintat ca pregătind restabilirea Statului habsburgic. Urmează note despre eroicul rege Alexandru, cu extrase din discursurile și proclamațiile lui. Interesul lui pentru istorie, p. 172. Alt adaus se ocupă de împrejurările de la 1913 înainte în vechea Serbie: detalii oribile privitoare la purtarea „pedepsitorilor" austro-ungari învie astfel. Înspăimîntă ordinul oficial din 14 August, care cuprinde această instrucție: „Nu s'ar putea arăta nici umanitate, nici bunătate de inimă față de

www.dacoromanica.ro

o astfel de populație", ci „cea mai mare severitate, cea mai mare asprime, cea mai mare neîncredere": „cine ar arăta milă, ar fi pedepsit cu cea mai mare severitate"; serviciul divin va fi permis numai în vecinătatea „unui detașament armat gata să tragă". Între ostatecii împușcați au fost copii de opt ani. Iscălește o bestie care se chiamă generalul Horstein (pp. 197-9). Retragerea armatei sîrbești e înfățișată zguduitor (mai ales, pp. 226-9). Multe acte oficiale.

* * *

R. N. Coudnhove-Kalergi, *Europa erwacht!*, Zürich, Viena Lipsca [1934].

Ca în toate lucrările propagandistului Paneuropei, și aici sînt cu grămada vederile originale, în care istoria are o largă parte. Se arată decăderea prin discordie a hegemoniei europene. Se observă cu dreptate „deseuropenisarea" Imperiului britanic și a Rusiei și europenisarea Asiei Mici prin revoluția chemalistă. Tot așa caracterul de „religie" al Uniunii sovietice. Privirea generală asupra istoriei Europei (p. 46 și urm.) e justă. Ideia lui Teodoric ca suveran pangermanic e însă contrară adevărului (p. 52). Carol-cel-Mare nu e „european", ci catolic *(ibid.)*. După o lucrare a lui Ludwig Waldecker, *Die Stellung der menschlichen Gesellschaft zum Völkerbund* (1931) se acordă cuvenita importanță planului de uniune europeană al lui Pierre Dubois (pp. 63-4), apoi, după lucrarea lui J. Kapras *(The Peace-League of George Podjebrad)*, aceluia al lui Antonio Marini, care nu e numit (pp. 63-5, 67-9), atribuindu-se ideia lui Gheorghe de Podiebrad, regele Boemiei, care l-a acceptat. Urmează alte planuri, moderne. De la acești inițiatori, mari și mici, se trece la ideia cum a fost manifestată după Marele Război. Sînt foarte interesante și observațiile asupra civilisației și asupra rasei (dar Romînii apar ca mai mult „Slavi și... Turanieni"; p. 270).

* * *

Sever Stoica, *Mileniul*, Cluj 1934.

Foarte bună lucrare, cu totul nouă, plină de fapte și documente, despre agitația pe care a produs-o la Romînii din Ungaria sfidătoarea serbare a descălecatului milenar maghiar. Se desemnează energica figură a studentului în medicină Al. Vaida Voevod, om de convingeri, de acțiune și de curaj. În schimb, lui D. A. Sturdza

www.dacoromanica.ro

nu i se înțelege în de ajuns ciudatul suflet, și Slavici e tratat cu cruzime.

Multe idei istorice juste în prefață, poate prea mult influențată de jongleriile teoretice ale unui Spengler.

* * *

Ioan Lupu, *Vina și procesul ei la Romîni* (din *Cercetări sociologice, vol. I)*, Iași 1934.

D. Ioan Lupu presintă întinsa lucrare, plină de o enormă cantitate de fapte, bine alese, ca o contribuție la una din multele sociologii de care se vorbește și care se predau în vremea noastră, doritoare de noutăți. De fapt e vorba, în aceste peste patru sute de pagini, de o excelentă cercetare istorică, de care se vor folosi firește juriștii, dar și istoricii înșii, cari nu se vor împiedeca de terminologia neobișnuită (v. d. ex. „vina colectivă în serviciul sancțiunii contractuale", p. 28; une ori definiția cere frase întregi, p. 39). În capitolul I, „vina colectivă" înseamnă întăiu conspirație și trădare, apoi acțiunea criminală la care participă mai mulți.

Trimeterea la opera, așa de frumoasă, dar astăzi rămasă în urmă, a lui Xenopol dă unora din pagini un caracter de vechime și veștejire. În afară de faptul că aceia la izvoarele înseși era mai indicată.

Se pare că *Studiile și documentele* mele nu se află toate la bibliotecile din Iași, căci nu putem crede ca ele să fie considerate ca neputînd forma de obiceiu basa unei informații.

Oricum, lucrarea, în a cării arhitectură trebuie o inițiare nu tocmai ușoară, merită, și din causa condițiilor în care autorul, format la Paris, a trebuit să lucreze ca împovărat profesor de liceu, toată recunoașterea și lauda. A-l ajuta de acum înainte e mai recomandabil decît a-l critica [1].

Și o întinsă tablă.

* * *

V. Marțianu, *Țara Năsăudului înaintea de instituirea regimentului de grăniceri*, Năsăud [1934].

Meritosul fost maior I. Marțianu dă aici, cu cîteva reproduceri

[1] Interesantă datina „suflării pe gît de lup" ca să între „lucrul cel rău" în cel urmărit; p. 313, no. 5.

www.dacoromanica.ro

de monumente şi obiecte, o clară şi precisă presintare populară în Ţinutul pe care-l cunoaşte aşa de biue. Mica lucrare e preţioasă mai ales pentru geografia istorică a regiunii. La urmă, cîteva documente şi o hartă.

* * *

I. Xenofon, *Filarmonica de la 1833, Centenarul primei represintaţii de teatru naţional în Bucureşti*, 1934.

Foarte bună presintare, şi pe basă de inedit, a începutului teatrului muntean în limba naţională. Bine informată, e şi de o lectură uşoară şi plăcută. Aflăm că Biblioteca Teatrului Naţional posedă memoriile (1821-66) colonelului Ioan Voinescu.

* * *

Joseph Calmette, *L'élaboration du monde moderne* (în colecţia „Clio", „Introduction aux études historiques", 5), Paris 1934 (prefaţă de d. S. Charléty).

Acest volum, care cuprinde secolul al XIV-lea şi al XV-lea, e precedat de o bibliografie bogată şi aleasă — o altă bibliografie, critică, e după fiecare capitol. Arătînd care sînt instrumentele de lucru pentru student, e o carte neobişnuit de vie, scrisă cu o energie, o bogăţie de colori şi un simţ pentru pitoresc care erau socotite, pănă ieri, — şi mulţi o cred şi astăzi, — o greşeală. Nu e un rînd care să nu fie nou în ce priveşte concepţia sau forma, ori şi amîndouă. Caracterisările, scurte, dau imaginea. Dacă planul e tot cel vechiu, pe capitole naţionale şi cronologice, e de sigur în vederea obişnuinţilor tineretului universitar frances şi a cerinţilor de examen cărora trebuie să li se răspundă. De aceia şi micile paragrafe, potrivite pentru memorisarea încă în vigoare.

Foarte scurtele capitole despre Orient — autorul zice: „Chestia Orientului" — sînt, afară de paragraful despre Romîni (p. 237), juste. Mai mult decît Bizanţul e ţinută în samă interesanta creaţiune francesă din Moreia.

Cartea nu va folosi numai studenţilor. Fiecare va putea găsi, mai ales în bibliografie, ceva necunoscut pentru dînsul.

* * *

Teodor Balan, *Documente bucovinene, volumul II, 1519-1662*, Cernăuţi 1934.

Acest al doilea volum, foarte frumos tipărit, din colecţia buco-

www.dacoromanica.ro

vineană a d-lui Teodor Balan cuprinde documente slavone şi românești. Între actele cele mai importante, cel din Siretiu, 25 Novembre 1591 (text românesc; dar publicat şi în *Uricariul*, XXII). La cel, din 1592, al Maricăi Şeptelici trebuia reprodus din „Archiva Istorică" şi textul slavon; tot aşa şi aiurea. Important actul de la Petru Şchiopul (1592), în care e vorba de Dumitru Aprod, fiul lui Văscan Movilă, pîrcălab de Hotin (no. 12), în ale cărui afaceri de pămînt intervine Mitropolitul Gheorghie Movilă. Mărturii orăşeneşti din Suceava la 1594, no. 13. Pentru reconstituirea unui document ars, din care rămăseseră numai bucăţi, no. 14. Un document privitor la Toader Movilă, no. 19. Hatmanul Oräş apare ca Oräş Tălăsmanul (?), no. 29. Numele de femeie Năramza la 1610, no. 21. Act siretean din 1610 (traducere după o versiune germană), no. 22. V. şi no. 23 (ureadnicul Isac, alături de şoltuz şi de pîrgari; după „Archiva Istorică"). Un staroste de Cernăuţi. Petrea Scaraoţchi, în 1615, no. 26. La no. 27, în loc de „mănăstirea Iaţcov" din traducere, trebuia: „a lui Iaţco", Iţcanii. Constantin Cantacuzino Ceaşnic pe lîngă Miron-Vodă Barnovschi la 1628?, no. 39. N-l 40 l-am tipărit şi eu în *Cronicile muntene*. Nu cunoşteam publicaţia d-lui Erast Hostiuc despre mănăstirea Iţcani. Curios Tăutul *Mare* Logofăt la 1638; no. 45. N-l. 47 arată coborîrea Prăjeştilor din Petru Vartic. Cf. no. 57. Munţi moldoveneşti pe cari nu-i are Romănia de azi apar la 1647, no. 60. Despre prada Cazacilor lui Timuş la Suceava, n-le 68 şi 69. „Camăna cojocărească" la 1656, no. 76. „Mocog" în transcriere ungurească nu poate fi Moţoc (no. 78). Safta, văduva lui Nicolae Ureche, la 1658, no. 84. Tot acolo biserica de la Toporăuţi: „sfănta mănăstire de la Sîntămărie, ce easte zidită de răposatul Bărnovschi-Vodă". Închinarea, de Ghica-Vodă, către Schitul Mare, a dijmei Cernăuţului, no. 86. Extrem de important actul de „pe la 1660", în care se vede cum proegumenul de Moldoviţa, prin „giudeaţăli" sale, aduce pe un Ţigan care-i furase „un cal de 6 ai" şi fugise în „Ţara-Ungurească" înaintea şoltuzului şi pîrgarilor din Baia şi „li-l dă pre mîna lor", cari, „dîndu-i strînsoare", capătă mărturisirea. E reţinut la închisoare opt săptămîni. Călugării nu vreau să-l răscumpere, ci „se leapădă de dînsul". *„Deci noi l-am scos la pirzare, cum iaste leagea ţărăi şi cum să cade furului"*. Vistierul Pelin, rugat de fraţii Ţiganului (ciudat „Baia-de-her") ca să-l răscumpere, „să nu-l lase să piae", intervine pe lîngă proigumen,

www.dacoromanica.ro

dîndu-i şi „un cal derept 40 lei", ca să fie iertat Ţiganul, ceia ce şi căpătă. Dar şoltuzul „a cerşut globa" sa, şi i se dau treizeci de lei. Pe lîngă aceasta, un frate al Ţiganului îl „iea în chizăşie" înaintea a „tot tărgul" că „şade la dumialui" şi nu va mai fura; no. 87. E un rarisim act de jurisdicţie orăşenească putînd merge pănă la pedeapsa cu moarte. „Melisian Tăban" ca fost pîrcălab de Putna, la 1662, într'o traducere (no. 95) pare dubios.

Bune table (şi de lucruri) şi liste de slujbaşi după demnităţi.

N. Iorga.

CRONICA

În *Arhivele Olteniei*, XIII, Iulie-Decembre 1934, studiul d-lui Aurelian Sacerdoţeanu scoate înainte un conflict romîno-rutean la 1277 (de ce se mai păstrează formele „Linioy" şi „Lytva"?), după un izvor pănă acum neîntrebuinţat, Toscanul Toma (în *Monumenta Germaniae Historica*, XXII, p. 525). — Despre represintaţii de operă la Craiova după 1840 de d. George Simonis. Note de d. Ion Donat despre sensul în documente al cuvîntului *plasă* (de pămînt). Despre boierul muntean Sandu Bucşănescu d. I. Ionaşcu (şi testamentul lui). Despre biserici craiovene d. G. Mil-Demetrescu. Despre originea Brîncovenilor d. Ilie Chiriţă. Note despre delicatul poet N. Milcu de d. Radu Gyr. Despre Al. Odobescu d. Vasile Mihăilescu.

*

D. Sterie Stinghe reproduce în caiete şi foi răzleţe centigrafiate musică de cîntece populare ardelene şi, din manuscriptul lui Ucenescu, elevul aşezat la Braşov al lui Anton Pann, aria profană după care s'a potrivit *Deşteaptă-te Romîne*. Răposatul Mitropolit al Moldovei, Iosif, a spus-o totdeauna.

*

Despre „10 ani de la reînfiinţarea episcopiei Hotinului" (f. dată) are în adevăr ce povesti d. Const. N. Popescu, în frumoasa sa publicaţie cu acest titlu. Opera părintelui episcop Visarion Puiu, ctitor bisericesc şi naţional în aceste părţi ale Bălţilor şi Hotinului, uitate şi de Dumnezeu şi de oameni, merită, în toate privinţile, cele mai mari laude. Se dă înfăţişarea măreţei catedrale a Bălţilor;

www.dacoromanica.ro

și reședința episcopală e demnă de biserică. Se văd și alte biserici de un stil simplu și bun : și Sfinții Apostoli și atît de eleganta bisericuță a Adormirii, chiar și schitul; Cuvioasa Paraschiva e mai greoaie. De semnalat școlarii albanesi și greci de la Dobrușa (pp. 172-5). Dintre vechile lăcașuri, biserica din Vascăuți păstrează bunele linii moldovenești (p. 185), poate și cea din Cobîlca (p. 187). Cea din Cahurești, evident nouă, are o foarte potrivită formă (p. 190).

*

În *Analele Dobrogei*, XV, d. Teofil Sauciuc-Săveanu se ocupă de o stelă funerară din Constanța : articolul e de o extraordinară erudiție. Alt articol, despre antichități dobrogene, de același; un al treilea de d. Gr. Florescu; despre Bizone-Cavarna d. Octavian Mărculescu. Și o cronică a studiilor relative la Scitia Minoră de d. Radu Vulpe. — În alt articol se vorbește de legături ale lui Maiorescu cu *Sămănătorul* care n'au existat nicio dată (v. p. 35). — Despre Xavier Hommaire de Hell în Dobrogea (soția lui, Adela, a publicat frumoase versuri) vorbește d. Marin Rareș (interesante știri, până acum neobservate, despre toată Dobrogea). — Știri despre poetul Cerna, de d. G. Coatu-Cerna. (Tatăl, din Șumla; note despre populația și viața satului Cerna; preotul, Gheorghe Popa, era Romîn: el a adus ca învățător bulgar pe tatăl scriitorului, care e înlocuit la venirea Romînilor cu un Iftimie Vîlcu, predecesorul, naționalist bulgar, dînd lecții particulare : el luptă și cu urmașul lui Vîlcu, Vasile Popescu. Cerna e *fiu postum;* mama, „tot de origine din Bulgaria, numită după părinții săi Maria Vasile Stancu", fusese eleva viitorului soț; cel de-al doilea, Naum Costea, era din Ohrida; copilul avea cinci luni la contractarea căsătoriei; e înscris la școală supt numele de Costescu; la liceul din Brăila-l ținea nașul, un Grec bogat. — Note lingvistice despre Grecii din satul tulcean Regele Ferdinand. — Și supt Romîni documente private în grecește (pp. 89-90). O scrisoare a lui V. Bogrea.

*

În *Revista Institutului social Banat-Crișana,* anul II, o biografie întinsă a lui Andrei Mocioni, de d. Teodor Botiș.

*

www.dacoromanica.ro

Note despre Sarmizegetusa, de d. C. Daicoviciu, în revista *Gînd Romînesc*, II, 12. Se relevă *„o dăinuire a clădirilor oraşului cel puţin un secol după părăsire"* (p. 633). „Sălile clădirilor mari" au fost „întrebuinţate, tărziu, de populaţia nenorocită". În *villae rusticae* viaţa a continuat şi mai departe *(ibid)*.

*

În *Gînd romînesc*, II, 12, d. Coriolan Suciu arată că la începutul nobilei sale cariere Augustin Bunea voia să se facă apostol al Romînilor din Macedonia.

*

În *Arhivele Olteniei* d. Ion C. Filitti publică scrisori de-ale lui Petrache Poenaru, în legătură mai ales cu fundaţia Lazaro-Otetelesanu din Craiova. Se arată că acest întemeietor al învăţămîntului superior muntean era fiu al lui Costachi Poenaru, nu al lui Barbu (p. 266). Nouă şi ştirea despre călătoria lui Poenaru la Laybach, cu episcopul de Argeş Ilarion şi cu „Giani Orăşanu" (p. 268). Un mare număr de scrisori inedite se adaugă la acest important studiu. Ele sînt o adevărată comoară de informaţii culturale.

*

D. dr. S. Ţovaru presintă „problema şcoalei româneşti din Balcani" (Bucureşti 1934). Constatările, aşa de triste, sînt, din nenorocire, foarte adevărate. Partea istorică, scurtă, e bine informată şi sigură. Sînt întregi laturi ale chestiunii care se studiază aici întăiaşi dată. E o carte de mare valoare şi care va aduce mult folos. Frumoasă formula: „Şcoala românească din Balcani e clădită pe sînge" (p. 63). O dreaptă judecată a lui Apostol Mărgărit, p. 73. Scăderile de azi, p. 88 şi urm. Curioasă reproducere literară de d. Iuliu Maniu a cuvintelor lui N. Bălcescu despre Aromîni, fără a arăta izvorul (cf. pp. 5, 109, 116).

*

În *Revista Clasică*, IV-V (1932-3), d. D. M. Pippidi arată zădărnicia părerii lui Gregorovius că un epitaf grecesc în versuri de pe insula Capri, al unui copilandru de cincisprezece ani, n'are nimic a face cu presupusele desfrînări ale lui Tiberiu: el nu cuprinde decît locuri comune, care se află şi în alte inscripţii latineşti şi greceşti.

*

www.dacoromanica.ro

D. Al. David dă o bogată contribuție basarabeană la bibliografia românească: *Tipăriturile românești în Basarabia supt stăpînirea rusă (1812-1918), Bibliografia, vol. I (1814-1880)* (Chișinău 1914). Se începe cu *Bucoavna* ruso-romînă din 1814. Mai mult cărți bisericești. O gramatică românească încă din 1819. A lui Margela, ruso-romînă, e din 1827. Crestomatia românească a lui I. Hîncu poartă data de 1840. La 1838 o slujbă pentru înfrîngerea lui Carol al XII-lea la Pultava. Se vede că regiunea școlară Odesa a recomandat în 1863 predarea limbii românești. Și multe ilustrații.

De același, *Bibliografia lucrărilor privitoare la Basarabia apărute de la 1918 încoace* (Chișinău 1933).

*

D. G. Popa-Lisseanu tipărește ca n-rele IV-VI din ale sale *Izvoarele istoriei Romînilor* două cronici: a lui Kéza, a lui Rogerius, *Miserabile Carmen*, și descrierea de călătorie a lui Ricardus (București 1935). Li se adauge traduceri, și cu introduceri limpezi, îndreptîndu-se contra părerilor exagerate (de ce în V-VI, p. 16, nota 1: „Lytivoi" pentru Litovoiu?). Se citează lucrarea d-lui I. Baltariu, *Vechile instituții juridice din Transilvania.* Și o notă despre alfabetul secuiesc, atît de discutat.

*

În *Țara Bîrsei*, VII, 1, cîteva documente asupra comerțului între Brașov și Cîmpulung la începutul secolului al XIX-lea le publică N. Iorga. D. Aurelian Sacerdoțeanu începe o amănunțită cercetare a părerii d-lui Sceopul despre Diploma Andreiană. De d. A. P. Bănuț o notiță despre bunul scriitor popular Zaharia Boiu.

*

De d. Ioan D. Condurachi, *Istoricul sistemelor monetare în țările romîne până la 1867* (București 1934). Se recurge la diferite izvoare pentru a da o privire mergînd une ori și pănă în amănunte. E o excelentă lucrare.

*

În volumul, de frumoasă presintare, *Ploeștii*, I, d. Alexandru R. Rudescu dă știri demografice și economice, și cu unele însemnări istorice, despre un oraș a cărui desvoltare se pare a fi păstrată pentru al doilea volum. Sînt și multe ilustrații interesante.

*

www.dacoromanica.ro

În broşura *Regiunea Cobîlelor de la Bacău (satele: Odobeşti, Sălăvestri, Băluş, Chiticeni, Berbinceni, Căutuşeni, Neguşeni, Poiana lui Iurașcu, Călineşti, Drăgeşti, Secuieni, Şcheia, Fundeni, Movila, Cîrneşti, Răsăşti, Lăzăni, Ciumăleşti, Certioana, Bogdăneşti, Prăjeşti)*, d. Cesar Uncescu semnalează existența unei întregi regiuni de autonomie în județele Bacău şi Roman, al cării nume n'are, firește, nimic a face cu „cobîla", iapă, ci cu Cabulul din Turchestan, şi, probabil, cu Cabilii din Nordul Africei, ale căror „cabile" sînt o colecție de sate („gurbî").

*

Ştiri variate se adună de d. Ioan D. Condurachi în *Trăsăturile caracteristice ale vechiului drept penal românesc* (Bucureşti 1934).

*

Pe lîngă incursiuni pline de rîvnă în mai vechiul trecut românesc se vor găsi prețioase ştiri de istorie locală contemporană în cartea păr. Gheorghe Cotoşman, *Din trecutul Banatului*, 2 părți (Timişoara 1934).

*

D. Friedrich Müller discută într'o broşură *(Offenes Brief an Herrn Universitätsprofessor dr. Ion Lupaş*, Sibiiu (1934)), chestia originii oraşelor săseşti. În multe are dreptate, dar nu în teoria că Bulgarii au fost chemați pe la 1400 ca să lucreze la Biserica Neagră din Braşov şi că aceasta e originea Romînilor, de loc Bulgari, din Şcheii Braşovului (Bulgari e în loc de Şchei, Slavi). Discuția urmează în *Siebenbürgisch-deutsches Tageblatt*, n-le 18526 şi 18530.

*

În revista *Prahova*, I, 2, note despre vechiul Ploeşti iscălite Rodica Vasiliu.

*

În *Blajul*, I, 12, păr. Şt. Manciulea începe un studiu despre „Granița de Vest". Se apasă prea mult, după ilusia d-lui Drăgan, asupra elementului românesc (cetește: roman) din Panonia. O scrisoare din 1789 a lui Şincai.

*

În *Două erori istorice* (Bucureşti 1934), generalul Teodor Nicolau caută să fixeze locul unde s'a dat în adevăr lupta de la Rovine şi acela unde Vlad Țepeş a prins pe pașa Hamza. Cerce-

www.dacoromanica.ro

tarea, sprijinită pe izvoare, are o îndoită greşeală de metodă: încrederea în toate izvoarele, nesupuse criticei, şi credinţa că în secolele al XIV-lea şi al XV-lea se urmează de conducătorii de oştiri regulele strategiei de astăzi. Mărturia pentru Rovinele Craiovei a lui Orbini nu poate fi înlăturată: prin părţile oltene trebuia să se desfăşure o ofensivă turcească în legătură cu călăuzirea de către Marcu Cralievici (Mircea n'avea o „capitală" în adevăratul sens al cuvîntului, nici lupta de la Argeş n'a existat decît în fantasia unor istorici turci ulteriori). De sigur că pentru incidentul cu Hamza, paşă la Vidin (nu la Nicopol), Chalkokondylas rămîne izvorul principal: nu e vorba acolo de o luptă şi încă de una de o astfel de importanţă cum i-o atribuie autorul. Altfel, broşura cuprinde şi observaţii interesante şi juste.

*

Influenţat de cugetarea germană şi urmînd cărţi la modă (Spengler, Wells, Ludwig), d. dr. C. Grofşoreanu încearcă o „critică a materialismului istoric", supt titlul *Curentele social-politice contemporane* (Timişoara 1934).

*

Mai mult după lucrarea de geografie istorică a lui Márki despre părţile Ardealului şi după romanul istoric al lui Drăgescu, *Nopţile Carpatine*, decît după studiul critic al lui N. Densusianu presintă d. Iosif Moldovanu, în „Biblioteca Frăţia ortodoxă romînă", secţia Arad, *Revoluţia lui Horia, Cloşca şi Crişan* (Arad 1934).

*

În *Raze de lumină*, VI, 4, d. Damian P. Bogdan arată cum s'a format fondul de documente slavone al Academiei Romîne. O notă a d-lui Dan Simonescu despre *Noul Testament* bulgăresc din Bucureşti, 1828.

*

D. V. Anghel tratează cu curaj problema „sfîrşitului dominaţiunii capitaliste spre un nou ideal social" (Bucureşti 1934). Critica, presintată într'o frumoasă formă literară, e pătrunzătoare. Sînt o mulţime de observaţii de bun simţ, care merită aplaudate; soluţiile de un caracter general sînt une ori ingenioase, dar nu totdeauna aplicabile. Unele enunţări istorice (v. pp. 124-5) sînt pripite şi naive.

www.dacoromanica.ro

Documente despre plecarea lui Gheorghe Lazăr din Sibiiu în 1816, despre relațiile lui Samuil Clain, cînd pregătia publicarea „Propovădaniilor", cu Vlădica Bob, și o recomandație a Lexiconului romîno-latino-maghiar de acesta, la 1822, în revista *Blajul*, I, 11.

*

În *Viața Basarabiei*, III, 11, note despre poetul Alexie Mateievici, de d. V. Țepordei, și prețioase știri, de d. Th. Holban, despre Rușii în Romănia (mai ales statistici).

*

În *Contribuții la vechea lirică românească*, d. Al. David se ocupă de *Șalul Negru* al lui Pușchin și de ceia ce *ar putea fi* originea lui românească.

*

În *Revista Fundațiilor Regale*, pe I-iu Ianuar 1935, versuri de o rafinată simplicitate, înviind vechi farmece clasice, de d. N. Davidescu. A se înscrie în seria „îndreptărilor". Pagini de duioasă amintire ale d-lui Brătescu-Voinești.

*

In *Revista Fundațiilor regale*, II, 1, partea întăiu dintr'un studiu al d-lui Al. Busuioceanu despre pictorul Ion Andreescu.

*

În *Zwingliana*, VI, 2, 1934, d. Oskar Netoliczka arată raporturi neobservate între cărturarul sas Honterus și Zürichul, în ce privește opera de cartograf a lui Honterus.

*

În *Historisk Tidskrift* din Oslo, XXX, 2, d. Halvdan Koht presintă pe o largă basă de istorie universală legătura Norvegiei cu Suedia (dar, p. 89, Godefroy de Bouillon n'a fost rege al Ierusalimului). Închinarea către Sfînt era un mijloc de a scăpa de suzeranitatea danesă.

*

www.dacoromanica.ro

*

În frumosul volum *Lui Gavriil Musicescu omagiu* [Bucureşti] 1934, ştiri şi caracterisări despre meritosul compositor ieşean.

*

D. Al. Hallunga publică prima parte din traducerea vestitei cărţi a lui Adam Smith, *Avuţia naţiunilor* (Bucureşti 1934).

*

În broşura *Izvoarele de inspiraţie a cîtorva poesii de Eminescu* (Cluj 1934), d. Radu I. Paul arată raporturi cu Creţianu, prin exemple care nu sînt totdeauna convingătoare.

*

Note despre Ţigani (cu ilustraţii) în broşura d-lui Julius Ernst Gyurgyevich, *Die Romi, Zur Volkwerdung der Zigeuner Rumäniens* (din *Der Spiegel* de la Sibiiu, 1934).

*

În studiul *Răspîndirea satelor de răzeşi,* din *Arhivele Basarabiei,* 1934, 1, d. Victor Tufescu aduce o vedere clară a situaţiei de astăzi a chestiunii, cu unele ipotese discutabile. Se încearcă stabilirea de grupe.

*

Lămuriri despre lupta de la Caporetto în lucrarea d-lui Rocco Morretta, *Gli eventi dell'autunno 1917 e la sviluppo storico dell' Italia,* Modena 1934. În acel moment nenorocit al „spargerii de la Isonzo", autorul vede motivul moral care a trezit energia războinică în poporul italian. Se relevă, după notele generalului Cadorna, că vestea iminentului atac al Austro-Ungurilor a fost adusă în liniile italiene de „doi ofiţeri austrieci de naţionalitate romînă", adăugind şi planurile complecte (p. 32). Se relevează splendidul sacrificiu al ofiţerilor cavaleriei italiene (p. 86). Miseria pribegilor, p. 90. Se relevă frumoasa atitudine a claselor de sus, pp. 134-5. Se aude din nou „Fuori i barbari", p. 137. Se descopăr desertorii din munte, p. 139. Polemica împotriva atitudinii ajutătorilor francesi, oricît ar fi adevărate unele fapte (v. pp. 142-4), loveşte displăcut (v. şi p. 181, nota 1).

*

www.dacoromanica.ro

În *Povestea luptelor de la Robăneşti* de d. George Vasilescu-Balş (Balş 1934), frumosul act de vitejie de la 10 Novembre 1916 e pus în legătură cu perfecta cunoaştere a locurilor. Frumoase rîndurile lăsate de locotentul Băbeanu, unul din morţii eroici (p. 43).

*

În articolul d-lui Ion Donat, *Dionisie Eclesiarhul (Arhivele Olteniei*, pp. 74-6) mi se atribuie greşeala de a fi spus că Dionisie ar fi mers în Apus cu Filaret pe la 1786 „după ce-şi alcătui cronica", iar aceasta era gata abia la 1814-5. E obişnuitul sistem de a critica înainte de a-şi da sama de ce a voit să spuie autorul. Deschid exemplarul mieu şi aflu îndreptarea greşelii de tipar, visibilă prin context, că e vorba de *condica* din 1786. La a doua ediţie s'a trecut cu vederea îndreptarea. „În această vreme" ceva mai departe la mine nu înseamnă *în acel an*, 1792. Şi izvorul pentru drumul la Lipova nu era greu de găsit.

*

Un foarte bun studiu despre opera lui G. Bogdan-Duică îl dă d. Şerban Cioculescu în *Revista fuudaţiilor regale*, 1-iu Decembre. D. Scarlat Struţeanu dă interesante scrisori ale lui Al. Odobescu, de la 1894 înainte, către soţia sa.

*

Texte populare în broşura d-lui Petru Iroaie (al Iroaii), *Cernăuţul folkloric* (extras din revista *Făt-frumos* Cernăuţi; 1934).

*

Dd. D. Şandru şi F. Brînzeu dau, în *Graiu şi suflet*, V-VI, ştiri bogate lingvistice, folklorice şi antropologice despre ciobanii din Jina lîngă Sălişte (ei nu sînt şi n'au fost transhumanţi, p. 304; aceasta înseamnă numai trecerea în altă regiune, căci, p. 308, ei fac într'un spaţiu restrîns acelaşi lucru: suirea şi coborîrea „de-a munte", de la sat la „colibi"). Se fixează deosebirea mare faţă de Mărgineni. Multe texte.

*

D. I. Coman publică un studiu despre legăturile creştinismului cu orfismul *(Essai sur les rapports de l'orphisme et du christianisme d'apres Vittorio Macchioro, méthode et critique,* Bucureşti

www.dacoromanica.ro

1934). Se răspinge teoria de concordanță a eruditului italian. Analisa textelor e făcută strîns, așa încît se învederează greșelile înaintașului.

*

După o notiță a d-lui Richard Walzer, în *Forschungen und Fortschritte*, X, 32, într'o bibliotecă din Constantinopol s'a găsit o pagină dintr'o dramă a lui Euphorion, fiul lui Eshil.

*

În *Conferințele ținute la postul de radiodifusiune din București* ale d-lui V. Vîlcovici (București 1934), una (p. 69 și urm.) se ocupă de desvoltarea ingineriei la noi.

*

În cartea preotului Gh. C. Zaharescu, *Biserica Sf. Nicolae din orașul Roman*, Roman 1933, e vorba de o biserică din secolul al XVIII-lea (1747), solid și frumos clădită în locul alteia de lemn (existînd la 1706). Era a Brașovenilor și Lipscanilor.

Ca documente, se dă catastihul breslei meșterilor țigani din 1706 (p. 27 și urm.). Se reproduce o frumoasă icoană de tip rusesc (p. 45): ea face parte din vechea catapitesmă mutată în județ, la satul Galbeni. Se dau și documente, de la 1809 înainte. Ele învederează existența, acum o sută de ani, a unei burghesii românești care a dispărut.

*

Păr. Ioan Lupaș dă în „biblioteca poporală" a „Astrei" un „scurt manual de istorie națională". Împărțirea e cea pe care a mai propus-o. Tratarea, cu egalitatea Ardealului față de țerile libere, ca și altă dată. Cetim: „Epoca medie începe cu întemeierea și organisarea Principatelor Romîne, *Transilvania*, Țara-Românească și Moldova", p. 4; în luptele lor, „Muntenii și Moldovenii au fost ajutați de cetele numeroase ale Romînilor din Transilvania și Maramureș, cari au trecut munții ca să scape de asupririle regilor ungari și să poată trăi netulburați în vechea lor libertate și obiceiurile strămune", p. 5. Viața orașelor amestecă — v. p. 16 — orașele străine din Ardeal cu cele din Principate: „Voevodul Transilvaniei era Domn aproape tot așa de puternic cum a fost mai tărziu și Voevodul Munteniei sau al Moldovei, dar trebuia să asculte de regele Ungariei în *mai mare măsură decît cei din urmă*,

www.dacoromanica.ro

fiindcă el avea dreptul să-l numească ori să-l schimbe cu altul" (p. 46) [1].

Voevodul ardelean apare la 1103 ca „princeps ultrasilvanus" (de verificat și interpretat; p. 60). Ladislau Apor, totuși un Ungur, e pus în fruntea lui Basarab, intitulat „cel mare". Pentru veacurile următoare sistemul nu se putea păstra. Evenimentele care au dus la unirea Romînilor sînt neexplicabil de scurt presintate.

Informația e, firește, exactă și forma ușoară, chiar plăcută.

*

În *Boabe de grîu*, V. 6, d. Marcu Beza dă, cu multe ilustrații, frumoasa-i descoperire la mănăstirile Meteora din Tesalia, și d. Traian Herseni se ocupă de ciobanii Țerii Oltului.

*

D. Herbert Eulenberg dă o istorie populară a foastei dinastii prusiene, *Die Hohenzollern* (Berlin 1928). Tendința e polemică: Hohenzollernii apar ca niște exploatatori ai părții din teritoriul german peste care au ajuns a domni. Ei sînt caracterisați ca „disprețuitori ai spiritului și poporului german, osebiți de pulsul și circulația sîngelui nației" (p. 11). Mai rău decît toți e tratat Wilhelm al II-lea. Paginile despre regina Luisa sînt foarte frumoase. Bune ilustrații.

*

D. Emil Biędrzycki, perfect cunoscător al lucrurilor românești, dă o Istorie a literaturii romîne în limba polonă *(Zarys dzejów literatury rumunskiej*, Liov 1935). Sînt și ilustrații, foarte bine alese. E curios Miron Costin de la Museul Regional Sobieski din Liov (p. 31), cu calota care ar trimete la secolul al XVIII-lea; dar costumul e polon și ar putea fi contemporan. La urmă, o serie de poesii.

*

În *Arhivele Basarabiei*, VI, 1, documente din Arhivele Senatorilor de d. T. G. Bulat (de același și documente de la Văratec). Despre satele de răzeși, d. Victor Tufescu. Prețioase știrile d-lui Bezveconnîi despre Sturdzeștii în Basarabia, cu portretele lui A. Sturdza și surorii lui, contesa Edling, și după memoriile ei, apărute

[1] Portretul lui Boirebista pare curios. Celnicii din Balcani arată a veni de la „ceată", nu de la „cuvîntul bulgar *ceală*-frunte" (p. 50, nola 1). Moneda lui Bogdan nu mai pare a fi (v. p. 82) a descălecătorului.

www.dacoromanica.ro

în limba franceză, la 1888, în Moscova. Se vede cum fiica lui Scarlat Sturdza a deschis cariera lui Capodistria. Acesta şi Alexandru ajută pe Ţar la redactarea actului Sfintei Alianţe. Capodistria era un disgraţiat, care se fixase în Elveţia, cînd a început capitolul grecesc din viaţa sa. Ruxanda Edling locuia şi în Basarabia, pe moşia ei lîngă Tighina, Manzîri. În călătoria ei prin Apus, a cunoscut şi pe Chateaubriand. Se arată ce bogate şi de mare însemnătate erau prieteniile literare ale lui Sturdza cu scriitorii ruşi (Caramzin, Jucovschi, Puşchin, Gogol). Goethe vorbeşte de scriitorul reacţionar. Ştiri abundente despre activitatea literară a acestuia, şi cu arătarea traducerilor în româneşte. Idealul uniunii româneşti depline la Sturdza, p. 49. Moare în 1854. Se pregăteşte un studiu şi mai întins, basat şi pe inedite. — În alte documente, menţiunea, la 1812, a profesorului Gobdelas, fost la Iaşi, p. 99.

Aceiaşi materie documentară în n-l 2. Alte acte le dau dd. A. V. Sava şi L. T. Boga.

În n-l 3, acte despre scutelnici le publică d. T. G. Bulat. În altă culegere menţiunea Mitropolitului de Proilav, Daniil, înmormîntat în ctitoria sa de la Căuşani, arătat ca sat moldovenesc (p. 231). Despre casa din Chişinău a poetului Constantin Stamati, p. 263, şi a lui Manega, pp. 268-9, de d. A. V. Sava. Cîteva acte orheiene.

*

Măsuri pentru protecţia Pieilor Roşii în secolul al XVI-lea sînt presintate şi analisate în seria *Ibero-Americana* de la Berkeley (California) de d. Lesley Byrd Simpson, în *Studies in the administration in New Spain* (1934). Se arată nedreptatea seculară făcută administraţiei spaniole. Se dovedeşte cu cîtă grijă s'a făcut aşezarea şi supraveghiarea Indienilor.

*

Curioase ştiri despre Napoleon în insula Elba, unde vorbeşte cu toată lumea, şi cu generalii săi, dialectul italian din Corsica, în revista *Corsica antica e moderna*, III, 4.

*

În *Viaţa Românească* (Septembre 1934) un bun studiu al d-lui Al Ciorănescu, tînăr cercetător, de curiosităţi multiple, despre influenţa asupra lui Macedonski şi altora a lui Maurice Rollinat şi

www.dacoromanica.ro

a „satanismului“ lui. Se vede o largă inițiare în literatura franceză contemporană. D. Ciorănescu are tot ce trebuie unui excelent istoric literar. Adaug la mărturiile sale literare aceia că în Botoșanii, în Iașul adolescenței mele Rollinat era cetit cu interes și cu relativă plăcere. Numai te miri să găsești aici (p. 7 din extras) și pe Caion ca martor și judecător.

*

În *Berliner Monatshefte*, Octombre 1934, d. Alexie Pelipenco cercetează propaganda Sfîntului Sinod rusesc înainte de războiu în Galiția austriacă.

*

În cartea d-lui I. M. Dumitrescu, *În fața măgurii*, II (Focșani 1934), p. 31, „cuhalmul Siretului“. V. Cohalmul din Ardeal.

*

Cîntecele populare de pe valea Bistriței ale d-lui Const. Tănase-Teiu (Piatra-Neamț, f. a) sînt în general banale. Se află însă și unele strigături spirituale. Bucata a doua de pe pagina 43 e cărturărească; tot așa bucata trei la p. 45.

*

Influențe italiene asupra bisericilor din Scania le semnalează d. Otto Rydbeck, în *Italienskt inflytande på skånsk kyrkobyggnads konst*, Stockholm (1934). E vorba mai ales de Lund, la 1145 „Capitala Danemarcei“. Se caută osebirea de Germania. Italienii contribuie la aceasta.

*

În *Făt-frumos* de la Cernăuți, IX, 4, se continuă de d. Teodor Balan cu actele privitoare la Budai-Deleanu.

*

În revista *Blajul*, I, 10, note de d. Ioan Georgescu despre Augustin Bunea.

*

În *Teodor Codrescu*, III, 11, un privilegiu al lui Moise Movilă pentru preoții din Iași. Pentru „legătura lui Mihail Voevod“, p. 164, no. 60.

*

www.dacoromanica.ro

În *Historisk Tidskrift* suedesă, 1934, caietul 3 e vorba (p. 267) de planul lui Gustav Adolf de a se face împărat al Scandinaviei (articol al d-lui Nils Ahlund). D. Franklin D. Scott vorbește despre candidatura lui Bernadotte în 1814 la tronul Franciei.

*

Lucrarea d-lui Ion Baltariu, notar public, despre *Vechile instituții juridice din Transilvania, contribuții la istoria dreptului romîn* (Aiud 1934), ar fi cîștigat dacă s'ar fi făcut o mai bună alegere a materialului, divergent, care a fost întrebuințat. Dar multe observații juste, ca aceasta: „Faptul că Germizara, Blandiana, Apulum, Brucla, Salina, Potaissa și Napoca, localități parte aflate aici de Romani, parte fundate de ei, sînt locuite și azi, dovedește continuitatea vieții sedentare din Dacia" (p. 16). La pagina 27 o listă de nume de organisare luate de la Slavi: și *nandor* = *na dvor, megye* = *mezda*. Drepte observațiile despre actul regal din 1292, p. 37, nota 1 (evident că e vorba numai de „Valahi" plecați de la Szekes); despre numele de Farcaș al unor Romîni (p. 75): am arătat că e pentru numele Vîlcea. Identificările de localități ale lui Wertner (p. 78, nota) sînt în adevăr hazlii. O folositoare listă a Voevozilor de sate, p. 50 și urm. Se recunoaște în decretul regal pentru Banatul Severinului din 1457 (p. 85 și urm.) o unitate de provincie trăind pentru sine pe vechi temelii. Despre Ținuturile bănățene, p. 92 și urm. Se admite rostul cnezilor din vremea năvălirii tătărești, reproducîndu-se textul din Rogerius, pe care de mult l-am interpretat așa (pp. 159-60). E inutil să mai repet că „Anonimul" nu poate fi o basă pentru judecăți istorice.

N. Iorga.

NOTIȚE

Într'o descriere de călătorie în Rusia (vara anului 1814), pe care o cuprinde colecția *Le Correspondant* din 1817 (an. I, tom. II), la pagina 230, e vorba de o masă bogată la un nobil rus de lîngă Moscova: se bea vin „de toute espèce, depuis le bourgogne le plus exquis *jusqu'au jus délicieux de la Moldavie*".

*

www.dacoromanica.ro

În *Mes souvenirs de Crimée, 1854-1856,* ale generalului Thomas (Paris, f. an; în „Bibliothèque patriotique illustrée") un întreg capitol (p. 95 și urm.) e cuprins de trecerea prin Dobrogea. Bazargicul e pe jumătate distrus. Cealaltă jumătate a fost prădată. In două zile se ajunge la Mangalia. Apa din puțuri e amestecată cu cadavre (Iulie). Holera face ca armata să se retragă. O holeră locală, numită *vurucin (sic)* (p. 402). Başbuzucii suferă și ei de grozava boală. Lipsă de alimente la Cavarna. Se trece la Balcic. Varna arde. De aici îmbarcarea pentru Crimeia.

*

Pe o inscripție (Carl Maria Kaufmann, *Handbuch der altchristlichen Epigraphik,* Freiburg im Breisgau 1917, p. 221): „Fl. Eurialus vh. *conparavit* locum sibi".

*

În *L'Albania* a lui Vico Mantegazza (Roma 1912), la pagina 176, un bîlciu aromănesc. Asupra Aromînilor p. 179 și urm. Cartea lui, *Macedonia* (Milano 1904), face Aromînilor un loc întins. Autorul era în Ianina cînd a venit acolo primul consul romîn (p. 180). În cinsprezece zile nu află o casă la Greci.

*

În *My secret service in Vienna, Sofia, Constantinople, Nish, Belgrade, Asia Minor, etc.*, scriitorul care se ascunde supt pseudonimul „The man who dined with the kaiser" (Londra 1916) arată că i s'a spus la sfîrșitul lui 1915 cum că la Brașov erau 80.000 de oameni concentrați contra Romînilor. Află în trenurile noastre ferestile astupate. La București, „Meca amatorilor de plăcere" (p. 43). Țara a ajuns „grînarul Balcanilor". Romînii sînt „a delightful people". Stă la Frascati; la Casino de Paris, ceartă în jurul Marsiliesei și a lui „Wacht am Rhein" (pp. 45-6). La cinematograf un film, „Supt jugul Austro-Ungariei", stîrnește demonstrații (pp. 46-7). Armata vrea războiul (p. 47).

*

În amintirile princesei Daisy de Pless *(Tanz auf dem Vulkan,* ed. a 2-a, 1930), II, p. 56, o scrisoare din 20 Octombre 1914 de pe frontul sîrbesc a marchisului Pallavicini, care începuse anunțînd o apropiată victorie: „Războiul nu e glumă. Mai curînd descura-

www.dacoromanica.ro

jant. Aș dori ca Germanii să ni împrumute un bun general. Am avea nevoie de unul. Poate că Împăratul d-voastră ni-ar putea ajuta, căci tactica noastră e totdeauna falșă. E un război murdar, cu foarte rea conducere. Sperăm numai că în Nord merge acum mai bine — așa se pare —, căci atunci și în Sud va merge totul mai ușor".

Tot acolo e menționată o scrisoare, din Iulie „1917" *(a se ceti 1915)*, a reginei României către autoare, scrisoare adusă de Bülow. „Die liebe Königin hatte mir einen sehr freundlichen Brief geschrieben. Er enthielt zwar wenig Politisches, ausgenommen die Bemerkung dass sie gar nicht einseitig empfand und die ausserordentliche Organisation in der deutschen Armee sehr bewundere. Sie schrieb auch dass sie den Gebrauch giftiger Gase bedauere, was in keinem Krieg *fair* sei" (p. 157).

*

S'a uitat cu totul admirabila revistă despre Romănia a lui Frédéric Damé, apărută la 1874, *La Roumanie contemporaine, revue de l'Europe Centrale*. Numărul 3, cu un portret al princesei Elisabeta (de Frédéric Chevalier), cuprinde un studiu al lui Louis Leger despre „literatura slavă în Bulgaria" (Bogomilii), cîteva pagini despre Țarul Nicolae I-iu ale lui Antonin Roques, traducerea unui capitol din „Istoria Critică" a lui Hasdeu. Se continuă un „coup d'oeil sur l'histoire roumaine" de Damé însuși și versiunea nuvelei *Marele Vistier Cîndescu* a lui Pantazi Ghica. Despre Biserica Episcopală din Argeș vorbește un anonim foarte competent. Și o versiune a Unirii. Un A.-P., despre Muntenegru. Încolo, notele statistice și o dare de samă teatrală. Dări de samă literare.

*

Într'o culegere de știri de prin ziare străine, făcută pentru D. A. Sturdza (azi în posesia mea), se cetește o telegramă din București, 7 Decembre 1878, în acest cuprins: „Schon vor mehreren Monaten haben sich unter den Bojaren die Anfänge einer Partei gebildet welche nach dem Ziele strebt Rumänien mit der österreichisch-ungarischen Monarchie in der Weise zu vereinigen dass die Walachei, die Moldau, die Dobrudscha, die Bukovina, Siebenbürgen und das Marmaroscher Comitat ein Königreich aus-

www.dacoromanica.ro

machen sollen, welches entweder eine Secundogenitur der Habsburger Dynastie bilden oder, mit Ungarn und Österreich vereinigt, die österreichisch-ungarisch-rumänische Monarchie bilden soll. Das Gerücht über diese Pläne war bald nach seinem Aufreten wieder verstummt, bis er in neuester Zeit, und zwar in verstärkten Masse, wieder auftritt; denn dasselbe spricht auch davon dass die besagten Pläne in gewissen Wiener Kreisen, die ich nicht näher zu bezeichnen brauche, mit günstigen Augen angesehen werden".

În acelaşi timp (22 Decembre) se pretindea că Ţarul admite o Mare Bulgarie cu ducele de Edinburg.

*

După un exemplar din cartea lui Charles Jeannel, *Petit-Jean*, dată ca premii, se vede că la 1861 în „8-e [classe] préparatoire" la Liceul Louis-le-Grand din Paris, era elevul Vîrnav, „Varnav" (fără nume de botez), din Iaşi. Cartea e în biblioteca mea.

*

În vechea publicaţie francesă *Affiches, annonces et avis divers*, no. 42 (21 Octombre 1778) (Bibl. Institutului Sud-Est European), la paginile 166-7, e o dare de seamă despre *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* a lui Carra. Judecata e aspră pentru partea istorică. Iată ce spune recensentul: „La partie historique de cet ouvrage est si confuse et si mal digérée qu'il nous serait bien difficile d'en extraire quelque trait capable de piquer la curiosité de nos lecteurs, si l'on en excepte ce qui concerne le prince Cantemir, qui, en s'alliant avec le Czar Pierre I, perdit la souveraineté de cette province". Dar se dă crezare părţii contemporane: „d'après ce qu'en dit l'auteur, dont le témoignage ne doit pas paroitre suspect, puisqu'il n'avance rien qu'il ne l'ait vu et examiné". Restul e făcut din citaţii şi resumat. N. Iorga.

Revue historique du Sud-Est européen, 1935, 1, are acest sumar:

N. Iorga: Choses d'art arméniennes en Roumanie (conférence donnée au collège Morat en mars 1934). — *Polyxène D. Popescu:* Une lettre de la correspondance de Jean Alexandri. — *Marie Holban:* Texte d'un rapport inédit du Ministre Reinhard sur la Valachie et la Moldavie.

Comptes-rendus, Cronique et Notices par *N. Iorga.*

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 6.

www.dacoromanica.ro